

การศึกษาหลักสารณียธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน
โรงเรียนราชวินิต มัธยม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
A STUDY OF SĀRĀṆĪYADHAMMA (STATES OF CONCILIATION)
TO SUPPORT THE HUMAN RELATIONS OF THE STUDENTS
IN RAJAVINIT MATHAYOM SCHOOL,
DUSIT DISTRICT, BANGKOK.

นางสาวน้ำทิพย์ พรพัฒนานิคม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาหลักสูตรนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน
โรงเรียนราชวินิต มัชฌม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

นางสาวน้ำทิพย์ พรพัฒนานิคม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF SĀRĀṆĪYADHAMMA (STATES OF CONCILIATION)
TO SUPPORT THE HUMAN RELATIONS OF THE STUDENTS
IN RAJAVINIT MATHAYOM SCHOOL,
DUSIT DISTRICT, BANGKOK.**

Miss Namthip Pornpattananikom

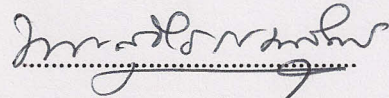
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

C.E. 2011

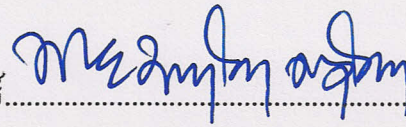
(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

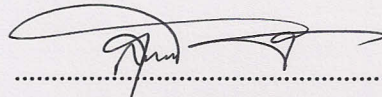
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

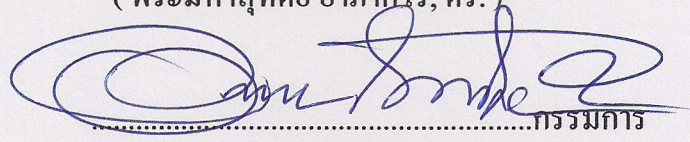

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

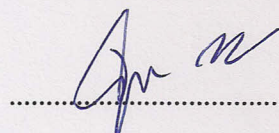
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตรี โณ, ผศ. ดร.)

.....กรรมการ

(พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, ดร.)

.....กรรมการ

(ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ)

.....กรรมการ
อติพร กำลั้งสินเสริม
(ดร.ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม)

.....กรรมการ

(ดร.จุฑามาศ วารีแสงทิพย์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, ดร. ประธานกรรมการ
ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ กรรมการ
ดร.ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาหลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์
ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

ผู้วิจัย : นางสาวน้ำทิพย์ พรพัฒนานิคม

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ้น), ดร., ป.ธ.๗, ร.บ., พช.ม.,
พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

: ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, อบ.(อภิธรรมบัณฑิต),
บศ. ๕ (บาลีศึกษา ๕ ประโยค), ศศ.บ.(ภาษาอังกฤษ), ศษ.บ.(ภาษาไทย)
พธ.ม.(พระพุทธศาสนา), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

: ดร.ศศิวรรณ กำลิ่งสินเสริม, คศ.บ.(คหกรรมศาสตร์),
พธ.ม.(พระพุทธศาสนา), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาหลักสารณิยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษยสัมพันธ์ ๓) เพื่อศึกษาการใช้หลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างซึ่งประกอบด้วยครู จำนวน ๑ ท่าน นักเรียน จำนวน ๒๘ คน นักวิชาการ จำนวน ๒ ท่าน รวมกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น ๓๑ คน ผลการวิจัยพบว่า หลักสารณิยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน โดยมีองค์ธรรม ๖ ประการได้แก่ ๑) เมตตาภาวกรรม ๒) เมตตาวจิกรรม ๓) เมตตาโมนกรรม ๔) สาธารณโกถิตา ๕) สีสสามัญญตา ๖) ทิฏฐิสามัญญตา สารณิยธรรมมีความสอดคล้องกับการมีมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งหมายถึง การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ทั้งในระดับเดียวกันและต่างระดับกัน ทั้งในด้านส่วนตัว และในการทำงาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความรัก ความชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกการใช้หลักสูตรนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม พบว่านักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจความหมายและความสำคัญของหลักสูตรนิยธรรมดีพอสมควร

ในด้านที่เกี่ยวกับตนเองนักเรียนมีเมตตาจริกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณ โภคิตา และทิวฐิสามัญญตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตากายกรรม และศีลสามัญญตา ในด้านความสัมพันธ์ต่อเพื่อนนักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตาวชิกรรม สาธารณ โภคิตา ทิวฐิสามัญญตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตามโนกรรม และศีลสามัญญตา ในด้านความสัมพันธ์ต่อบิดา มารดานักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตามโนกรรม เมตตาวชิกรรม สาธารณ โภคิตา ศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตาดี ในด้านความสัมพันธ์ต่อคุณครูนักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณ โภคิตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตาวชิกรรม ศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตา ในด้านความสัมพันธ์ต่อสังคมนักเรียนมีเมตตาวชิกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณ โภคิตา ศีลสามัญญตา ทิวฐิสามัญญตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตากายกรรม

ปัญหาในเรื่องมนุษยสัมพันธ์พบว่า นักเรียนควรปรับปรุงเมตตากายกรรม และศีลสามัญญตาต่อตนเอง เมตตามโนกรรม และศีลสามัญญตาต่อเพื่อน เมตตาวชิกรรม ศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตาต่อคุณครู สาเหตุหลักของปัญหามนุษยสัมพันธ์เกิดมาจาก ๒ ลักษณะ คือ ก) เกิดจากปัจจัยภายในตัวนักเรียนเอง และ ข) เกิดจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม

กระบวนการใช้หลักสูตรนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม มีอยู่ ๒ รูปแบบประกอบด้วย ๑) กระบวนการใช้หลักสูตรนิยธรรมแบบไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และ ๒) กระบวนการใช้หลักสูตรนิยธรรมแบบย้อนไตรสิกขา (ปัญญา สมาธิ ศีล)

ผลลัพธ์ของการใช้หลักสูตรนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม มี ๖ ประการได้แก่ ๑) ทำให้เป็นที่รัก ๒) ทำให้เป็นที่เคารพ ๓) ทำให้เกิดความสงเคราะห์กัน ๔) ทำให้ไม่วิวาทกัน ๕) ทำให้เกิดความสามัคคีกัน ๖) ทำให้เกิดความเป็นอันเดียวกัน

- Thesis title** : A Study of Sārāṇīyadhamma [States of Conciliation] to Support the Human Relations of the students in Rajavinit Mathayom School, Dusit District, Bangkok.
- Researcher** : Miss Namthip Pornpattananikom
- Degree** : Master of Arts (Buddhist Studies)
- Thesis Supervisory Committee**
- : Phramaha Suthit Abhakaro (Oboun), Pali VII, B.A., M.Sc. (Community Development), Ph.D. (Buddhist Studies)
 - : Dr. Kritsana Raksachom, Abhidhamma Study, Pali IX, B.A. (English), B.A. (Thai Language), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
 - : Dr. Sasiwan Kamlungsinserm, B.A. (Domestic Science), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
- Date of Graduation** : 28 / 11 / 2011

Abstract

This research is of 3 objectives :- 1) to study the principle of Sārāṇīyadhamma in Theravāda Buddhism, 2) to study the viewpoint about the human relations, 3) to study the principles of Sārāṇīyadhamma to support the human relations of the students in Rajavinit Mathayom School.

This is documentary research and the dept interview from the exemplary group consisting of 7 teachers, 28 students and 3 academician including 37 exemplary groups of people, it is found the principles of Sārāṇīyadhamma in Theravāda Buddhism mean the doctrines which are the causes to cause the people to recollect one another which are the doctrines of much support, cause the people to love and respect one another, not to quarrel one another, to be inharmony with one another and to be one and the same towards one another, with 6 doctrinal organs, namely :- 1) Mettākāyakamma (bodily loving kindness), 2) Mettāvacikamma (verbal loving kindness), 3) Mettāmanokamma (mental loving kindness), 4) Sādhāraṇabhogitā (the sharing of any lawful gains with virtuous fellows), 5) Silasāmaññatā (the keeping of

the precepts without blemishing the rules of conduct along with one's fellows), 6) Diṭṭhisāmaññatā (being endowed with right views along with one's fellows).

The Sārāṇiyadhamma are in compliance with the human relations which means the connection and the relationship among 2 people onwards both at the same level and the different one, both personally and in working to cause one and the another to have good understanding, the fact of which will bring the love and the co-operation in working successfully including the way of leading the lives happily.

The result of the dept interview about a study of the principles of Sārāṇiyadhamma to support the human relations of the students in Rajavinit Mathayom School, it is found the students have known the meaning of the principles of Sārāṇiyadhamma at the disirable level.

The students have good Mettāvacikamma, Mettāmanokamma, Sādhāraṇabhogitā and Diṭṭhisāmaññatā to themselves but they should develop Mettākāyakamma and Silasāmaññatā. Though they have Mettākāyakamma, Mettāvacikamma, Sādhāraṇabhogitā and Diṭṭhisāmaññatā to their friends at a good level however, they should develop Mettāmanokamma and Silasāmaññatā. On the other hand, it is found that most of the students have Mettākāyakamma, Mettāvacikamma, Mettāmanokamma, Sādhāraṇabhogitā, Silasāmaññatā and Diṭṭhisāmaññatā to their parents at the disirable level. Though they have Mettākāyakamma, Mettāmanokamma and Sādhāraṇabhogitā to their teachers at the high level, they should develop Mettāvacikamma, Silasāmaññatā and Diṭṭhisāmaññatā. The students have Mettāvacikamma, Mettāmanokamma, Sādhāraṇabhogitā, Silasāmaññatā and Diṭṭhisāmaññatā to their societies at a good level, they should develop Mettākāyakamma.

The problems about the human relationship are most of the students are in lack of Mettākāyakamma and Silasāmaññatā to themselves, they should develop Mettāmanokamma and Silasāmaññatā to their friends and they still are in lack of Mettāvacikamma, Silasāmaññatā and Diṭṭhisāmaññatā to their teachers. The principal cause of the problem of the human relations comes from 2 factors :- the inside factor in the students themselves and the factor about the state of environment.

The process in appling the principles of Sārāṇiyadhamma to support the human relations of the students in Rajavinit Mathayom School is of 2 kinds :- 1) the process of appling the principles of Sārāṇiyadhamma in the pattern of Tisikkhā (morality concentration wisdom)

and 2) the process of applying the principle of Sārāṇiyadhamma in the retrospective way of Tisikkhā (wisdom concentration morality).

The results received from the application of the principles of Sārāṇiyadhamma to support the human relations of the students in Rajavinit Mathayom School are of 6 kinds :- namely 1) endearing, 2) bringing respect, 3) conducing to sympathy, 4) non-guarrelling, 5) harmony and 6) unity.

กิตติกรรมประกาศ

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระสัทธรรม และ พระอริยสงฆ์ทั้งหลายซึ่งเป็นที่พึ่งสูงสุด

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีแรงบันดาลใจมาจากกัลยาณมิตรทุกท่านของผู้วิจัยและสำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จาก พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญยากร), ผศ.ดร. ศ.ดร.สมภาร พรหมทา รศ.ดร.วัชระ งามจิตฺตเจริญฺญ คณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ท่านผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ, มาลัย), ผศ.ดร. พระราชวรมณี (พล อากาศโร), ดร. พระมหาสมบุญญ์ วุฑฺฒิกโร (พรรณา), ดร. พระมหาภุชฌณะ ตรี โณ(บุชากุล), ผศ.ดร. พระมหาทวี มหาลบุญโญ(ละลง), ผศ.ดร. พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี (โอสฐฺฐ) อาจารย์ ดร.ประพันธ์ สุขภร อาจารย์ ดร.แสวง นิลนามะ อาจารย์ ดร.อดิเทพ ผาธา อาจารย์รังษี สุทนต์ และอาจารย์ ดร.จุฑามาศ วารีแสงทิพย์

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่มอบทั้งความรู้ คำแนะนำ และ กำลังใจตลอดมา พระมหาสุทิตฺย อากาศโร (อบอูน), ดร. อาจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม และ อาจารย์ ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม

กราบขอบพระคุณพระมหาประสานชัย เทวกุลโร และเจ้าหน้าที่ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ทุกๆท่านสำหรับการอำนวยความสะดวกในทุกๆอย่างและกำลังใจที่มีให้เสมอมา

ขอขอบคุณคุณसानุ มัทธนาคุณุญ คุณสริตา มัทธนาคุณุญ และคุณธัญพร ไบทองสุข สำหรับความช่วยเหลืออย่างมากมายทั้งกำลังกายและกำลังใจ

ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโทรุ่นที่ ๒๒ ทุกท่าน สำหรับกำลังใจและการดูแลเป็นอย่างดี ตลอดถึงพี่น้องนิสิตทุกๆท่านที่มอบความช่วยเหลือในทุกๆด้าน

ขอขอบพระคุณครอบครัวของผู้วิจัยสำหรับกำลังใจที่มีให้เสมอมา

กราบขอบพระคุณพระปณต คุณวฑฺฒโณ (อิสฺรสกุล) Ven. Wusung และคุณเกื้อย พารหาร ที่เป็นผู้นำพาให้เกิดการรอกงามทางจิตวิญญาณ

ขอผลานิสงส์แห่งคุณงามความดีอันเกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จงสำเร็จแก่ทุกสรรพชีวิตโดยไม่มีที่สุดไม่มีประมาณ

นางสาวน้ำทิพย์ พรพัฒนานิคม

เรื่อง	สารบัญ	หน้า
บทคัดย่อ		ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		ค
กิตติกรรมประกาศ		ฉ
สารบัญ		ช
สารบัญตาราง		ญ
สารบัญแผนภูมิ		ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ		ฏ
บทที่ ๑ บทนำ		๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา		๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย		๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย		๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ		๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย		๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย		๑๒
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ		๑๓
บทที่ ๒ หลักสารนิยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท		๑๔
๒.๑ ความหมายของหลักสารนิยธรรม		๑๔
๒.๑.๑ ความหมายตามองค์ธรรม		๑๔
๒.๑.๒ ความหมายอื่น ๆ		๑๖
๒.๒ ความสำคัญของหลักสารนิยธรรม		๑๕
๒.๒.๑ ความสำคัญระดับปัจเจกบุคคล		๑๕
๒.๒.๒ ความสำคัญระดับสังคม		๒๐
๒.๒.๓ ความสำคัญในฐานะเป็นกระบวนการของไตรสิกขา		๒๑

เรื่อง	หน้า
๒.๓ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับหลักสารณิยธรรม	๒๔
๒.๓.๑ หลักธรรมที่สนับสนุนหลักสารณิยธรรม	๒๔
๒.๓.๒ หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณิยธรรม	๓๕
บทที่ ๓ แนวคิดเรื่องมนุษยสัมพันธ์	๔๕
๓.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์	๔๕
๓.๑.๑ ฐานแนวคิดของมนุษยสัมพันธ์	๔๕
๓.๑.๒ ความหมายและความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์	๔๖
๓.๑.๓ ประเภทของมนุษยสัมพันธ์	๔๕
๓.๑.๔ ธรรมชาติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษยสัมพันธ์	๕๐
๓.๑.๕ องค์ประกอบของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์	๕๕
๓.๑.๖ กระบวนการสร้างมนุษยสัมพันธ์	๕๖
๓.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น	๕๗
๓.๒.๑ พัฒนาการทางกาย	๕๘
๓.๒.๒ พัฒนาการทางอารมณ์	๕๕
๓.๒.๓ พัฒนาการทางสังคม	๖๐
๓.๒.๔ พัฒนาการทางความคิด	๖๐
๓.๒.๕ สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น	๖๔
๓.๒.๖ การปรับตัวในสังคมของวัยรุ่น	๖๕
๓.๒.๗ ความสัมพันธ์ระหว่างสารณิยธรรมกับมนุษยสัมพันธ์ของวัยรุ่น	๖๕
บทที่ ๔ การใช้หลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน	๖๕
โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	
๔.๑ การใช้หลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ ของนักเรียน	๗๐
โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	
๔.๒ ปัญหาและสาเหตุของปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	๘๕
๔.๓ กระบวนการใช้หลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน	๕๑
โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	

เรื่อง

หน้า

๔.๔ ผลลัพธ์ของการใช้หลักสูตรนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	๕๕
บทที่ ๕ สรุปอภิปรายและข้อเสนอแนะ	๕๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๕๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๓
บรรณานุกรม	๑๐๔
ภาคผนวก	๑๐๘
ภาคผนวก ก หนังสือขอสัมภาษณ์นักวิชาการ	๑๐๘
ภาคผนวก ข คำถามสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัย	๑๑๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๓

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๒.๑ หลักธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้หลักสารนิยธรรมทำงานประสบความสำเร็จ	๓๕
ตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์	๗๐
ตารางที่ ๔.๒ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อตนเองของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	๗๔
ตารางที่ ๔.๓ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อเพื่อน ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	๗๗
ตารางที่ ๔.๔ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อบิดา มารดา ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	๗๙
ตารางที่ ๔.๕ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อคุณครู ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	๘๑
ตารางที่ ๔.๖ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อสังคม ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม	๘๓
ตารางที่ ๔.๗ ปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารนิยธรรมต่อตนเอง	๘๕
ตารางที่ ๔.๘ ปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารนิยธรรมต่อเพื่อน	๘๕
ตารางที่ ๔.๙ ปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารนิยธรรมต่อบิดา มารดา	๘๖
ตารางที่ ๔.๑๐ ปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารนิยธรรมต่อคุณครู	๘๖
ตารางที่ ๔.๑๑ ปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารนิยธรรมต่อสังคม	๘๗

สารบัญแผนภูมิ

เรื่อง	หน้า
แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงสารนิยธรรมในฐานะที่เป็นกระบวนการของไตรสิกขา	๒๒
แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงหลักธรรมที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้หลักสารนิยธรรม ทำงานได้ประสบความสำเร็จ	๓๖
แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงกระบวนการใช้หลักสารนิยธรรม ๒ รูปแบบ (แบบไตรสิกขา และย้อนไตรสิกขา)	๕๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

พระไตรปิฎก: วิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มคัมภีร์ตามระบบอ้าง เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่างเช่น ที.สี. (ไทย) ๕/๑๕/๕๐. หมายถึง พระสูตรตันตปิฎก ที่มณิกาย สิลขันธวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๕ ข้อ ๑๕ หน้า ๕๐ เป็นต้น

อรรถกถา: อ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๒๐. หมายถึง ที่มณิกาย สุมังคลวิลาสินี สิลขันธวรรคอรรถกถา ภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อ ๑๓ หน้า ๒๐ และ ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒๕๕/๑๐๗. หมายถึง ที่มณิกาย สุมังคลวิลาสินี สิลขันธวรรคอรรถกถา เล่มที่ ๑ ข้อ ๒๕๕ หน้า ๑๐๗ เป็นต้น กรณีที่อรรถกถาเล่มใดไม่มีเลขข้อ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/หน้า ตัวอย่าง อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑/๑๗๒ หมายถึง อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณี อฏฺฐสาลินีอฏฺฐกถา เล่มที่ ๑ หน้า ๑๗๒ หากคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียว จะใช้วิธีการอ้าง ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ชุ.ม.อ. (บาลี) ๒/๔. หมายถึง ชุทฺตมณิกาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา มหานิทฺเทสอฏฺฐกถา ข้อ ๒ หน้า ๔

ฎีกา: อ้างอิงฎีกาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๓/๕ หมายถึง ที่มณิกาย นิลตฺถปฺปกาสินี มหาทศกฏีกา เล่มที่ ๑ ข้อ ๓ หน้า ๕ บางคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียว ใช้วิธีการอ้าง ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง วชิร.ฎีกา (บาลี) ๕/๒๓. หมายถึง วชิรพฺพุทฺธิฎีกา ข้อ ๕ หน้า ๒๓ เป็นต้น บางกรณีใช้ ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๔๐๔ หมายถึง ที่มณิกาย สิลขันธวรรคกฏีกา หน้า ๔๐๔

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
 วิ.ป. (ไทย) = วินัยปิฎก ปรีวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	สตตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อัฐก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อัฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
---------	---------	-------------	---------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.อ.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย	สุมจฺจลวิลาสิณี	ปาฎีกาวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ.	(บาลี) =	มัชฌิมนิกาย	ปปฺพจฺสุทฺธิ	มูลปฺพณฺณาสกฺอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ.	(ไทย) =	มัชฌิมนิกาย	ปปีญฺจสุทฺธิ	มูลปฺพณฺณาสกฺอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.อ.	(บาลี) =	องคุตตรนิกาย	มโนรธปฺรูฉิ	ฉกฺกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.อ.	(บาลี) =	องคุตตรนิกาย	มโนรธปฺรูฉิ	สตตกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.อัฐก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	มโนรธปฺรูฉิ	อัฐกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณี อภฺฐสาลีนีอภฺฐกถา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสูตรตันตปิฎก

องฺ.สตุตท.ฎีกา (บาลี) = องฺคตุตตรนิกาย สตุตทนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งสอนผู้คนในสังคมให้เป็นคนดี โดยมีหลักธรรมที่เป็นสากล ดังตัวอย่างหลักธรรมที่ปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาตน คือ หลักไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา นอกจากนี้ก็ยังมีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอีกมากมาย เช่น อริยสัจ ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น และในบรรดาหลักธรรมที่มีอยู่มากมายนี้ หลักธรรมหนึ่งที่เป็นหลักธรรมที่สำคัญต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในการอยู่ร่วมกันในสังคม ชุมชน อันจะนำไปให้เกิดความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน คือ หลักสารณียธรรม เป็นหลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ มีการสงเคราะห์กันและกัน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีจำนวน ๖ ข้อ

(๑) ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม ... (๒) ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ... (๓) ตั้งมั่นเมตตาโมกกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง ... (๔) บริโภคโดยไม่แบ่งแยก ลากทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุด แม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลทั้งต่อหน้าและลับหลัง ... (๕) เป็นผู้มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ค้าง ไม่พริ้ว เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญไม่ถูกค้นหาและทูลถามครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ... (๖) เป็นผู้มีทิวาญโดยทิวาญอันประเสริฐ เป็นนียยานิกกรรม^๑ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สารณียธรรมเหล่านี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^๒

จะเห็นได้ว่าหลักสารณียธรรมนั้นมีความจำเป็นและสำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์ ในสังคมปัจจุบันยิ่งกระแสนของการแตกแยก (ที่บ่งบอกว่าขาดสามัคคี) หรือการแบ่งแยกสีที่แทรกอยู่ในทุกอณูของสังคมไทยในปัจจุบัน สารณียธรรมดูเหมือนจะเป็นทางออกของการแบ่งแยกดังกล่าว ทั้งนี้ก็

^๑ นียยานิกกรรม หมายถึงธรรมที่ตัดมูลรากแห่งวิญญูะ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วนำสัตว์ออกจากวิญญูะ (ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๒).

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑-๕๓๓.

เพราะจะเห็นความสำคัญของสารณิยธรรมที่แทรกอยู่คือ ทำให้หรือก่อให้เกิดเมตตาหรือความรัก ให้เป็นที่เคารพหรือรู้จักเคารพ ทำให้สงเคราะห์ระหว่างกันหรือการเอื้อเฟื้อต่อกันในสังคม ไม่ก่อวิวาท ไม่ทะเลาะ เอาใจเขามาใส่ใจเรา และที่สำคัญที่สุดคือ เพื่อความสามัคคี เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสังคม

อนึ่งการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนของสังคมมนุษย์นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสื่อสารและทำปฏิสัมพันธ์กันอยู่เสมอๆ มนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษในการอยู่ร่วมกันนั่นคือ “มนุษย์สัมพันธ์” หลักดังกล่าวจัดว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำงาน และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเพราะช่วยให้มนุษย์เรียนรู้ที่จะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นและปรับตัวปรับใจให้ร่วมสังคมและร่วมกิจกรรมกันอย่างสันติสุข มนุษย์สัมพันธ์เป็นเสมือนมนต์ขลังช่วยลดความเกลียดชัง แม้ศัตรูผู้มีผลประโยชน์ขัดกับเราก็จะกลับกลายเป็นในรูปแบบเห็นอกเห็นใจ เป็นมิตรภาพ เรื่องร้ายกลายเป็นดีได้ไม่ว่าจะติดต่อสัมพันธ์กันทั้งการงานหรือส่วนตัว ก็จะเกิดผลดีมีประโยชน์ต่องานอาชีพ และการดำเนินชีวิต อุปสรรค ความยุ่งยากจะเรียบร้อยราบรื่น

การใช้ชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนที่เป็นวัยรุ่น กลุ่มเพื่อนเป็นกลุ่มที่นักเรียนให้ความสำคัญ พฤติกรรมการคบเพื่อนของนักเรียนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักมนุษยสัมพันธ์ซึ่งส่งผลให้สามารถนำหลักสารณิยธรรมมาปรับใช้ได้ วัยรุ่นบางคนอาจมีกลุ่มเพื่อนสนิทเพียงกลุ่มเดียว ในขณะที่บางคนอาจมีกลุ่มเพื่อนมากกว่าหนึ่งกลุ่ม ขึ้นอยู่กับลักษณะกิจกรรมของเขา เช่น กลุ่มเพื่อนเรียน กลุ่มเพื่อนงานสังคม กลุ่มเพื่อนงานอดิเรก กลุ่มของวัยรุ่นยังยืนยันว่าในวัยที่ผ่านมาเปลี่ยนกลุ่มไม่บ่อยมากเหมือนวัยเด็ก เพราะวัยรุ่นใช้เหตุผลและความนึกคิดในการเข้ากลุ่มมากกว่า ความสัมพันธ์ในกลุ่มค่อนข้างยั่งยืน และในบางชนิดของสัมพันธ์ภาพอาจยั่งยืนไปจนเป็นผู้ใหญ่^๓ เมื่อความสัมพันธ์ของเพื่อนกับวัยรุ่นมีความสัมพันธ์กันดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่าวัยรุ่นได้นำหลักสารณิยธรรมไปใช้ในการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์รวมไปถึงการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันในโรงเรียนมากเพียงใด

โรงเรียนราชวินิต มัชฌม ถือกำเนิดขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จำนวน ๖ ไร่ ๓ งาน ๓๔.๕ ตารางวา ใกล้กับราชตฤณมัยสมาคม ซึ่งเดิมเป็นที่ตั้งของ กรมอศฺวราช ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ให้กรมสามัญศึกษาจัดตั้งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยมีจุดประสงค์ในการรับนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนราชวินิต รวมทั้งบุตรหลานข้าราชการบริพารให้เข้าศึกษา พระราชทานนามโรงเรียนว่า ราชวินิต มัชฌม หมายถึง สถานที่อบรมกุลบุตร กุลธิดา ใน

^๓ ศรีเรือน แก้วกังวาน, จิตวิทยาพัฒนาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประกายพริก, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๗ – ๑๕๘.

ระดับมัธยมให้เป็นคนดี แห่งพระบารมีปกเกล้าใช้ชื่อย่อว่า ร.น.ม. และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระมหามงกุฎเปล่งรัศมี มีเลขลำดับรัชกาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เป็นตราประจำโรงเรียน ตามหนังสือที่ พว. ๐๐๑๑/๓๕๕๔ ลงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๓ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศตั้งโรงเรียนราชวินิต มัธยม เมื่อวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๑ กรมสามัญศึกษา โดย ดร. ก่อ สวัสดิพานิชย์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ลงนามปีการศึกษา ๒๕๒๓ มีการสอนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ปีการศึกษา ๒๕๒๔ ได้รับอนุญาตให้เปิดทำการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย^๔

“โรงเรียนราชวินิตมัธยม เป็นโรงเรียนที่มีการคมนาคมสะดวก อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ราชการ แต่มีพื้นที่ที่ติดสนามม้านางเลิ้ง ตลาดนางเลิ้ง ชุมชนทางรถไฟยมราช ชุมชนวัดโสมนัสวรวิหาร และชุมชนวัดแค”^๕ ครูทุกคนพยายามที่จะสร้างจิตสำนึก กระตุ้นเตือนใจให้นักเรียนรู้จักความเป็นมาและรากเหง้าของโรงเรียนนี้ เพื่อจุดประสงค์ประการสำคัญคือให้เป็นคนดี คนดีตามความหมายและตามพระราชประสงค์คือ นักเรียนรู้จักตนเอง รู้ว่าตนเป็นใคร มีสถานภาพอย่างไร มีหน้าที่ต่อตนเอง ต่อโรงเรียน ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ประเทศชาติอย่างไร มีหน้าที่ต่อตนเอง ในการปฏิบัติตนอย่างมีเหตุผล ปฏิบัติตนไม่เอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง มีความสมดุลเป็นไปตามลำดับขั้นตอนคำนึงถึงตนเองและสังคมโดยรอบ เห็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมาก่อนส่วนตน ทำงานอย่างมีระบบ เป็นไปตามขั้นตอน สามารถสร้างภูมิคุ้มกันในตัว เพื่อเผชิญและอยู่รอดจากผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก มีความรอบรู้รอบคอบ ระมัดระวังในการนำวิชาการมาใช้อย่างถูกต้องตามหลักวิชา ตามกฎหมาย ประเพณี จารีต วัฒนธรรม ความเชื่อและสอดคล้องกับสังคมมีพื้นฐานจิตใจ สำนึกถึงคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความ پاکเพียร มีสติ ปัญญา^๖ สมตามวัย

โรงเรียนราชวินิต มัธยมนอกจากจะสอนให้เป็นคนดีตามที่กล่าวข้างต้นนั้นแล้ว ยังสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ให้นักเรียนอีกด้วย หลักธรรมที่โรงเรียนยึดถือสำหรับสร้างคนให้เป็นคนดีนั้นคือ หลักสัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ ๑. รู้จักเหตุ ๒. รู้จักผล ๓. รู้จักตน ๔. รู้จักประมาณ ๕. รู้จักกาล ๖. รู้จักชุมชน ๗. รู้จักบุคคล ทางโรงเรียนได้นำหลักธรรมนี้เป็นกรอบให้

^๔ งานสารสนเทศ กลุ่มบริหารวิชาการ, “สารสนเทศ ๒๕๕๒ โรงเรียนราชวินิต มัธยม”, (กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนราชวินิต มัธยม, ๒๕๕๒), หน้า ๔. (อัคราเนา)

^๕ สำนักงานงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, *วิถีชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงแบบราชวินิต มัธยม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักส์, ๒๕๕๐), หน้า ๖๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๘.

นักเรียนได้ศึกษาและปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมและถือว่า เป็นกรอบของวิถีพุทธของชาวราชวินิต มัชฌมทุกคนไม่ว่า จะเป็นครู นักเรียน เจ้าหน้าที่ หรือเผยแพร่ไปยังผู้ปกครองนักเรียนด้วย”

ผู้วิจัยมองว่า หลักสารณียธรรมนั้นเป็นหลักธรรมที่ช่วยเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ เป็นหลักธรรมอันเป็นเหตุให้ระลึกลึกลงกัน เป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี และเป็นหลักการของการอยู่ร่วมกันในสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงสนใจนำหลักธรรมดังกล่าวไปศึกษากับนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม ประกอบกับเป็นการแก้ไขปัญหาตามที่ปรากฏในบันทึกคำให้การของฝ่ายบริหารงานกิจการนักเรียนที่ว่า “นักเรียนทะเลาะวิวาทเกิดความเข้าใจผิดต่อกัน ไม่ยอมคุยกัน ตกลงกัน เพราะอคติต่อกัน จึงเป็นเหตุให้มีปากเสียงกัน มีเรื่องเข้าใจผิด ชกต่อยกัน หรือเล่นฟุตบอลกระทบกระทั่งกันจนเกิดเหตุทะเลาะวิวาท รุนน่องไปชกต่อยรุ่นพี่”^๘

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาหลักสารณียธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในด้านความหมายและความสำคัญ รวมถึงการใช้หลักสารณียธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และเป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาอธิบายพฤติกรรมของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียนดังกล่าว และ/หรือรวมไปถึงสังคมไทยสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักสารณียธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษยสัมพันธ์
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการใช้หลักสารณียธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหลักสารณียธรรม โดยจะศึกษาถึงความหมาย การนำไปใช้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษยสัมพันธ์

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^๘ คูรายละเอียดใน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม, บันทึกคำให้การของฝ่ายบริหารงานกิจการนักเรียน.

ทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น และศึกษาความสัมพันธ์ของหลักสูตรมัธยมศึกษา กับมนุษย์สัมพันธ์ อันจะเป็นประโยชน์แก่การนำไปปรับใช้เป็นลำดับต่อไป

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

สำหรับประชากรที่จะศึกษา ได้แก่ ครูโรงเรียนราชวินิต มัชฌม จำนวน ๑๐๒ คน นักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม ปีการศึกษา ๒๕๕๓ จำนวน ๒,๕๐๖ คน โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยวิธี Non-Probability Sampling แบบ Purposive Sampling โดยกำหนดเป็นครูโรงเรียนราชวินิต มัชฌม จำนวน ๖ คน ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๑ รูป คณะกรรมการนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม ปีการศึกษา ๒๕๕๓ จำนวน ๑๐ คน นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนราชวินิต มัชฌม ปีการศึกษา ๒๕๕๓ จำนวน ๑๘ คน ซึ่งเป็นนักเรียนที่อยู่ในกลุ่มนักเรียนที่มีผลการเรียนดี กลุ่มนักเรียนที่มีสถิติในการถูกตักเตือนสูง และกลุ่มนักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว โดยนักเรียนที่เป็นตัวแทนของนักเรียนทั้ง ๓ กลุ่มนี้ ได้มาโดยวิธี Non-Probability Sampling แบบ Quota Sampling และมีการสัมภาษณ์นักวิชาการ จำนวน ๒ คน เพื่อนำบทสัมภาษณ์มาประกอบคำอธิบาย รวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น ๓๗ คน

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ หลักสูตรมัธยมศึกษาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ แนวคิดเรื่องมนุษย์สัมพันธ์เป็นอย่างไร

๑.๔.๓ การใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาเพื่อเสริมสร้างมนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม เป็นอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ สารณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไว้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี หลักการอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย

๑.๕.๑.๑ เมตตากรรม หมายถึง ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๑.๕.๑.๒ เมตตาวจีกรรม หมายถึง ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๑.๕.๑.๓ เมตตามโนกรรม หมายถึง ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่กัน มองกัน ในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๑.๕.๑.๔ สาธารณโภคิตา หมายถึง เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของ เล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๑.๕.๑.๕ สีสสามัญญตา หมายถึง มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตาม ระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

๑.๕.๑.๖ ทิฏฐีสามัญญตา หมายถึง มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการ สำคัญอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์หรือขจัดปัญหา

๑.๕.๒ พุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ศาสนาที่ยึดถือพระธรรมคำสั่งสอนขององค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิยามที่เก่าแก่ที่สุดในศาสนาพุทธ มีอีกชื่อหนึ่ง ว่า หินยาน หรือ หินยาน นิกายเถรวาทเป็นนิกายหลักที่ได้รับการนับถือในประเทศศรีลังกา และ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ไทย กัมพูชา ลาว และพม่า

๑.๕.๓ มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ทั้งในระดับเดียวกัน และต่างระดับกัน ทั้งในด้านส่วนตัว และในการทำงาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ อันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความรัก ความชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจการงานให้บรรลุ เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

๑.๕.๔ นักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม หมายถึง นักเรียนที่ศึกษาในโรงเรียนราชวินิต มัชฌม ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาที่จัดการศึกษาแบบสหศึกษา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ ศุภพงศ์ ทองศรีนุ่น ได้กล่าวถึง สารนิยธรรมไว้ในสารนิพนธ์เรื่อง “ความ พึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อการใช้หลักสารนิยธรรมของผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะ กรณีอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช” สรุปว่า เกษตรกรในการปกครองส่วนท้องถิ่น ในอำเภอชะอวด มีความพึงพอใจต่อการใช้หลักสารนิยธรรมของผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น โดยภาพรวมในระดับปานกลาง และมีข้อเสนอแนะต่อผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนี้

๑. จัดตลาดเพื่อส่งผลผลิตทางการเกษตร ไปขายในราคาที่ยุติธรรม
๒. จัดหาเงินทุนเพื่อการศึกษาแก่เยาวชนในท้องถิ่น
๓. อบรม สัมมนา เจ้าหน้าที่/เจ้าพนักงานส่วนท้องถิ่นเพื่อพัฒนาจริยธรรม
๔. ให้ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นมีความจริงใจต่อการปฏิบัติงาน/แก้ปัญหา

๕. แต่งตั้งผู้อาวุโสที่มีความรู้ความสามารถในท้องถิ่นเป็นที่ปรึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการมีส่วนร่วม^๕

๑.๖.๒ **อำนาจนอก** ได้กล่าวถึง สารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการนำหลักสารนิพนธ์ไปใช้ในหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านนอก ตำบลเกาะเกิด อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช” สรุปว่า ราษฎรใช้หลักสารนิพนธ์อยู่ในระดับมาก ด้านเมตตากรุณา (ทำดีต่อกัน) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ๓.๗๗ และด้านสาธารณโภคี (รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันกัน) ค่าเฉลี่ยต่ำสุด ๓.๓๕ เมื่อเปรียบเทียบโดยใช้ t-test ราษฎรเพศต่างกันใช้หลักสารนิพนธ์โดยรวมไม่มีความแตกต่างกันทุกด้าน ด้านสถานภาพในครอบครัวและสมาชิกในครอบครัวใช้หลักสารนิพนธ์โดยรวมไม่มีความแตกต่างกัน และเมื่อเปรียบเทียบการใช้หลักสารนิพนธ์ของราษฎรจำแนกตามช่วงอายุโดยใช้ F-test พบว่า ความแตกต่างแต่ละช่วงอายุของราษฎรใช้หลักสารนิพนธ์ไม่แตกต่างกัน^๖

๑.๖.๓ **ประเสริฐ สิงหเสม** ได้กล่าวถึง สารนิพนธ์เรื่อง “ความพึงพอใจที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสารนิพนธ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช” สรุปว่า ประชาชนมีความพึงพอใจต่อการนำหลักสารนิพนธ์มาบริหารงานองค์การส่วนตำบลเขาพระทองอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ประชากรกลุ่มอาชีพเกษตรกรรม พนักงานส่วนท้องถิ่น และข้าราชการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช มีข้อเสนอแนะว่า ให้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควบคู่ไปกับการพัฒนา ด้านสาธารณูปโภค ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม^๗

^๕ ศุภพงศ์ ทองศรีนุ่น, “ศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อการใช้หลักสารนิพนธ์ของผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”, สารนิพนธ์ ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^๖ อำนาจนอก, “ศึกษาการนำหลักสารนิพนธ์ไปใช้ในหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านนอก ตำบลเกาะเกิด อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช”, สารนิพนธ์ ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

^๗ ประเสริฐ สิงหเสม, “ความพึงพอใจที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสารนิพนธ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”, สารนิพนธ์ ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

๑.๖.๔ **ธีรศักดิ์ ศรีสุรกุล** ได้กล่าวถึง สารนิยธรรมไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ผลของการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารนิยธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด” สรุปว่า

๑. ค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารนิยธรรมก่อนการทดลองระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๒. ค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารนิยธรรมของกลุ่มควบคุมระหว่างก่อนการทดลองและหลังการทดลอง พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๓. ค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารนิยธรรมของกลุ่มทดลองระหว่างก่อนการทดลองและหลังการทดลอง พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๔. ค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารนิยธรรมหลังการทดลอง ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^๒

๑.๖.๕ **จรัส ปันธิ** ได้กล่าวถึง สารนิยธรรมไว้ในการศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์การประยุกต์หลักสารนิยธรรมในการบริหารงานบุคคลมหาวิทยาลัยเชียงใหม่” สรุปว่าการบริหารงานบุคคลเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่การสรรหาคนเข้ามาสู่องค์กร จนกระทั่งพ้นจากองค์กรไป ซึ่งกระบวนการในการบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ก่อตั้งมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้บริหารงานโดยยึดหลักของระบบราชการ โดยอาศัยกฎเกณฑ์ระเบียบ ข้อบังคับ ต่างๆ มาเป็นฐาน ในการบริหารงานบุคคล นอกจากนั้นแล้ว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยังได้นำเอาระบบคุณธรรม จริยธรรม และการบริหารงานแบบธรรมาภิบาล มาเป็นฐานในการดำเนินงาน อีกทั้งการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยังได้ยึดหลักแห่งสังฆธรรม ตามปณิธาน และภายิตประจํามหาวิทยาลัย ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะสร้างบุคลากรทุกฝ่ายให้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข มีความรัก ความเมตตา ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีในหมู่คณะ มีการเรียนรู้ ฝึกฝนตนเอง จนสามารถเป็นที่ยอมรับ เคารพ นับถือ เป็นผู้ที่สามารถครองตน ครองคน และครองงานได้ ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับหลักสารนิยธรรม ๖ ประการของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นการแสดงความรัก ความเมตตาต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้คำแนะนำ ชี้นำในสิ่งที่ดีงาม มีความหวังดี ความปรารถนาดี

^๒ ธีรศักดิ์ ศรีสุรกุล, “ผลของการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ตามหลักสารนิยธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

ต่อกัน ให้ความอนุเคราะห์หรือช่วยเหลือแบ่งปันกัน ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดี ตามกฎ แบบแผน วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ตลอดถึงการมีความคิดเห็นที่เกื้อกูลกัน เป็นไปในทำนองเดียวกัน เมื่อมีข้อสงสัย หรือ ความไม่ชัดเจนก็นำมาปรึกษาหารือกันอยู่ตลอดเวลา โดยหลักสารณียธรรม ทั้ง ๖ ประการนั้น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานบุคคลได้เป็นอย่างดีในทุกระดับ ทั้งระดับผู้บริหาร ผู้บังคับบัญชา ตัวเอง เพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชา ส่งผลให้การบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประสบความสำเร็จและพัฒนามาโดยตลอด^{๑๓}

๑.๖.๖ **ชวลีพร เหมเจ้าพรหมมินทร์** ได้กล่าวถึง มนุษยสัมพันธ์ไว้ในสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาและการพัฒนามนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร” สรุปว่า

๑. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๑๑๐ คน มีมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณามนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนรายด้าน แล้วพบว่า มนุษยสัมพันธ์ด้านการสนใจความรู้สึกของกันและกัน และด้านการพูดให้กำลังใจกัน อยู่ในระดับมาก ส่วนมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนด้านการใช้เวลาที่สุภาพในการกล่าวทักทาย ด้านการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ด้านการแสดงความคิดเห็นและการเสนอแนะสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อน และด้านการปฏิเสธ คำชักชวนที่ทำลายมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง

๒. นักเรียนกลุ่มทดลองที่ได้เข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์มีมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

๓. นักเรียนกลุ่มทดลองที่ได้เข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์มีมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนดีกว่านักเรียนกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑^{๑๔}

๑.๖.๗ **อาจารย์ ช่างประดับ** ได้กล่าวถึง มนุษยสัมพันธ์ไว้ในปริญญาานิพนธ์เรื่อง “องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียน ช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี” สรุปว่า

^{๑๓} จรัส ปินธิ, “วิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักสารณียธรรมในการบริหารงานบุคคล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๗.

^{๑๔} ชวลีพร เหมเจ้าพรหมมินทร์, “การศึกษาและการพัฒนามนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๖.

๑. องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีรายละเอียด ดังนี้

๑.๑ องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ มี ๒ องค์ประกอบ ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และสภาพครอบครัว : บิดามารดาอยู่ด้วยกัน

๑.๒ องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ มี ๘ องค์ประกอบ ได้แก่ เพศ : หญิง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน บุคลิกภาพ อึดมโนทัศน์ ทักษะคิดต่อการคบเพื่อน สัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับผู้ปกครอง สัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับครู และลักษณะทางกายภาพด้านการเรียน

๒. องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ทางลบกับสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ทางลบกับสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ มี ๒ องค์ประกอบ ได้แก่ สภาพครอบครัว : บิดามารดาหย่าร้างกัน และสุขภาพจิต

๒.๒ องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ทางลบกับสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ มี ๑ องค์ประกอบ ได้แก่ เพศ : ชาย

๓. องค์ประกอบที่ไม่มีความสัมพันธ์กับสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มี ๑ องค์ประกอบ ได้แก่ สภาพครอบครัว : บิดาหรือมารดาถึงแก่กรรม

๔. องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ มี ๕ องค์ประกอบ โดยเรียงลำดับจากองค์ประกอบที่มีอิทธิพลมากที่สุด ไปหาองค์ประกอบที่มีอิทธิพลน้อยที่สุด ได้แก่ ทักษะคิดต่อการคบเพื่อน อึดมโนทัศน์ สัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับผู้ปกครอง สัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับครู และลักษณะทางกายภาพด้านการเรียน ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๕ องค์ประกอบ สามารถร่วมกันอธิบายความแปรปรวนสัมพันธภาพระหว่าง

นักเรียนกับเพื่อน ของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ได้ร้อยละ ๕๑.๔๐^๕

๑.๖.๘ เอกชัย ฉายสิ่ว ได้กล่าวถึง มนุษย์สัมพันธ์ไว้ในปริญญาานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา และการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนราชประชาสมาสัย ฝ่ายมัธยม รัชดาภิเษก ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดสมุทรปราการ” สรุปว่า

๑. มนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อน โดยรวมและรายด้านของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ จำนวน ๕๐๕ คน อยู่ในระดับปานกลาง

๒. สาเหตุของการมีมนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนที่ดีและไม่ดี มีสาเหตุมาจาก การแสดงออกทางอารมณ์ นิสสัย บุคลิกภาพ และคุณธรรมและจริยธรรม

๓. มนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ เมื่อจำแนกตามบุคลิกภาพ และการอบรมเลี้ยงดูพบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๔. มนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ มีความสัมพันธ์กับบุคลิกภาพแบบมีและการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๕. ตัวแปรที่สามารถพยากรณ์มนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โดยเรียงลำดับจากตัวพยากรณ์ที่ส่งผลมากที่สุด ไปยังส่งผลน้อยที่สุด คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย บุคลิกภาพแบบบี

๖. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ จำนวน ๑๒ คน ที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อน มีคะแนนมนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนโดยรวม และรายด้านสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^๖

๑.๖.๙ อัมพร แต่เกษม ได้กล่าวถึง มนุษย์สัมพันธ์ไว้ในปริญญาานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะทางด้านมนุษย์สัมพันธ์” สรุปว่า องค์ประกอบคุณลักษณะทางด้านมนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โดยรวม มี ๓ องค์ประกอบ คือ ใจกว้าง ความเห็นอกเห็นใจ และความรับผิดชอบ มีความแปรปรวนสะสมเท่ากับ ๔๐.๒% ของความแปรปรวนทั้งหมด มีจำนวนตัวแปรทั้งสิ้น ๑๘ ตัวแปร องค์ประกอบคุณลักษณะทางด้าน

^๕ อาจารย์ ช่างประดับ, “องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธ์ภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียน ช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี”, ปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๕๐.

^๖ เอกชัย ฉายสิ่ว, “การศึกษาและการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนราชประชาสมาสัย ฝ่ายมัธยม รัชดาภิเษก ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดสมุทรปราการ”, ปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๗.

มนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ที่จำแนกตามเขตการแบ่งพื้นที่ของ กรุงเทพมหานคร ซึ่งแบ่งตามเขตชั้นใน และเขตชั้นนอก มีจำนวนองค์ประกอบ ๔ องค์ประกอบ เท่ากัน คือ ความใจกว้าง การติดต่อสื่อสาร ความรับผิดชอบ และการควบคุมตนเอง มีความแปรปรวนสะสมเท่ากับ ๔๐.๗ , ๔๐.๖% ของความแปรปรวนทั้งหมด ตามลำดับ มีจำนวน ตัวแปรทั้งสิ้น ๒๒ ตัวแปรเท่ากันทั้งในเขตชั้นใน และเขตชั้นนอก^{๑๖}

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า ได้มีการศึกษาการใช้หลักสารนิยธรรมของผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น การนำหลักสารนิยธรรมไปใช้ในหมู่บ้าน การบริหารงานตามหลักสารนิยธรรม การใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารนิยธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน การประยุกต์หลักสารนิยธรรมในการบริหารงานบุคคล และอีกส่วนหนึ่งเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนามนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๓ การศึกษาและการพัฒนามนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ แต่ไม่ปรากฏงานวิจัยที่เชื่อมโยงในเรื่องการใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยเป็นขั้นตอน ดังนี้

๑.๗.๑ ข้อมูลด้านเอกสาร

๑. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ วรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสาร หนังสือ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องเกี่ยวกับหัวข้อที่ทำการวิจัย

๑.๗.๒ ข้อมูลภาคสนาม

๑. สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม โดยจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้งก่อน ระหว่างและหลังการสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างที่จะสัมภาษณ์ คือ คณะกรรมการนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัธยม ปีการศึกษา ๒๕๕๗

^{๑๖} อัมพร แต่เกษม, “การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะทางด้านมนุษยสัมพันธ์”, ปริญญาทิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต, (การวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๓๕.

จำนวน ๑๐ คน นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนราชวินิต มัชฌิม ปีการศึกษา ๒๕๕๓
 จำนวน ๑๘ คน ครูโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม จำนวน ๖ คน ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จำนวน
 ๑ รูป และนักวิชาการ จำนวน ๒ คน รวมทั้งสิ้น ๓๗ คน

๒. อุปกรณ์ในการสัมภาษณ์ ประกอบไปด้วย เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก

๓. ถอดข้อมูลการสัมภาษณ์จากเครื่องบันทึกเสียง

๑.๗.๓ นำข้อมูลที่ได้จากเอกสาร และข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์และ
 สังเคราะห์ ตอบปัญหาวิจัย

๑.๗.๔. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบถึงหลักสารนิยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ได้ทราบถึงแนวคิดเรื่องมนุษยสัมพันธ์

๑.๘.๓ ได้ทราบถึงการนำหลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน

โรงเรียนราชวินิต มัชฌิม

บทที่ ๒

หลักสารณียธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอหลักสารณียธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเด็น ความหมายและ ความสำคัญ รวมถึงหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับหลักสารณียธรรม ทั้งในส่วน ของการสนับสนุน และส่วนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณียธรรม โดยได้วางกรอบในการศึกษาไว้ ๓ หมวด ดังนี้ ได้แก่ (๑) ความหมายของหลักสารณียธรรม (๒) ความสำคัญของหลักสารณียธรรม (๓) หลักธรรมที่สัมพันธ์กับหลักสารณียธรรม ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตามลำดับ

๒.๑ ความหมายของหลักสารณียธรรม

สารณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน^๑ เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก^๒ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความ สามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน^๓ แบ่งความหมายออกเป็น ๒ ลักษณะได้แก่ ๑) ความหมายตาม องค์ธรรม ๒) ความหมายอื่นๆ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายตามองค์ธรรม ในพระไตรปิฎกมีหลักฐานแสดงสารณียธรรม มีอยู่ ๖ ประการ^๔ ได้แก่

(๑) เมตตากายกรรม หมายถึง การตั้งมั่นเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง อรรถกถาจารย์ยังจำแนก เมตตากายกรรมออกเป็น ๒ ประเภทได้แก่

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑, อญ.นฤก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๐/๑๐๖.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗.

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕, อญ.นฤก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๒๗, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๐/๑๐๖.

^๔ วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๖๘-๓๖๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒, ๓๕๖/๓๘๗-๓๘๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑-๕๓๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕-๖๐, อญ.นฤก. (ไทย) ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๗.

ก) เมตตากายกรรมของคฤหัสถ์ ได้แก่ การไปเพื่อไหว้พระเจดีย์ การไปเพื่อไหว้ต้นโพธิ์ การไปเพื่อนิมิตต์พระสงฆ์ การเห็นภิกษุทั้งหลายเข้าบ้านที่เหมาะสมแก่โคจร เพื่อบิณฑบาตแล้วต้อนรับ การรับบาตร การปลุกอาสนะ การตามส่ง ชื่อว่าเมตตากายกรรมของพวกคฤหัสถ์

ข) เมตตากายกรรมของภิกษุ ได้แก่ การบำเพ็ญอุภาสิมาจาริกธรรมด้วยเมตตาจิต^๕ กายกรรมที่พึงทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา^๖

(๒) เมตตาวจีกรรม หมายถึง การตั้งมั่นเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง จำแนกออกเป็น ๒ ประเภทได้แก่

ก) เมตตาวจีกรรมของคฤหัสถ์ ได้แก่ กรรมในเวลากล่าวคำเป็นต้นว่า เราทั้งหลายจะไปไหว้พระเจดีย์ จะไปไหว้ต้นโพธิ์ จะฟังธรรม จะบูชาด้วยประทีป พวงมาลัยและดอกไม้ จะสมทานประพาศสุจริต ๓ จะถวายสลากภัตเป็นต้น จะถวายผ้าจ่านำพรรษา จะถวายปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ในวันนี้ ท่านทั้งหลายจงนิมนต์พระสงฆ์แล้วจัดแจงของควรเคี้ยวเป็นต้น จงปลุกอาสนะทั้งหลาย จงเข้าไปตั้งน้ำดื่มไว้ จงไปรับพระสงฆ์มา จงให้ท่านนั่งบนอาสนะที่ปลุกไว้แล้ว มีความพอใจ ความอุตสาหะ ขวนขวายเถิด ชื่อว่าเมตตาวจีกรรมของคฤหัสถ์ทั้งหลาย

ข) เมตตาวจีกรรมของภิกษุ ได้แก่ การบอก สิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพื่อมารยาท การบอกกัมมัฏฐาน การแสดงธรรม การบอกพระพุทธรูปพระไตรปิฎก ด้วยเมตตาจิต^๗

(๓) เมตตามโนกรรม หมายถึง การตั้งมั่นเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีอยู่ ๒ ประเภทได้แก่

ก) เมตตามโนกรรมของคฤหัสถ์ ได้แก่ การคิดว่า ขอพระคุณเจ้าทั้งหลายจงมีความสุข ไม่มีเวร ไม่มีเบียดเบียนกันเถิด

ข) เมตตามโนกรรมของภิกษุ ได้แก่ การลุกขึ้นแต่เช้าแล้วชำระล้างร่างกาย และการทำวัตรที่ลานพระเจดีย์เป็นต้นแล้วนั่งบนอาสนะที่สังคคคิดว่า ภิกษุทั้งหลายในวิหารนี้จงมีความสุข ไม่มีเวร ไม่มีเบียดเบียนกันเถิด^๘

อนึ่ง ประเด็นเรื่อง ความเมตตาทั้งต่อหน้าและทั้งลับหลัง อรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า การเข้าถึงความเป็นเพื่อนกันในจิตรกรรมเป็นต้น ของภิกษุณวกะทั้งหลาย ชื่อว่าเมตตากายกรรมต่อหน้า ส่วนสามิจิตรกรรมทุกอย่าง เช่นการล้างเท้า การไหว้ และการพัดให้ เป็นต้น แก่พระเถระก็ชื่อว่าเมตตากายกรรมต่อหน้า การไม่ทำความดูดย ในเครื่องใช้ไม้สอย เป็นต้น แม้ที่คนทั้ง ๒

^๕ ม.ม.อ. (บาลี) ๑๒/๔๕๒/๒๕๒.

^๖ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๒/๓๐๒, อ.จ.น.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๕๗.

^๗ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๒/๓๐๒, อ.จ.น.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๕๗.

^๘ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๒/๓๐๒, อ.จ.น.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๕๗.

ฝ่ายเก็บไว้ไม่ดีแล้ว เก็บงำไว้เหมือนตนเองเก็บไว้ไม่ดี ชื่อว่าเมตตาทายกรรมลับหลัง การกล่าวขย่งอย่างนี้ว่า พระเทวเถระ พระติสสเถระ ชื่อว่าเมตตาวจกรรมต่อหน้า ส่วนการที่บุคคลสอบถามถึงพระเถระผู้ไม่อยู่ในวิหาร แล้วกล่าวอ้างเป็นของตนอย่างนี้ว่า พระเทวเถระของพวกเราไปไหน พระติสสเถระของพวกเราจักมาเมื่อไรหนอ ชื่อว่าเมตตาวจกรรมลับหลัง อนึ่ง การลึมนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยเมตตาและเสน่หาแล้วมองดูด้วยใบหน้าที่ฟ้องไสติ ชื่อว่าเมตตามโนกรรมต่อหน้า การประมวลสิ่งที่ดีมาว่า ขอพระเทวเถระ ขอพระติสสเถระ จงไม่มีโรค มีอาพาธน้อยเถิด ชื่อว่าเมตตามโนกรรมลับหลัง^๕

(๔) **สาธาณโภคิตา** หมายถึง การบริโภคน้ำโดยไม่แบ่งแยกจากทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีล ในอรรถกถาอธิบายเพิ่มเติมว่า การบริโภคน้ำโดยไม่แบ่งแยกมีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ ได้แก่ (๑) ไม่แบ่งแยกอามิส (๒) ไม่แบ่งแยกบุคคล การไม่แบ่งแยกอามิส คือ ไม่แบ่งแยกอามิสโดยคิดว่า จะให้เท่านี้ ๆ และไม่แบ่งแยกบุคคลโดยคิดว่า จะให้แก่คนนั้น ไม่ให้แก่คนนี้ ส่วนการไม่แบ่งแยกบุคคล คือ การไม่แบ่งด้วยความคิดอย่างนี้ว่า เราจักให้แก่ท่าน โน้น จักไม่ให้แก่ท่าน โน้น ผู้ใดไม่ทำการแบ่งแยกแม้ทั้ง ๒ อย่างนี้แล้วบริโภคน้ำโดยไม่แบ่งแยก ผู้นั้นชื่อว่าบริโภคน้ำโดยไม่แบ่งแยก^๖

(๕) **ศีลสามัญญตา** หมายถึง การมีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ค้าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๖) **ทัญญิตสามัญญตา** หมายถึง การมีอริยทัญญิต หมายถึง สัมมาทัญญิตในอริยมรรค^๗ อันเป็นธรรมเครื่องนำออก^๘ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

องค์ธรรมทั้ง ๖ ประการดังกล่าวมานี้เรียกว่า หลักสารณียธรรม พระพุทธองค์ตรัสไว้เป็นส่วนใหญ่โดยตรัสต่างวาระกัน ทรงแสดงเพื่อต้องการให้สังคมสงฆ์เกิดความเป็นปึกแผ่นสามัคคีต่อกัน ด้วยการอาศัยการเจริญเมตตาทั้ง ๓ ทวารคือ กายกรรม วจกรรม และมโนกรรม

^๕ ม.นุ.อ. (บาลี) ๑๒/๔๕๒/๒๕๓.

^๖ ม.นุ.อ. (บาลี) ๒/๔๕๒/๓๐๓, อัง.นุกก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๕๕, อัง.นุกก. ฎีกา (บาลี) ๓/๑๑/๑๑๑.

^๗ อัง.นุกก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๐๓.

^๘ อันเป็นธรรมเครื่องนำออก ในที่นี้หมายถึง มรรค ๔ (โศคาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค) ที่ตัดมูลเหตุแห่งวัฏฏะ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วออกจากวัฏฏะได้, อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๒๕๕/๓๒๓, อภิ.สง.อ. (บาลี) ๘๓-๑๐๐/๕๘, อ้างใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๕/๓๒๒.

(เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม) แก่บุคคลรอบข้าง นอกจากนั้นยังเป็นการสอนให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของบริโภคแก่มิตร (สาธารณ โภคิ) ในขณะเดียวกันนั้นการเสมอกันด้วยสิ่ง ๒ สิ่งก็เป็นอีกองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในหลักการนี้ กล่าวคือ มีศีลเสมอกัน (ศีลสามัญญตา) และมีทิวฐิที่เสมอกัน (ทิวฐิสามัญญตา) ทำให้การดำเนินชีวิตในสังคมภายใต้กรอบแห่งสารณียธรรมดำเนินไปได้อย่างราบรื่นขึ้น พระพุทธองค์ทรงยก ทิวฐิ ว่าเป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคฤมสารณียธรรม ๖ ประการเอาไว้ทั้งหมด ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ทิวฐิอันไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนิยานิกธรรม^{๑๓} นำบุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี่เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคฤมสารณียธรรม ๖ ประการนี้ไว้

ภิกษุทั้งหลาย ยอดอันเป็นส่วนสูงสุดเป็นที่ยึดคฤมเรือนยอด แม้นันใด ทิวฐิอันไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนิยานิกธรรมนำบุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคฤมสารณียธรรม ๖ ประการนี้ไว้^{๑๔}

อรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า “สำหรับผู้ที่บำเพ็ญสารณียธรรม อันเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เมื่อกาลผ่านไปนาน ก็ไม่ควรลืม เพราะเธอเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่ควรระลึกถึง ผู้ใดบำเพ็ญธรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์ ธรรมเหล่านั้นย่อมทำผู้นั้นให้เป็นที่รักของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย”^{๑๕}

๒.๑.๒ ความหมายอื่นๆ

นอกเหนือจากสารณียธรรม ๖ ประการดังกล่าวแล้ว ยังมีสารณียธรรมอีกความหมายหนึ่ง ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนปิชาด ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสแสดงแก่ภิกษุจำนวนมากขณะเกิดความบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน สารณียธรรม ดังกล่าวมีอยู่ ๑๐ ประการ ดังนี้

(๑) เป็นผู้ที่มีศีล ดำรงด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เที่ยบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย แม้การที่ภิกษุเป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

(๒) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สัมสมสุตะ เป็นผู้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้ง

^{๑๓} นิยานิกธรรม หมายถึง ธรรมที่ตัดมูลรากแห่งวัฏฏะ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วนำสัตว์ออกจากวัฏฏะ, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๒, อภิ.สง.อ. (บาลี) ๘๓-๑๐๐/๕๘.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๒-๕๓๓.

^{๑๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๑๒/๔๕๒/๒๕๒.

อรรดและพยัญชนะ บริสุทธี บริบูรณ์ครบถ้วน ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยทักขุ
แม้การที่ภิกษุเป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดดีด้วยทักขุ

(๓) เป็นผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี

(๔) เป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่าง่าย อดทน รับฟังคำปราศอนโดยเคารพ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย อดทน รับฟังคำปราศอนโดยเคารพ

(๕) เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำทั้งงานสูง และงานต่ำของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำทั้งงานสูง และงานต่ำของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้

(๖) เป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ฟัง และผู้แสดงธรรมอันเป็นที่พอใจ มีปราโมทย์อย่างยิ่งในอภิธรรม ในอภิวินัย แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ใคร่ธรรม ฯลฯ

(๗) เป็นผู้ปรารถนาคความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ปรารถนาคความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย

(๘) เป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชช-
บริหารตามแต่จะได้อ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัย
เภสัชชบริหารตามแต่จะได้อ

(๙) เป็นผู้ที่มีสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง
ระลึกถึงสิ่งที่ทำและคำที่พูดแม่นยำได้ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ที่มีสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็น
เครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำและคำที่พูดแม่นยำได้

(๑๐) เป็นผู้ที่มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้ง
ความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้มี
ปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ
ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๖}

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๐/๑๐๗-๑๐๘.

สารณียธรรม ทั้ง ๑๐ ประการข้างต้นเป็นธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน^{๑๑} คือความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยก^{๑๒}

สรุปความหมายของสารณียธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และที่ใช้กล่าวถึงในงานวิจัยเล่มนี้มี ๖ ประการ ได้แก่ เมตตาทกกรรม คือ การกระทำใดๆ ต่อบุคคลอื่น ด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เมตตาวจกรรม คือ การกล่าววาจาใดๆ ต่อบุคคลอื่น ด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เมตตามโนกรรม คือ การคิดถึงบุคคลอื่น ด้วยจิตปรารถนาให้เขามีความสุข ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาธารณโภกิตา คือ การแบ่งปันทรัพย์สินให้กับผู้อื่นโดยไม่เลือกบุคคล สีสสามัญญตา คือ การปฏิบัติตนตามระเบียบปฏิบัติเสมอเหมือนกับบุคคลอื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง และทัญญูสามัญญตา คือ การมีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม(สัมมาทัญญู) เสมอเหมือนกับผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

นอกจากนี้ ยังมีความหมายอื่นที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๑๐ ประการ ได้แก่ เป็นผู้มึสติ เป็นพหูสูต เป็นผู้มึมิตรดี เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้ขยัน เป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เป็นผู้สันโดษ เป็นผู้มึสติ เป็นผู้มึปัญญา

๒.๒ ความสำคัญของหลักสารณียธรรม

ผู้วิจัยนำเสนอความสำคัญของหลักสารณียธรรมโดยแบ่งความสำคัญดังกล่าวออกเป็น ๓ ระดับได้แก่ (๑) ความสำคัญระดับปัจเจกบุคคล (๒) ความสำคัญระดับสังคม (๓) ความสำคัญในฐานะที่เป็นกระบวนการของไตรสิกขา ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความสำคัญระดับปัจเจกบุคคล

ความสำคัญของสารณียธรรมในระดับนี้เป็นระดับที่ส่งผลดีให้กับมนุษย์ ถือเป็นระดับปัจเจกบุคคล มีความสำคัญคือ สามารถขัดเกลาจิตใจออกจากจิตใจของบุคคลผู้ที่ศึกษาดีแล้วและบำเพ็ญสารณียธรรมนี้ให้บริบูรณ์ดี สำหรับบริษัทผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาย่อมบำเพ็ญให้บริบูรณ์ดีไม่ได้ ผู้ใดจะได้จากผู้อื่น ผู้นั้นยอมไม่ถือเอามาก แม้เมื่อไม่ได้จากผู้อื่น ย่อมถือเอาพอประมาณเท่านั้น ไม่เอามากไป มีหลักฐานที่น่าสนใจอยู่ชิ้นหนึ่งที่ผู้วิจัยพบ ได้แก่ ประเด็นเรื่อง “ระยะเวลาของการบำเพ็ญสารณียธรรมให้เต็มบริบูรณ์” ในอรรถกถาระบุว่าต้องใช้เวลาบำเพ็ญอย่างตั้งใจถึง ๑๒ ปี สารณียธรรมจึงจะเต็มบริบูรณ์ได้ ดังข้อความต่อไปนี้

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑-๕๓๓.

^{๑๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๒/๓๐๒, อ.จ.ภ.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๒/๑๐๔.

สารณียธรรมนี้ ย่อมเต็มบริบูรณ์โดยใช้เวลาถึง ๑๒ ปี แม้แก่ผู้ที่เที่ยวบิณฑบาตแล้วให้สิ่งที่ตนได้แล้วบ่อยๆ อย่างนี้ ไม่น้อยกว่า ๑๒ ปีนั้น ก็หากภิกษุผู้บำเพ็ญสารณียธรรมให้บริบูรณ์ครบปีที่ ๑๒ วางบาตรที่เต็มด้วยบิณฑบาตไว้บนหอนันแล้วไปตรงน้ำ และพระสังฆเถระมาถามว่า นี้บาตรของใคร เมื่อมีผู้ตอบว่า ของภิกษุผู้บำเพ็ญสารณียธรรม ขอรับ ก็กล่าวว่ พวกท่านจงนำบาตรนั้นมา แล้วจัดแจงบิณฑบาตทั้งหมด ฉันแล้ววางบาตรเปล่าไว้ ครั้งนั้น ภิกษุนั้นเห็นบาตรเปล่าแล้วให้เกิดโทมนัสขึ้นว่า ภิกษุทั้งหลายฉันไม่เหลือไว้สำหรับเราเลย สารณียธรรมย่อมเป็นอันแตกไป เธอต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์อีก ๑๒ ปี เพราะสารณียธรรมนี้เป็นเช่นกับติดิถยปริวาส เมื่อขาดคราวเดียวก็ต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์อีกเท่านั้น ส่วนผู้ใดเกิดโสมนัสว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอที่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายไม่ได้ตามโดยเอื้อเฟื้อถึงของที่อยู่ในบาตรของเราเลยแต่ก็บริโภคนั้น ชื่อนั้นชื่อว่า สารณียธรรมเต็มบริบูรณ์^{๑๕}

จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า สารณียธรรม อันผู้ที่บำเพ็ญอยู่นั้นอาศัยระยะเวลาในการใช้ความเพียรพยายามนานถึง ๑๒ ปีซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลานานมาก กาลเวลาที่ดำเนินชีวิตภายใต้กรอบของหลักสารณียธรรมนี้ ทำให้ผู้บำเพ็ญต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนอย่างหนัก ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ รวมถึงความวิริยะอุตสาหะ ตั้งใจบำเพ็ญไม่ให้ขาดตกบกพร่อง (หากสารณียธรรมไม่บริบูรณ์ต้องเริ่มบำเพ็ญใหม่เป็นเวลา ๑๒ ปี) พฤติกรรมทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจดังกล่าวจึงถูกขัดเกลาให้กิเลสตัณหาลดน้อยถอยลงไปตามลำดับ

๒.๒.๒ ความสำคัญระดับสังคม

สารณียธรรม ถือเป็นหลักธรรมที่เปรียบเสมือนเครื่องมือในการช่วยให้ผู้นำเอาไปปฏิบัติได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสวัสดิ และเกิดความประทับใจซึ่งกันและกันด้วยการกระทำที่ประกอบไปด้วยกุศลทั้งกาย วาจา และใจ เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญในระดับสังคม กล่าวคือก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะนั้นๆ ทำให้สังคมการอยู่ร่วมกันทั้งในระดับมนุษย์ด้วยกันเอง และในระดับการอยู่ร่วมกันของหมู่มนุษย์และเทวดาซึ่งถือเป็นภูมิหนึ่งใน โลกียภูมิ ดังที่ปรากฏข้อความในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั ว่า

ภิกษุผู้บำเพ็ญสารณียธรรมบริบูรณ์แล้วอย่างนี้ย่อมไม่มีความริษยา ไม่มีความตระหนี่ เธอย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย มีปัจฉัยหาได้ง่าย แม้สิ่งของที่อยู่ในบาตรที่ผู้อื่นถวายเธอก็ไม่หมดสิ้นไป เธอย่อมได้สิ่งของชั้นเลิศในที่ที่เขาแบ่งสิ่งของ เมื่อเกิดมีความหวาดกลัวหรือความหิวโหย เทวดาทั้งหลายย่อมชวนขวายเป็นเพื่อช่วยเหลือ^{๒๐}

^{๑๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๑๒/๔๕๒/๒๕๔.

^{๒๐} ม.ม.อ. (บาลี) ๑๒/๔๕๒/๒๕๔.

๒.๒.๓ ความสำคัญในฐานะที่เป็นกระบวนการของไตรสิกขา^{๒๐}

มีหลักฐานปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ปาจิณวังสทายคมนกถา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ สारณียธรรม ในหมู่เพื่อนสหธรรมิก กล่าวคือมีความเกื้อกูลช่วยเหลือกันอยู่อย่างสงบสุข พร้อมเพรียงและสามัคคีกัน ดังที่ พระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ได้ตอบคำถามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถามดังนี้ว่า

ข้าพระองค์นั้นเข้าไปตั้งเมตตากายกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง เข้าไปตั้งเมตตาวจีกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง เข้าไปตั้งเมตตามโนกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังในท่านเหล่านี้ ข้าพระองค์นั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ‘โจนหนอเราพึงวางจิตตนไปตามอำนาจจิตของท่านเหล่านี้เท่านั้น’ แล้ววางจิตตนให้เป็นไปตามอำนาจจิตของท่านเหล่านี้แล กายของพวกข้าพระองค์ต่างก็จริงแล แต่จิตเป็นเหมือนดวงเดียวกัน พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกันไม่ทะเลาะกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจนมสคกับน้ำ มองหน้ากันด้วยความชื่นบานด้วยวิธีอย่างนี้แล พระพุทธเจ้าข้า”^{๒๑}

บรรดาพวกข้าพระองค์ผู้ที่กลับจากบิณฑบาตมาถึงก่อนก็ปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างสำหรับกับข้าวแล้วตั้งไว้ ตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ไว้ ผู้กลับจากบิณฑบาตภายหลัง ถ้ามีอาหารที่เป็นเดน ถ้าต้องการก็ฉันได้ ถ้าไม่ต้องการก็เททิ้งในที่ปราศจากของเขี้ยวสด หรือน้ำในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ เธอเก็บอาสนะ เก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างสำหรับกับข้าว แล้วเก็บไว้เก็บน้ำดื่ม น้ำใช้กวาดโรงฉัน ผู้ใดเห็นหม้อน้ำดื่ม หม้อน้ำใช้ หรือหม้อน้ำในวัฏกุฎีว่างเปล่าก็ตักน้ำตั้งไว้ ถ้าเธอไม่อาจทำได้ พวกข้าพระองค์ก็กวักมือเรียกเพื่อนมาแล้วช่วยกันตักยกเข้าไปตั้งไว้ แต่ไม่ได้บ่นว่าเพราะเรื่องนั้นเลย และทุกๆ ๕ วันพวกข้าพระองค์จะนั่งประชุมสนทนาธรรมตลอดคืนยันรุ่ง พวกข้าพระองค์เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียรพากิเลส มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ด้วยวิธีนี้แล พระพุทธเจ้าข้า”

พระสูตรดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักสารณียธรรม เนื่องจากเมื่อภิกษุมิระเบียบแบบแผนในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในขั้นต้น (สี่สามัญญุต) รวมถึงการมีเมตตาทั้งทางกาย (เมตตากายกรรม) และทางวาจา (เมตตาวจีกรรม) ย่อมก่อให้เกิดทัศนคติในเชิงบวกต่อกันและ

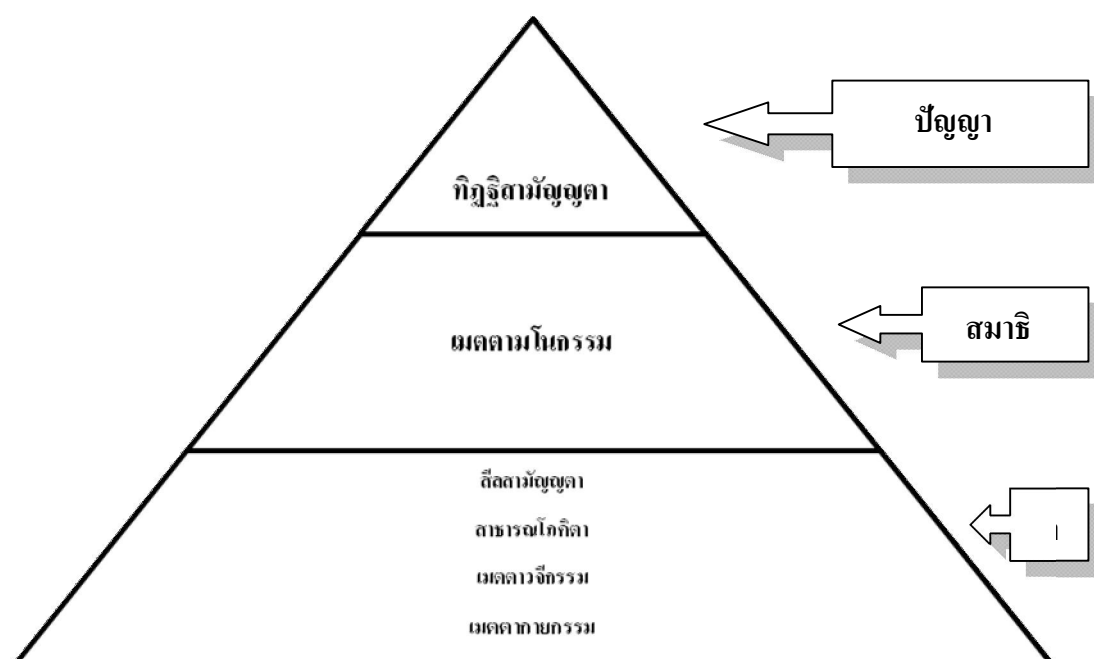
^{๒๐} ผู้วิจัยได้รับความเมตตาอนุเคราะห์แนวคิดนี้จาก พระปลัด คุณวาทุโธ (อิสรสกุล) ซึ่งเป็นการตอบในประเด็นคำถามเรื่อง “ทฤษฎีใดที่เข้ากันได้กับหลักสารณียธรรม?” ที่ได้จากการสัมภาษณ์ วัชร งามจิตรเจริญ, รศ.ดร., ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕. ผู้วิจัยตอบคำถามให้กับประเด็นดังกล่าวด้วยการเสนอแนวคิดในเรื่องความสำคัญของหลักสารณียธรรมในฐานะที่เป็นกระบวนการของไตรสิกขา โดยยึดหลักกระบวนการของการขัดเกลาทางจิตใจเพื่อพัฒนาการทั้งในระดับตนเองและระดับสังคม.

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๖/๓๕๗-๓๕๘.

กัน ก่อเกิดเป็นความรักความเข้าใจกันอย่างต้องแท้ มีความสบายใจและความเอื้ออาทรในการร่วมแบ่งปันสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งกันและกัน (สาธตโกกิตา) เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ย่อมอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างชื่นบาน มีความจริงใจต่อกัน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน นอกเหนือจากนั้นในขั้นที่ ๒ สารณียธรรมยังนำพากลุ่มคนในสังคมดังกล่าวเข้าสู่กระบวนการการพัฒนาตนผ่านหลักของไตรสิกขาต่อไป กล่าวคือ สังคมที่ดิ้งามโดยมีศีลเป็นบาทฐาน จะเป็นสังคมที่เกื้อหนุนให้มีแต่มิตรที่แท้จริง (กัลยาณมิตร) เพื่อที่จะช่วยกันแนะนำ ชักจูงมิตรของตนให้ปฏิบัติฝึฝนจิตใจต่อไป เมื่อมิตรเดินผิดทาง มิตรที่ดีก็จะช่วยตักเตือนและเอาใจใส่กันและกันให้พ้นจากปัญหาต่างๆ ได้ด้วยกุศลจิตที่ประกอบไปด้วยเมตตา (เมตตามโนกรรม) และเมื่อสิ้นสุดกระบวนการไตรสิกขาคือถึงขั้นสุดท้าย (ขั้นที่ ๓) ซึ่งเป็นขั้นของโลกุตตรปัญญา (ทัญญูสามัญญุตตา) ซึ่งพาสรรพสัตว์ให้พ้นจากกองทุกข์ทั้งหมดเข้าสู่สภาวะธรรมที่เป็นบรมสุข กล่าวคือ พระนิพพาน

จากการทบทวนเอกสารเรื่องความสำคัญของหลักสารณียธรรมในฐานะที่เป็นกระบวนการของไตรสิกขา ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงสารณียธรรมในฐานะที่เป็นกระบวนการของไตรสิกขา

อนึ่ง เมื่อบุคคลมีการติดต่อและมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เราก็คอยดูแลเอาใจใส่บุคคลที่อยู่รอบข้างเรา ให้ความช่วยเหลือเมื่อผู้ันต้องการ และแสดงกิริยาสุภาพต่อกัน ใช้คำพูดที่ดีต่อกัน พูดคำจริงไม่หลอกลวง ไม่พูดจาเยาะเย้ยถากถาง ไม่พูดจาให้ผู้อื่นเจ็บช้ำน้ำใจ เมื่อพูดจาท่อกันด้วยดี พูดจาถนอมน้ำใจผู้ฟัง ไม่นินทาว่าร้าย ก็จะส่งผลให้ผู้ที่เราคบหาสมาคมด้วยมีความเชื่อถือไว้วางใจในตัวเรา และ “เมื่อเรามีสิ่งของใดๆ เราก็แบ่งปันสิ่งของให้แก่กันและกัน แม้จะเป็นของเล็กน้อย อีกทั้งดูแลเอาใจใส่สิ่งของของผู้ที่เราคบหาสมาคมด้วยเหมือนกับเป็นของของตน หากมีใครอัครัดขาดแคลนก็ช่วยเหลือเจือจานกันตามกำลังความสามารถ”^{๒๓} ลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นข้อปฏิบัติที่แสดงออกมาให้ผู้อื่นได้รับรู้ อาจมีอีกสิ่งหนึ่งที่เมื่อเรามีปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่มบุคคลใดๆก็อาจมีกฎ ระเบียบที่ถือเป็นข้อตกลงระหว่างกลุ่มนั้นๆ ที่เราต้องปฏิบัติตามเพื่อความสัมพันธ์อันดีของบุคคลในกลุ่มที่เราสังกัดอยู่ กล่าวคือเป็นการปฏิบัติตนระดับศีลในไตรสิกขา (อริศีลสิกขา) เมื่อปฏิบัติในระดับศีลได้ การดำเนินชีวิตของเราก็เชื่อได้ว่าเป็นผู้มีสติอยู่ตลอดเวลา

ต่อมา เมื่อเราปฏิบัติได้ในระดับกาย และวาจาแล้ว สิ่งที่อยู่เหนือขึ้นมาคือระดับจิตใจที่มีความรักให้แก่กัน ความรักที่เป็นรักแบบเมตตา มิใช่แบบเส่นหา ด้วยการคิดดี ประารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข แม้เราจะไม่ได้มีส่วนในความสุขนั้นก็ตาม แต่เราก็พลอยยินดีไปด้วย การไม่คาดหวังให้บุคคลอื่นต้องเป็นไปอย่างที่เราต้องการ รวมถึงการเคารพนับถือผู้ที่ควรเคารพอย่างบริสุทธิ์ใจไม่มีเรื่องผลประโยชน์แอบแฝง เมื่อมีความบริสุทธิ์ใจในสัมพันธภาพที่มีต่อกัน ก็จะมี ความผ่องใสแห่งจิต มีปีติและสุข เรียกได้ว่ามีสมาธิเกิดขึ้นในจิตใจ (อริจิตสิกขา) เมื่อบริสุทธิ์ใจในความสัมพันธ์ระหว่างกัน ก็ส่งผลให้เกิดความราบรื่นในการติดต่อประสานงานในการทำงาน ร่วมกันกับผู้อื่น เพราะปราศจากอคติ และเป็นผู้ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ถือความคิดของตนเป็นใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็มีวิจาร์ณญาณพอที่จะวินิจฉัยได้ว่าสิ่งใดคือสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมในสถานการณ์ต่างๆ อันจะนำไปสู่การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทั้งทางกาย และวาจาที่ถูกต้องเหมาะสมในลำดับต่อไป อาจเรียกสิ่งนี้ว่า ปัญญา (Wisdom) ที่จะมาช่วยควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นไปได้อย่างราบรื่น (อริปัญญาสิกขา)

สิ่งเหล่านี้ เป็นการปฏิบัติที่เกิดขึ้นจากภายใน มิใช่เป็นแค่มารยาททางสังคมที่ต้องทำเพื่อรักษาภาพพจน์ที่ปรากฏแก่สาธารณชนเท่านั้น เมื่อมีปัญญาเกิดขึ้น การที่เราจะคิด พูด หรือทำการใดๆ ก็จะประกอบด้วยเมตตาอย่างยั่งยืนต่อไป

สรุปว่าความสำคัญของสารณิธรรม แบ่งเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ระดับปัจเจกบุคคล เป็นการขัดเกลาจิตใจออกจากจิตใจของบุคคลผู้ปฏิบัติ ระดับสังคม ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ นั้นๆ และเป็นกระบวนการไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในระดับศีล ประกอบด้วย เมตตา

^{๒๓} วิทย์ วิศทเวทย์, พระพุทธศาสนา ม.๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๐), หน้า ๘๗.

กายกรรม เมตตาวาจีกรรม สาธารณโกศล สีสสามัญญตา ระดับสมาธิ คือ เมตตามโนกรรม และระดับ ปัญญา คือ ทิฏฐิสามัญญตา

๒.๓ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับหลักสารณียธรรม

ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยนำเสนอหลักธรรมที่สัมพันธ์กับหลักสารณียธรรมใน ๒ ลักษณะได้แก่ (๑) หลักธรรมที่สนับสนุนหลักสารณียธรรม (๒) หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณียธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ หลักธรรมที่สนับสนุนหลักสารณียธรรม

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเมื่อมากมายหลายหมวดหมู่ เมื่อพิจารณาคุณหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันภายในสังคมอย่างสงบสุขและมีความสัมพันธ์โดยเข้าไปสนับสนุนหลักสารณียธรรมแล้ว สามารถนำหลักธรรมเหล่านั้นมาจัดแบ่งหมวดหมู่ออกเป็น ๒ ลักษณะคือ

(ก) หลักธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้หลักสารณียธรรมทำงานประสบความสำเร็จ

หลักธรรมในหมวดนี้มีอยู่ ๖ ประการ ได้แก่ (๑) โยนิโสมนสิการ (๒) ภาวนา ๔ (๓) พรหมวิหาร ๔ (๔) สังคหวัตถุ ๔ (๕) สัพปุริสทาน ๘ (๖) กุศลกรรมบถ ๑๐ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การมนสิการโดยแยบคาย ซึ่งถือเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เปรียบเสมือน “ดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตนั่นเอง โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการมนสิการโดยแยบคาย) ก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตเพื่อการเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น”^{๒๔}

นอกจากนั้นแล้ว โยนิโสมนสิการ ยังเป็นหลักธรรมที่สำคัญระดับที่ทำให้บุคคลสามารถพิจารณาเพื่อละวิกิจจนา (ความลังเลสงสัย) เป็นเหตุให้กุศลธรรมเสื่อมไป เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม เพื่อเกิดสัมมาทิฏฐิ และเพื่อให้โพชฌงค์ ทั้ง ๗ ประการเกิดขึ้น ดังพุทธพจน์ต่อไปนี้

“เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้วิกิจจนาที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ได้เหมือนโยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย)นี้ เมื่อมนสิการโดยแยบคาย วิกิจจนาที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็ได้”^{๒๕}

^{๒๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕๕/๔๔.

^{๒๕} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๔.

“เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือน โยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยแยกกาย กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป”^{๒๖}

“เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ฯลฯ โยนิโสมนสิการย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังขาร”^{๒๗}

“เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้นเหมือน โยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยแยกกาย สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น”^{๒๘}

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุภายในให้โพชฌงค์ ๗ ประการเกิดขึ้นเหมือน โยนิโสมนสิการ”^{๒๙}

อีกประการหนึ่ง “เมื่อมนสิการโดยแยกกาย โมหะที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ละได้ นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ โมหะที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ละได้”^{๓๐}

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลु ปรรณานจะบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษม จากโยคะอันยอดเยี่ยม เราไม่เห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ทำเหตุซึ่งมีอยู่ภายในตนให้มีอุปการะ มากอย่างนี้เหมือน โยนิโสมนสิการ (การมนสิการ โดยแยกกาย) นี้แล ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อ มนสิการโดยแยกกายย่อมละอกุศลได้ และทำกุศลให้เจริญ^{๓๑}

โยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ความคิดถูกวิธี คือ การทำในใจโดยแยกกาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย^{๓๒} ดังนั้น โยนิโสมนสิการ จึงเป็นหลักธรรมเพื่อดำเนินชีวิตให้ ออกงามบรรลुประโยชน์สุข^{๓๓}

^{๒๖} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๑๒.

^{๒๗} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๒๓/๑๕.

^{๒๘} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๕.

^{๒๙} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๓๐/๑๖๐.

^{๓๐} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๕/๒๗๔.

^{๓๑} จุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๓๖๐.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

สรุปความว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิดพินิจพิจารณาห้ด้วยปัญญา ซึ่ง โยนิโสมนสิการสนับสนุนทฤษฎีสัมมัญญาให้ทำงานประสบความสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

(๒) ภาวนา ๔

ภาวนา หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้สงบแล้ว มี ๒ ประการ คือ สมถภาวนา หมายถึง การเจริญการฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ และ วิปัสสนาภาวนา หมายถึงการเจริญปัญญาให้เกิด ความเห็นแจ้ง^{๓๔} มีความหมายอีกประการหนึ่งได้แก่การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา มีอยู่ด้วยกัน ๔ ประการ^{๓๕} ได้แก่

๑. กายภาวนา คือการเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

อรรถกถาจารย์ ให้ความหมาย “กายภาวนา ว่าหมายถึงวิปัสสนาภาวนา กล่าวคือ เป็นภาวนาข้อที่ ๒ ในภาวนา ๒ ประการ ได้แก่ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง”^{๓๖}

๒. สีลภาวนา คือการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

๓. จิตตภาวนา คือการเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

อรรถกถาจารย์ ให้ความหมาย “จิตตภาวนา ว่า หมายถึงสมถภาวนา กล่าวคือ เป็นภาวนาข้อที่ ๑ ในภาวนา ๒ ประการ ได้แก่การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ”^{๓๗}

๔. ปัญญาภาวนา คือการเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลก และชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

สรุปความหมายของ ภาวนา ๔ ได้ว่า

^{๓๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๑๘/๒๘.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐.

^{๓๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๖๕/๑๕๒.

^{๓๗} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๖๕/๑๕๒.

กายภาวนา คือ การติดต่อ เกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ด้วยดี

ศีลภาวนา คือ การประพฤติอยู่ในระเบียบวินัย

จิตภาวนา คือ การฝึกอบรมจิตให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย

ปัญญาภาวนา คือ การรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ทำคนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

การทำงานของหลักภาวนา ๔ นั้น กายภาวนาสับสนุน เมตตาภาวนากรรม เมตตาวิกรรม และสาธารณโภคิตา ศีลภาวนาสสนับสนุน ศีลสามัญญตา จิตภาวนา สนับสนุนเมตตามโนกรรม และปัญญาภาวนาสสนับสนุนทวิญญูสามัญญตาให้ทำงานประสบความสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

(๓) พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร คือ อปัมมัญญา หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐและปฏิบัติต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบไม่มีขอบเขต^{๓๘} มีอยู่ ๔ ประการได้แก่

๑. เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข
๒. กรุณา หมายถึง ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์
๓. มุทิตา หมายถึง ความยินดีในเมื่อผู้อื่นมีความสุข
๔. อุเบกขา หมายถึง ความมีใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเพราะรักเพราะชัง

สาเหตุที่ชื่อว่า อปัมมัญญา เพราะแผ่ไปโดยไม่มีประมาณในสัตว์ในบุคคล ไม่จำกัดขอบเขต^{๓๙} เป็นธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่า ดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบกล่าวคือมี

๑. เมตตา ได้แก่ ความรัก ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา ได้แก่ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแจ่มชื่นเบิกบานอยู่ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีความสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๐๐, บ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๔๕/๔๐๓.

^{๓๙} บ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๘๖/๕๘.

สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับมารับผิดชอบของตน

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม^{๔๐}

สรุปความหมายของ พรหมวิหาร ๔ ได้ว่า

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาให้เขามีความสุข

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์

มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเพราะรักเพราะชัง รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู เมื่อเขาควรได้รับผลอันสมกับมารับผิดชอบของตน

การทำงานของหลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขานั้น สนับสนุนสนับสนุนธรรมในส่วนของเมตตาตามโนกรรมให้ทำงานประสบความสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

(๔) สังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถ์ หมายถึง ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว มีอยู่ ๔ ประการได้แก่

๑. ทาน คือ การให้
๒. เพยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก
๓. อัถถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์
๔. สมานัตตตา คือ การวางตนสม่ำเสมอ^{๔๑}

สังคหัตถ์ ทั้ง ๔ ประการ คือ ทาน เพยวัชชะ อัถถจริยาในโลกนี้ และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร เป็นธรรมที่ช่วยอุ้มชูโลกไว้ เปรียบเหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปได้ หากไม่มีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็จะไม่พึงได้รับการเคารพนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ดังนั้นบัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้ว่าสรรเสริญ^{๔๒} ดังตัวอย่างที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับหัตถกอุบาสกว่า

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๖/๓๗๓.

^{๔๒} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

“หัตถกะ บริษัทของท่านนี้มากนัก ท่านสงเคราะห์บริษัทจำนวนมากนี้อย่างไร” หัตถกะ อุบาสกชาวเมืองอาฬวีกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สงเคราะห์บริษัทจำนวนมากนี้ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้แล้ว คือ ข้าพระองค์รู้ว่า ‘ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยทาน’ ก็สงเคราะห์ด้วยทาน รู้ว่า ‘ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยคำพูดอันไพเราะ’ ก็สงเคราะห์ด้วยคำพูดอันไพเราะ รู้ว่า ‘ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยการทำประโยชน์ให้’ ก็สงเคราะห์ด้วยการทำประโยชน์ให้ รู้ว่า ‘ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยการวางตัวสม่ำเสมอ’ ก็สงเคราะห์ด้วยการวางตัวสม่ำเสมอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โภคทรัพย์ในตระกูลของข้าพระองค์มีอยู่พร้อม คนทั้งหลายย่อมเข้าใจคำพูดของข้าพระองค์ว่าควรฟัง ‘ไม่เหมือนคำพูดของคนจน’

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ หัตถกะ วิธีนี้ของท่านเป็นอุบายที่จะสงเคราะห์บริษัทจำนวนมากได้ จริงอยู่ ใครก็ตามที่สงเคราะห์บริษัทจำนวนมากได้ ในอดีตกาลก็ล้วนแต่สงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แล... ในอนาคตกาล ก็ล้วนแต่จักสงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้... ในปัจจุบัน ก็ล้วนแต่สงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แล”^{๔๓}

สังคหวัตถุ ๔ จึงเป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการสงเคราะห์

๑. ทาน ได้แก่ การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยวัชชะ ได้แก่ วาจาเป็นที่รัก วาจาคุตตึมน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ่งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึง คำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี

๓. อัตถจริยา ได้แก่ การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ได้แก่ ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอกันในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๔๔}

สรุปความหมายของ สังคหวัตถุ ๔ ได้ว่า

ทาน คือ การให้

ปิยวาจา คือ การกล่าวคำสุภาพ อ่อนหวาน สมานสามัคคี มีประโยชน์

อัตถจริยา คือ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

^{๔๓} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๒๔/๒๖๗.

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๓.

สมานัตตดา คือ การปฏิบัติตนเหมาะสมแก่กาลเทศะ และเสมอต้นเสมอปลาย

เมื่อกล่าวโดยสรุปถึงการทำงานของหลักสังคหัตถ์ ๔ แล้วนั้น ทานสนับสนุนสาธารณโภคีตา อุตถจริยาสนับสนุนเมตตาทายกรรม ปิยวาจาสนับสนุนเมตตาวจีกรรม และสมานัตตดาสนับสนุนศีลสามัญญดา ให้ทำงานประสบความสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

(๕) สัมปปริสทาน ๘

สัมปปริสทาน หมายถึง สัตบุรุษยอมให้ทาน คือให้น้ำและโภชนะที่สะอาด ให้ของที่ประณีตให้ตามกาล ให้ของที่สมควร ให้เป็นนิตย์ ในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เป็นเขตดี บริจาค อามิสมากมายก็ไม่เดือดร้อน ท่านผู้เห็นแจ้งยอมสรรเสริญทานที่สัตบุรุษให้แล้วอย่างนี้ บัณฑิตผู้มีปัญญา มีศรัทธา มีใจเสียสละ บุษาย่างนี้ ย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุข^{๔๕} มีอยู่ ๘ ประการ ได้แก่

- (๑) สัตบุรุษยอมให้ของที่สะอาด
- (๒) สัตบุรุษยอมให้ของที่ประณีต
- (๓) สัตบุรุษยอมให้ตามกาล
- (๔) สัตบุรุษยอมให้ของที่สมควร
- (๕) สัตบุรุษยอมเลือกให้^{๔๖}
- (๖) สัตบุรุษยอมให้เป็นนิตย์
- (๗) สัตบุรุษกำลังให้ก็ทำจิตให้ผ่องใส
- (๘) สัตบุรุษครั้นให้แล้วก็ดีใจ

สัมปปริสทาน ๘ เป็นทานของสัตบุรุษ การให้อย่างสัตบุรุษ ได้แก่ (๑) สุจี เทติ แปลว่า ให้ของสะอาด (๒) ปณีตฺ เทติ แปลว่า ให้ของประณีต (๓) กาลเณ เทติ แปลว่า ให้ของเหมาะกาล ให้ถูกเวลา (๔) กปฺปิยฺ เทติ แปลว่า ให้ของสมควร ให้ของที่ควรแก่เขา ซึ่งเขาจะใช้ได้ (๕) วิเจยฺย เทติ แปลว่า พิจารณาเลือกให้ ให้ด้วยวิจยญาณ เลือกของ เลือกคนที่จะให้ ให้เกิดผลเกิดประโยชน์มาก (๖) อภินฺหํ เทติ แปลว่า ให้เนื่องนิตย์ ให้ประจำ หรือสม่ำเสมอ (๗) ททํ จิตฺตํ ปสาเทติ แปลว่า เมื่อให้ ทำจิตผ่องใส (๘) ทตฺวา อุตฺตมโน โหติ แปลว่า ให้แล้ว เบิกบานใจ^{๔๗}

^{๔๕} อัง.อุทฺตฺก. (ไทย) ๒๓/๓๓/๒๕๖-๒๕๗.

^{๔๖} เลือกให้ในที่นี้หมายถึงเลือกสิ่งที่ไม่ดีออก แล้วถวายแต่สิ่งที่ดีด้วยการแสวงหาปฏิคาหก คือ พระตักขิไณยบุคคลและการตั้งความปรารถนาว่า ‘ถวายแก่ท่านรูปนี้จักมีผลมาก ถวายแก่ท่านรูปนี้จักไม่มีผลมาก’, อัง.อุทฺตฺก.อ. (ไทย) ๓/๓๓/๒๕๖-๒๕๗.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๕.

สรุปความหมายของสัปปริสทาน ๘ ได้ว่า เป็นการให้ของที่สะอาด ประณีต ถูกเวลา เหมาะสม ให้สิ่งที่ดี สม่ำเสมอ ขณะให้จิตผ่องใส และให้แล้วเบิกบานใจ

ในการทำงานของหลักสัปปริสทาน ๘ นั้น การให้ของที่สะอาด การให้ของที่ประณีต การให้ตามกาล การให้ของที่สมควร การเลือกให้ การให้เป็นนิตย์ สนับสนุนสาธารณ โภจिता ส่วน ขณะที่กำลังให้ก็ทำจิตผ่องใส ครั้นให้แล้วก็ดีใจนั้นสนับสนุนเมตตามโนกรรมให้ทำงานประสบความสำเร็จ ได้ดียิ่งขึ้น

(๖) กุศลกรรมบถ ๑๐

กุศลกรรมบถ หมายถึง ความประพฤติสม่ำเสมอ มี ๓ หมวดคือ ก) ความประพฤติธรรมทางกายมี ๓ ประการ ข) ความประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ ประการ ค) ความประพฤติธรรมทางใจมี ๓ ประการ

ก) ความประพฤติธรรมทางกาย มี ๓ ประการ

๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑฆาต และ ศัสตราวุธ มีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่าที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤตินอกใจ คือ ไม่เป็นผู้ประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของมารดาบิดา ที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่ประพฤตินอกใจ มีสามี มีกฎหมายคุ้มครอง โดยที่สุด แม้สตรีที่บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้

ข) ความประพฤติธรรมทางวาจา มี ๔ ประการ

๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยานซักถามว่า ‘ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น’ บุรุษนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า ‘ไม่รู้’ หรือรู้ก็กล่าวว่า ‘รู้’ ไม่เห็นก็กล่าวว่า ‘ไม่เห็น’ หรือเห็นก็กล่าวว่า ‘เห็น’ ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้ เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือ เห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง

๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดีเปลื้องเปลื้องต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

๔. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดแต่คำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา

ค) ความประพฤติธรรมทางใจ มี ๓ ประการ

๑. เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์ อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า ‘ทำอะไรไร ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา’

๒. เป็นผู้ไม่มีจิตไม่พยายาบท คือ ไม่มีจิตคิดร้ายว่า ‘ขอสัตว์เหล่านี้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีจิตพยายาบท ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด’

๓. เป็นสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ‘ทานที่ให้แล้วมีผล ญัตติบูชาแล้วมีผลการเช่นสรวงมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดี และทำชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ โอปปาติกสัตว์มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง มีอยู่ในโลก’^{๔๘}

พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ว่า

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ หลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความประพฤติสม่ำเสมอ คือความประพฤติธรรมเป็นเหตุ อย่างนี้^{๔๙}

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ที่บุคคลประกอบแล้ว เมื่อลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ แม้จะจับต้องแผ่นดินก็ตาม ไม่จับต้องแผ่นดินก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะจับต้องโคมัยสกก็ตาม ไม่จับต้องโคมัยสกก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะจับต้องหญ้าเขียวสดก็ตาม ไม่จับต้องหญ้าเขียวสดก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะบำเรอไฟก็ตาม ไม่บำเรอไฟก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะประคองอัญชลินอบน้อมดวงอาทิตย์ก็ตาม ไม่ประคองอัญชลินอบน้อมดวงอาทิตย์ก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะลงน้ำวันละ ๓ ครั้งก็ตาม ไม่ลงน้ำวันละ ๓ ครั้งก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง ขึ้นนั้นเพราะเหตุไร เพราะกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้เป็นธรรมสะอาด และเป็นเหตุก่อให้เกิดความสะอาด จุนทะ เพราะเหตุที่

^{๔๘} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๕-๔๗๘, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๖/๔๘๓-๔๘๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒ - ๓๖๓, อ.จ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๒-๓๒๔.

^{๔๙} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๕-๔๗๘, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๖/๔๘๓-๔๘๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒ - ๓๖๓, อ.จ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๒-๓๒๔.

ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ จึงปรากฏมีทั้งเทวดาและมนุษย์ หรือสุคติอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น^{๕๐}

กุศลกรรมบถ ๑๐ คือทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุข ความเจริญหรือสุคติ ว่าโดยหัวข้อย่อ ดังนี้

ก. กายกรรม ๓ คือการกระทำทางกาย

๑. ปาณาติปาตํ ปหาย ฯเปฯ สพฺพปาณภูตฺหิตานุกมฺปิ โหติ แปลว่า ละการฆ่าการเบียดเบียน มีเมตตา กรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๒. อทินฺนาทานํ ปหาย ฯเปฯ อทินฺนํ เถยฺยสงฺฆาตํ อนาถาตา โหติ แปลว่า ละอทินนาทาน เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

๓. กามสุมิฉฺฉาจารํ ปหาย ฯเปฯ น จาริตฺตํ อาปชฺชิตา โหติ แปลว่า ละการประพฤตินิโคติน กาม ไม่ล่วงละเมิดประเพณีทางเพศ

ข. วจีกรรม ๔ คือ การกระทำทางวาจา

๔. มุสาวาทํ ปหาย ฯเปฯ น สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ แปลว่า ละการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะเหตุตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

๕. ปิสุณํ วาจํ ปหาย ฯเปฯ สมคฺคกรณํ วาจํ ภาสิตา โหติ แปลว่า ละการพูดคำส่อเสียด ช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัครสมานกัน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี

๖. ผรุสํ วาจํ ปหาย ฯเปฯ พหุชนมนาปา ตถารูปี วาจํ ภาสิตา โหติ แปลว่า ละคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน

๗. สมฺมุปลลาปํ ปหาย ฯเปฯ กาลวาที ภูตวาที อตุตฺวาที อตุตฺวาที ฐมฺมวาที วินยวาที นิธานวตี วาจํ ภาสิตา โหติ ฯเปฯ แปลว่า ละการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

ค. มโนกรรม ๓ คือ การกระทำทางใจ

๘. อนภิชฺฌาตุ โหติ ฯเปฯ แปลว่า ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น

๙. อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ ฯเปฯ สฺวึ อตุตฺตานํ ปรีหฺรณฺตุติ แปลว่า ไม่มีจิตคิดร้าย คิดปรารภนา แต่ว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครองตนอยู่เป็นสุขเถิด

๑๐. สมฺมาทิฏฺฐิโก โหติ ฯเปฯ สยํ อภิชฺฌญา สจฺฉิกคฺวา ปเวเทนฺตตีติ แปลว่า มีความเห็นชอบ เช่นว่า ทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมี เป็นต้น^{๕๑}

^{๕๐} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๔.

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,

สรุปความหมายของกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้ว่า ความประพฤติทางกาย เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤตินิโคท ความประพฤติทางวาจา เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ ความประพฤติทางใจ ไม่อยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดพยาบาท มีความเห็นชอบ(สัมมาทิฏฐิ)

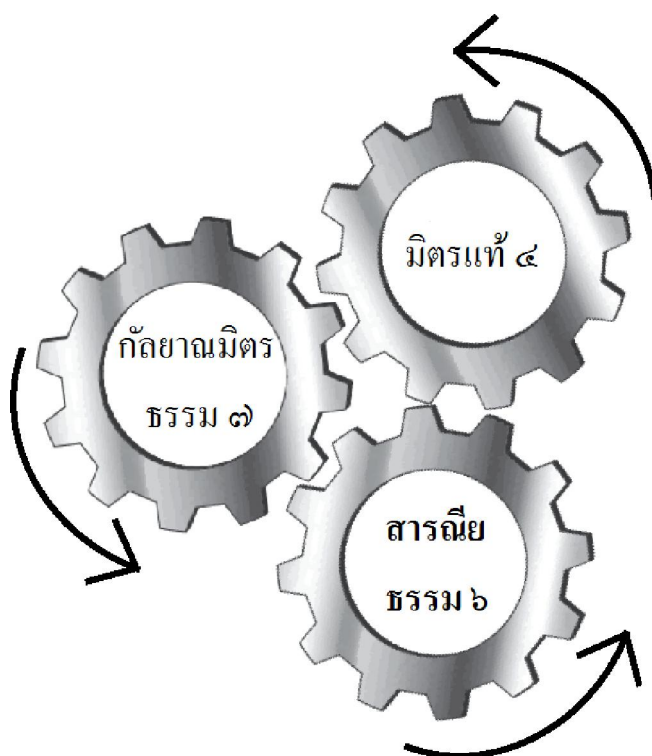
การทำงานของหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น การละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ การละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ การละเว้นขาดจากการประพฤตินิโคท สนับสนุนเมตตากรรม การละเว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้อ สนับสนุนเมตตาจริกรรม การไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา และมีจิตไม่พยาบาทสนับสนุนเมตตาโมกกรรม ส่วนสัมมาทิฏฐินั้น สนับสนุนทิฏฐิสามัญญตาให้ทำงานประสบความสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

จากการทบทวนเอกสารเรื่องหลักธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้หลักสารณิยธรรมทำงานประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

(แทรกตาราง)

(๗) หลักธรรมที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้หลักสารณียธรรมทำงานได้ประสบความสำเร็จ หลักธรรมในหมวดนี้มีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่ (๑) มิตรแท้ ๔ และ (๒) กัลยาณมิตร ธรรม ๓ ซึ่งทำงานสอดคล้อง เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้หลักสารณียธรรมทำงานได้ประสบความสำเร็จ ดังแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงหลักธรรมที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้หลักสารณียธรรมทำงานได้ประสบความสำเร็จ*

จากแผนภูมิดังนี้ หลักธรรมทั้ง ๒ ได้แก่ กัลยาณมิตรธรรม และมิตรแท้ นั้นมีส่วนสำคัญในอันที่จะเป็นปัจจัยส่งเสริมเปรียบเหมือนเฟืองจักรที่ขับเคลื่อนให้หลักสารณียธรรมทำงานประสบความสำเร็จรวดเร็วและราบรื่นมากยิ่งขึ้น หากขาดเฟืองใดตัวใดตัวหนึ่งไป สารณียธรรมก็จะทำงานได้อย่างช้าลง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

* ผู้วิจัย โดยได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ภาพแผนภูมิจาก ดร. จุฑามาศ วารีแสงทิพย์

(๑) มิตรแท้ ๔

มิตรแท้ หมายถึงมิตรที่มีใจดี มีลักษณะ ๔ ประการ ได้แก่

ก) มิตรมีอุปการะ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดีโดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
๒. ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้
๔. เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโกลดทรัพย์ให้ ๒ เท่าของทรัพย์ที่ต้องการในกิจนั้น

ข) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดีโดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. บอกความลับแก่เพื่อน
๒. ปิดความลับของเพื่อน
๓. ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
๔. แม้ชีวิตก็อาจจะสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้

ค) มิตรแนะนำประโยชน์ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดีโดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว
๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๔. บอกทางสวรรค์ให้

ง) มิตรมีความรักใคร่ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดีโดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน
๒. พอใจความเจริญของเพื่อน
๓. ห้ามปรามคนที่นินทาเพื่อน
๔. สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภายิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า บุคคลที่เป็นมิตรมีใจดี ๔ จำพวกนี้ คือ (๑) มิตรมีอุปการะ (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (๓) มิตรแนะนำประโยชน์ (๔) มิตรมีความรักใคร่ บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว พึงเข้าไปคบหาด้วยความจริงใจ เหมือนมารดาคบหาบุตรผู้เกิดแต่อกะนั้น^{๕๒}

สรุปความหมายของ มิตรแท้ ๔ ได้ว่า คือ มิตรมีอุปการะ ร่วมทุกข์ร่วมสุข แนะนำประโยชน์ และมีความรักใคร่ ซึ่งหลักธรรมในเรื่อง มิตรแท้ ๔ นี้ เป็นหลักธรรมที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้หลักสารณียธรรมทำงานประสบความสำเร็จ ได้อย่างรวดเร็วและราบรื่นยิ่งขึ้น

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๐ - ๒๖๕/๒๐๘ - ๒๑๑.

(๒) กัลยาณมิตรธรรม ๗

กัลยาณมิตรธรรม หมายถึง ผู้ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้จะถูกขับไล่ก็ตาม มีองค์ ๗ ประการ ได้แก่ (๑)เป็นที่รักเป็นที่พอใจ^{๕๓} (๒)เป็นที่เคารพ (๓)เป็นที่ยกย่อง (๔) เป็นนักพูด^{๕๔} (๕) เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ^{๕๕} (๖) เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้^{๕๖} (๗)ไม่ชักนำไปในอฐานะ^{๕๗}

องค์คุณของกัลยาณมิตร คือคุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ

๑. ปิโย แปลว่า น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้
ถาม

๒. ครุ แปลว่า น่าเคารพ ในฐานะประพาศิสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรับรองใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย แปลว่า นำเจริญใจ หรือนำยกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงคนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ่งภูมิใจ

๔. วตุตาจ แปลว่า รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

^{๕๓} เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ในที่นี้หมายถึงมีลักษณะแห่งกัลยาณมิตร ๘ ประการ คือ (๑) มีศรัทธา คือ เชื่อการตรัสรู้ของพระตถาคต เชื่อกรรมและผลของกรรม (๒) มีศีล คือ เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่นับถือของสัตว์ทั้งหลาย (๓) มีสุตะ คือ กล่าวถ้อยคำที่ลึกซึ้งที่สัมปยุตด้วยสัจจะและปฏิจางสมุปปาท (๔) มีจาคะ คือปรารถนาน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ (๕) มีความเพียร คือ ปรารถนาคะในการปฏิบัติ เพื่อแก้กมลแก่ตนและแก้กมลแก่ผู้อื่น (๖) มีสติ คือ มีสติตั้งมั่น (๗) มีสมาธิ คือ มีจิตตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่าน (๘) มีปัญญา คือ รู้อย่างไม่วิปริต ใช้สติพิจารณาคิดแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม รู้สิ่งที่แก้กมลและสิ่งไม่แก้กมลแห่งสัตว์ทั้งหลายด้วยปัญญาตามความเป็นจริง มีจิตเป็นหนึ่งในอารมณ์นั้นด้วยสมาธิ เว้นสิ่งที่ไม่แก้กมล ประกอบสิ่งที่แก้กมลด้วยความเพียร, อภ.สตุตค.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๗-๔๓/๒๐๓.

^{๕๔} เป็นนักพูด ในที่นี้หมายถึงเป็นผู้ฉลาดในการใช้คำพูด, อภ.สตุตค.อ. (บาลี) ๓/๓๗/๑๗๕.

^{๕๕} อดทนต่อถ้อยคำ ในที่นี้หมายถึงปฏิบัติตามโอวาทที่ท่านให้แล้ว, อภ.สตุตค.อ. (บาลี) ๓/๓๗/๑๗๕.

^{๕๖} ถ้อยคำลึกซึ้ง หมายถึงเรื่องเกี่ยวกับฌาน วิปัสสนา มรรค ผล และนิพพาน, อภ.สตุตค.อ. (บาลี) ๓/๓๗/๑๗๕.

^{๕๗} ไม่ชักนำไปในอฐานะ หมายถึงป้องกันไม่ทำในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก้กมล มีคติเป็นทุกข์ แต่ชักชวนให้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก้กมลมีคติเป็นสุข, คูเทียบ อภ.สตุตค.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๗/๒๐๓.

๕. วจนกษโม แปลว่า อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอ และวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

๖. คมภิรณจ กถ กตุดา แปลว่า แดงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจและให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย แปลว่า ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย^{๕๘}

สรุปความหมายของหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ได้ว่า เป็นผู้ที่น่ารัก น่าเคารพ นำยกย่อง รู้จักพูด อดทนต่อถ้อยคำ แดงเรื่องล้าลึกได้ และไม่ชักนำในทางเสื่อมเสีย หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการนี้ เป็นหลักธรรมที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้หลักสารณียธรรมทำงานประสบความสำเร็จได้อย่างรวดเร็วและมีความราบรื่นยิ่งขึ้น

๒.๓.๒ หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณียธรรม

หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณียธรรมหมวดนี้มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

(๑) มิตรเทียม ๔ (๒) มัจฉริยะ ๕ (๓) อุกุศลกรรมบถ ๑๐

(๑) มิตรเทียม ๔

มิตรเทียม หมายถึง ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม คือ

ก. คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

(๑) เป็นผู้ถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว

(๒) เสียน้อย ประรณานะได้มาก

(๓) เมื่อตัวเองมีภัยจึงทำกิจของเพื่อน

(๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์

ข. คนดีแต่พูด โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

(๑) กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่เป็นอดีตไปแล้ว

(๒) กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่ยังมาไม่ถึง

(๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้

(๔) เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง

ค. คนพูดประจบ โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

(๑) เพื่อนทำชั่ว ก็คล้อยตาม

^{๕๘} อัง.สตุตทก. (บาลี) ๒๓/๓๗/๒๕, อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗, ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๔.

(๒) เพื่อนทำดี ก็คล้อยตาม

(๑) สรรเสริญต่อหน้า

(๔) นินทาลับหลัง

ง. คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางเสื่อม โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

(๑) เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

(๒) เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืน

(๓) เป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น

(๔) เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

ครั้นเมื่อบัดนี้รู้อย่างนี้แล้ว ฟังเวณเสียให้ห่างไกล เหมือนคนเว้นทางมีภัยเฉพาะหน้าเสีย^{๕๕} มิตรปฏิรูปก์ หรือ มิตรเทียม, คนเทียมมิตร, คนที่ฟังทราบว่าเป็นศัตรูผู้มาในร่างของมิตรได้แก่

ก. คนปกอลอก คนขนเอาของเพื่อนไปถ่ายเดียว (อัญญาทัตตุหร) มีลักษณะ ๔ คือ

๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว

๒) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก

๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำ กิจของเพื่อน

๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

ข. คนดีแต่พูด (วจิบรม) มีลักษณะ ๔ คือ

๑) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย

๒) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย

๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้

๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

ค. คนหัวประจบ (อนุปิยภานี) มีลักษณะ ๔ คือ

๑) จะทำชั่วก็เอออ

๒) จะทำดีก็เอออ

๓) ต่อหน้าสรรเสริญ

๔) ลับหลังนินทา

ง. คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย) มีลักษณะ ๔ คือ

๑) คอยเป็นเพื่อนค้ำน้ำมา

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔-๒๕๕/๒๐๗-๒๐๘.

- ๒) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
- ๓) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น
- ๔) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน^{๖๐}

สรุปความหมายของมิตรเทียม ๔ ได้ว่า เป็นผู้ทีถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว ดีแต่พูด พูดประจบ และชักนำในทางเสื่อม หลักมิตรเทียม ๔ นี้เป็นหลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลัก สारณียธรรม อันจะส่งผลขัดขวางทำให้การปฏิบัติตามหลักสารณียธรรมไม่ประสบความสำเร็จ

(๒) มัจฉริยะ ๕ หมายถึง ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความหวงแหน ความเหนียวแน่น ความปกปิด ความมีจิตหวงแหน^{๖๑} มีอยู่ ๕ ประการได้แก่

- ๑) อาวาสมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ที่อยู่
- ๒) กุลมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ตระกูล
- ๓) ลาภมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ลาภ
- ๔) วัณนมัจฉริยะ คือ ตระหนี่วรรณะหรือคุณความดี
- ๕) ชัมมมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ธรรม^{๖๒}

มัจฉริยะ ๕ คือความตระหนี่, ความหวง, ความคิดกีดกัน ไม่ให้ผู้อื่นได้ดี หรือมีส่วนร่วม

- ๑. อาวาสมัจฉริยะ คือการตระหนี่ที่อยู่, หวงที่อาศัย เช่น ภิกษุหวงเสนาสนะ กีดกันผู้อื่นหรือผู้มีใช้พวกของตน ไม่ให้เข้าอยู่ เป็นต้น
- ๒. กุลมัจฉริยะ คือการตระหนี่ตระกูล, หวงสกุล เช่น ภิกษุหวงสกุลอุปฐาก คอยกีดกันภิกษุอื่นไม่ให้เกี่ยวข้องได้รับการบำรุงด้วย เป็นต้น
- ๓. ลาภมัจฉริยะ คือการตระหนี่ลาภ, หวงผลประโยชน์ เช่น ภิกษุหาทางกีดกันไม่ให้ลาภเกิดขึ้นแก่ภิกษุอื่น
- ๔. วัณนมัจฉริยะ คือการตระหนี่วรรณะ, หวงสรวิวัณณะ คือผิวพรรณของร่างกาย ไม่พอใจให้ผู้อื่นสวยงาม ก็ดี หวงคุณวัณณะ คือ คำ สรรเสริญคุณ ไม่อยากให้ใครมีคุณความดีมาแข่งตน หรือไม่พอใจได้ยินคำ สรรเสริญคุณความดีของผู้อื่น ก็ดี ตลอดจนแบ่งชั้นวรรณะกัน
- ๕. ชัมมมัจฉริยะ คือการตระหนี่ธรรม, หวงวิชาความรู้ และคุณพิเศษที่ได้บรรลุ ไม่ยอมสอน ไม่ยอมบอกผู้อื่น กลัวเขาจะรู้เทียมเท่าหรือเกินตน^{๖๓}

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๑ - ๑๓๒.

^{๖๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๕๓/๕๖๑.

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๕๓/๕๖๑, /ธ๓๒/๕๘๓-๕๘๔, ๕๘๐/๕๕๓.

สรุปความหมายของมัจฉริยะ ๕ ได้ว่า เป็นผู้ที่หวังที่อยู่ หวงคนสนับสนุน หวงผลประโยชน์ หวงคุณความดี และหวงวิชาความรู้ หลักมัจฉริยะ ๕ นี้หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณียธรรม อันจะส่งผลขัดขวางทำให้การปฏิบัติตามหลักสารณียธรรมไม่ประสบความสำเร็จ

(๓) อกุศลกรรมบถ ๑๐

อกุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึง ความไม่สะอาดทางกาย ๓ อย่าง ทางวาจา ๔ อย่าง และทางใจ ๓ อย่าง รวมเป็น ๑๐ อย่าง

ก) ความไม่สะอาดทางกาย ๓ อย่าง ได้แก่

๑. เป็นผู้ฆ่าสัตว์ หยิบฆ่า มีมือเปื้อนเลือด ปีกใจอยู่ในการฆ่าและการทรมาน ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวง

๒. เป็นผู้ลักทรัพย์ คือ เป็นผู้ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นซึ่งอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่าที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๓. เป็นผู้ประพฤตินอกใจ คือ เป็นผู้ประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่ประพฤตินอกใจ มีสามี มีกฎหมายคุ้มครอง โดยที่สุด แม้แต่สตรีที่บวชสามัคคีด้วยพวงมาลัยหมายไว้

ข) ความไม่สะอาดทางวาจา ๔ อย่าง ได้แก่

๑. เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ซักถามว่า ‘ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น’ บุคคลนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า ‘รู้’ หรือรู้ก็กล่าวว่า ‘ไม่รู้’ ไม่เห็นก็กล่าวว่า ‘เห็น’ หรือเห็นก็กล่าวว่า ‘ไม่เห็น’ กล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะตนเป็นเหตุบัง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบัง เพราะเหตุคือเห็นแก่อำภิสเล็กน้อยบัง

๒. เป็นผู้พูดต่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น ขุนคนที่สามัคคีกัน ส่งเสริมคนที่แตกแยกกัน ชื่นชมยินดีเฟลิดเฟลินต่อผู้ที่แตกแยกกัน พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน

๓. เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ กล่าวแต่คำที่หยาบคาย กล่าวแข็ง เผ็ดร้อน หยาบคายร้ายกาจแก่ผู้อื่น กระทบกระถังผู้อื่น ใกล้เคียงความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๒ -

๔. เป็นผู้พูดเพื่อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำไม่จริง พูดไม่อิงประโยชน์ พูดไม่อิงธรรม พูดไม่อิงวินัย พูดคำที่ไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

ค) ความไม่สะอาดทางใจ ๓ อย่าง ได้แก่

๑. เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คือ เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า ‘ทำอย่างไร ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา’

๒. เป็นผู้มิจิตพยาบาท คือ มิจิตคิดร้ายว่า ‘ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า จงถูกทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศไป หรืออย่าได้มี’

๓. เป็นมิจนาคิภูฏิ มีความเห็นวิปริตว่า ‘ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่น สรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี คุณบิดาไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้ง โลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก’

อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้แลที่บุคคลประกอบแล้ว เมื่อลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ แม้จะจับต้องแผ่นดินก็ตาม ไม่จับต้องแผ่นดินก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดไม่ได้เลย แม้จะจับต้องโคมัย สดก็ตาม ไม่จับต้องโคมัยสดก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดไม่ได้ แม้จะจับต้องหญ้าเขียวสดก็ตาม ไม่จับต้องหญ้าเขียวสดก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดไม่ได้ แม้จะบำเรอไฟก็ตาม ไม่บำเรอไฟก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดไม่ได้ แม้จะประคองอัญชลินอบน้อมดวงอาทิตย์ก็ตาม ไม่ประคองอัญชลินอบน้อมดวงอาทิตย์ก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดไม่ได้ แม้จะลงน้ำวันละ ๓ ครั้งก็ตาม ไม่ลงน้ำวันละ ๓ ครั้งก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดไม่ได้ อยู่คนเดียว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้เป็นกรรมไม่สะอาด และเป็นเหตุก่อให้เกิดความไม่สะอาด

จุนทะ เพราะเหตุที่ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ จึงปรากฏมีทั้งนรก กำเนิด สัตว์ดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต หรือทุกต้อย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น^{๖๔}

สรุปความหมายของอกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้ว่า การประพฤติทางกาย ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการประพฤตินอกใจ การประพฤติทางวาจา ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพื่อเจ้อ การประพฤติทางใจ ได้แก่ การอยากได้ของผู้อื่น การมิจิตคิดพยาบาท และการมีความเห็นผิด (มิจนาคิภูฏิ)

หลักอกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ องค์ธรรมดังกล่าวจึงมีลักษณะสัมพันธ์กับหลักสารณียธรรมโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วใน “หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่สนับสนุนสารณียธรรม” กล่าวคือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการประพฤตินอกใจ ในกามเป็นปฏิปักษ์ต่อเมตตากายกรรม การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพื่อเจ้อ

^{๖๔} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๖/๓๒๐-๓๒๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๓-๔๗๕.

เป็นปฏิปักษ์ต่อเมตตาวจีกรรม การเพ่งเล็งอยากได้ของเขา และมีจิตพยาบาทเป็นปฏิปักษ์ต่อเมตตามโนกรรม ส่วนมิจฉาทิฏฐินั้นเป็นปฏิปักษ์ต่อ ทิฏฐิสามัญญตา ซึ่งหลักอกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณียธรรม อันจะส่งผลขัดขวางทำให้การปฏิบัติตามหลักสารณียธรรม ไม่ประสบความสำเร็จ

จากการศึกษาบทนี้คือ “หลักสารณียธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ทำให้ทราบว่า สารณียธรรม ธรรมอันเป็นเหตุให้ระลึกลึกลับกัน ธรรมที่มีอุปการะมาก ทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน ประกอบด้วย เมตตาทกกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณ โภคิตา สีสสามัญญตา ทิฏฐิสามัญญตา ซึ่งมีความสำคัญ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับสังคม และในฐานะเป็นกระบวนการของไตรสิกขา

หลักธรรมที่สัมพันธ์กับหลักสารณียธรรมมี ๒ ลักษณะ คือ หลักธรรมที่สนับสนุน และหลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ หลักธรรมที่สนับสนุน แบ่งออกเป็น ๒ หมวดหมู่ คือ (๑) หลักธรรมที่สนับสนุนให้หลักสารณียธรรมทำงานประสบความสำเร็จ ได้แก่ โยนิโสมนสิการ ภาวนา ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ สัมปรีชทาน ๘ และอกุศลกรรมบถ ๑๐ (๒) หลักธรรมที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้หลักสารณียธรรมทำงานได้ประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็วและราบรื่นยิ่งขึ้น ได้แก่ มิตรแท้ ๔ และ กัลยาณมิตรธรรม ๘ ประการสุดท้าย คือ หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณียธรรม ได้แก่ มิตรเทียม ๔ มัจฉริยะ ๕ และอกุศลกรรมบถ ๑๐

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องมนุษยสัมพันธ์

ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอแนวคิดเรื่องมนุษยสัมพันธ์ใน ๒ ประเด็น คือ (๑) ทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ และ (๒) ทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น

๓.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์

๓.๑.๑ ฐานแนวคิดของมนุษยสัมพันธ์

การศึกษาถึงพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิสัมพันธ์กันควรต้องทราบแนวความคิดพื้นฐานเรื่องลักษณะธรรมชาติของมนุษย์^๑ สำหรับการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่สำคัญควรต้องทราบมี ๔ ประการ^๒ คือ (๑) มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน (๒) การพิจารณาศึกษาบุคคลต้องดูทั้งหมดในที่เป็นบุคคลคนหนึ่ง (๓) พฤติกรรมของบุคคลนั้นต้องมีสาเหตุ (๔) ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) บุคคลย่อมมีความแตกต่างกัน (Individual Difference)

บุคคลแต่ละคนย่อมมีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสิ่งแวดล้อม พันธุกรรม สติปัญญา อารมณ์ เจตคติ ค่านิยม อุดมคติ วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ นิสัยใจคอ วินัยรรรยา การศึกษาที่มีมาตลอดชีวิต หรือกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Socialization Process) สถานภาพทางสังคมหรือเศรษฐกิจก็ตาม เป็นเหตุผลทำให้บุคคลแตกต่างกันทั้งสิ้น

(๒) การพิจารณาศึกษาบุคคลต้องดูทั้งหมดในฐานะที่เป็นบุคคลคนหนึ่ง (whole person)

บุคคลจะมีลักษณะหลายๆ ประการประกอบขึ้นเป็นตัวของเขา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางกายภาพ เรื่องทางจิตใจ เรื่องของงาน เรื่องชีวิตส่วนตัว เรื่องความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ ฯลฯ แต่ละเรื่องไม่ได้แยกจากกัน แต่มีผลกระทบถึงกัน รวมผสมผสานเป็นตัวเขาเองทั้งหมด

(๓) พฤติกรรมของบุคคลนั้นต้องมีสาเหตุ (Caused behaviour)

^๑ สร้อยตระกูล ดิไวยานนท์ อรรถมานะ, เอกสารทางวิชาการหมายเลข ๓ หลักมนุษยสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕-๑๘.

^๒ ดูรายละเอียดใน Keith Davis, **Human Relations at Work : Human Relations and Organization Behavior**, (New York : Mc Graw Hill Book, 1952), 15-18.

เราจำเป็นต้องเรียนรู้ถึงสาเหตุของพฤติกรรมอันได้แก่เรื่องความต้องการ ทั้งทางร่างกายและจิตใจของบุคคล การที่บุคคลจะได้รับการจูงใจในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเขาจะต้องสร้างพฤติกรรมขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของเขา ด้วยความคิดของเขาเอง มิใช่สร้างพฤติกรรมตามความคิดของผู้อื่น

(๔) ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ (Human dignity)

มนุษย์นับเป็นสัตว์ประเสริฐที่มีความคิด มีสมอง มีความรู้ผิดชอบชั่วดี มีวัฒนธรรม มีสามัญสำนึก เป็นสิ่งที่อยู่เหนือสรรพสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้นการติดต่อสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน จึงต้องปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพ และตระหนักในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเขา ไม่ว่าเขาจะเป็นใคร มีสถานภาพหรือฐานะอย่างไร เขาก็เป็นมนุษย์เหมือนกับเรา

สรุปแนวความคิดพื้นฐานเรื่องลักษณะธรรมชาติของมนุษย์มี ๔ ประการ คือ มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน การพิจารณาศึกษาบุคคลต้องดูทั้งหมดในฐานะที่เป็นบุคคลคนหนึ่ง พฤติกรรมของบุคคลนั้นต้องมีสาเหตุ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

๓.๑.๒ ความหมายและความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์

ก) ความหมายของมนุษยสัมพันธ์

ธรรมรส โชติคุณุชกร ให้ความหมายไว้ว่า “มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การพัฒนาผลผลิตสร้างสามัคคีธรรมในหมู่พวกผู้ปฏิบัติงาน มนุษยสัมพันธ์เป็นเยื่อสัมพันธ์ที่จะทำให้คนแต่ละคน ทั้งที่อยู่ในระดับเดียวกันและต่างระดับกันยึดโยงกันเป็นคณะบุคคลและองค์กรขึ้น”^๓

กุลยา ตันติผลาชีวะ ให้ความหมายไว้ว่า “มนุษยสัมพันธ์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยวิธีการสร้างความเข้าใจกันระหว่าง ๒ คน หรือตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ในการที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข”^๔

อำนาจ สุวรรณละเอียดและคณะ ให้ความหมายไว้ว่า

มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง บุคคลที่มีวัตถุประสงค์ที่จะสรรค์สร้าง พัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งในด้านส่วนตัว และในการทำงานที่เอื้ออำนาจ

^๓ ธรรมรส โชติคุณุชกร, มนุษยสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๖.

^๔ กุลยา ตันติผลาชีวะ, มนุษยสัมพันธ์กับการสื่อสาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

ต่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างราบรื่น ทำให้ประกอบกิจการงานนั้นประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้ทุกฝ่ายมีความพึงพอใจ^๕

จรรยา ทองถาวร ให้ความหมายไว้ว่า “มนุษยสัมพันธ์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยศาสตร์และศิลปะในการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับบุคคล เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงาน และอยู่ร่วมกันด้วยดีและมีความสุข”^๖

วิภากร มาพบสุข ให้ความหมายไว้ว่า “มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลเพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความรัก ความชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข”^๗

สรุป มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ทั้งในระดับเดียวกัน และต่างระดับกัน ทั้งในด้านส่วนตัว และในการทำงาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความรัก ความชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

๖) ความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์

การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก่อให้เกิดผลกระทบที่ดีทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการทำงานร่วมกัน หลายประการ จำแนกออกเป็น ๓ ระดับคือ (๑) ความสำคัญระดับบุคคล (๒) ความสำคัญระดับสังคม (๓) ความสำคัญระดับมนุษยชาติ ดังนี้

(๑) ความสำคัญระดับบุคคล

ความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ระดับนี้ อยู่ในระดับปัจเจกบุคคล ในระดับจิตใจของมนุษย์ กล่าวคือมนุษย์จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้อง ติดต่อกันไปมาหาสู่กัน จะต้องสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดความพอใจรักใคร่ มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เพื่อเกิดความเห็นอกเห็นใจแล้วช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน สิ่งต่างๆ ดังกล่าวล้วนแต่มีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตเป็นอย่างยิ่ง^๘

กล่าวโดยสรุป การที่มนุษย์ต้องสร้างและใช้มนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันส่งผลต่อมนุษย์ในระดับบุคคลในแง่ของความรู้สึที่เชิงบวกต่างๆ เช่น

^๕ อำนวย สุวรรณละเอียดและคณะ, **การพัฒนาบุคลิกภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^๖ จรรยา ทองถาวร, **มนุษยสัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๓๑), หน้า ๒.

^๗ วิภากร มาพบสุข, **มนุษยสัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓.

^๘ ระวีง เนตรโพธิ์แก้ว, **มนุษยสัมพันธ์ในองค์กร**, (กรุงเทพมหานคร : พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

ก) บรรเทาความหว้าเหว่ มนุษย์ไม่สามารถทนต่อสภาวะที่เงียบเหงา ว่าเหว่ได้นานๆ จึงมีความจำเป็นจะต้องหาเพื่อนเอาไว้แก้เหงาเพื่อไม่ให้เกิดความกลัว ด้วยเหตุที่มนุษย์มีความฉลาดสามารถปรับตัวได้ดี มนุษย์จึงพบว่า การได้พบปะกันเป็นวิธีการที่ดีที่สุด นั่นคือการมีมนุษย์สัมพันธ์นั่นเอง

ข) ความรู้สึกปลอดภัย มนุษย์ทุกคนต้องการความปลอดภัย ทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ชอบการบังคับขู่เข็ญ เพื่อให้ปราศจากภัยอันตราย จึงต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันเข้าไป

ค) ความรัก มนุษย์ต้องการความรัก ความอบอุ่น ต้องการให้คนอื่นรักตน^๕

(๒) ความสำคัญระดับสังคม

ในระดับสังคมที่มนุษย์ต้องดำเนินอยู่ร่วมกัน เริ่มที่ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เมื่อสมาชิกสามารถนำหลักของมนุษย์สัมพันธ์มาใช้ในการปฏิบัติติดต่อกันได้อย่างเหมาะสมย่อมส่งผลถึงความเข้าใจ ความเห็นใจ ความรับผิดชอบร่วมกันและโน้มนำไปสู่การประพฤติที่สนองตอบความต้องการซึ่งกันและกันนำมาซึ่งความกลมเกลียวรักใคร่สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ต่อไป^๖

ในปัจจุบันมีแนวคิดและมโนทัศน์เชิงประจักษ์จำนวนมากที่ยืนยันให้เห็นความสำคัญของมนุษย์หรือพนักงานว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่ง และมีความสำคัญมากต่อองค์การ องค์การที่จะประสบความสำเร็จเป็นองค์การที่มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล เป็นองค์การที่ดีเลิศหรือดีเยี่ยม สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้บรรลุตามเป้าหมายหรือเหนือความคาดหมายได้จำเป็นต้องอาศัยพนักงานซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้องค์การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายทั้งในองค์การประเภทธุรกิจอุตสาหกรรม รัฐวิสาหกิจ และรวมถึงในภาคราชการ^๗ ปัญหาที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้หมด คือปัญหาที่เกี่ยวกับคน ซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยากมาก ฝ่ายบริหารและพนักงานส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า ความล้มเหลวในการบริหารจัดการเกิดจากสาเหตุสำคัญ คือการขาดมนุษย์สัมพันธ์^๘

ดังนั้น มนุษย์สัมพันธ์จึงมีความสำคัญโดยมีบทบาทต่อความสำเร็จทางด้านการดำเนินงานของคนในสังคม ซึ่งจะส่งผลในเชิงบวกต่อการพัฒนาสภาพเศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศ

^๕ กฤษณา ศักดิ์ศรี, มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๓๔), หน้า ๕๗.

^๖ เกรียงศักดิ์ ราชโคตร, เอกสารประกอบการสอน วิชามนุษย์สัมพันธ์ (๕๐๒-๑๐๒), (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๕-๑๐.

^๗ รัตติกรณ์ จงวิศาล, มนุษย์สัมพันธ์ : พฤติกรรมมนุษย์ในองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

(๓) ความสำคัญระดับมนุษยชาติ

แม้ว่ายุคปัจจุบันมีคนใช้คอมพิวเตอร์กันทั่วโลกทั้งในบ้านและที่ทำงาน ซึ่งแสดงถึงความหมายมนุษยสัมพันธ์มีความก้าวหน้าทางวิทยาการอย่างสูง แต่พบว่าประเทศมหาอำนาจทั้งสหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น มีประชากรส่วนหนึ่งที่ไม่สามารถปรับตัวได้ เกิดภาวะเครียดซึ่งเรียกว่า “Future Shock” ภาวะส่วนใหญ่เกิดมาจากภาวการณ์ปรับตัวไม่ได้บุคคลอันเนื่องมาจากคนหันไปสนใจวัตถุมากกว่าจิตใจของมนุษย์ คนที่ปรับตัวไม่ได้ จะแยกไม่ออกระหว่างการมีชีวิตอยู่เพื่อทำงานหรือทำงานเพื่อยังมีชีวิตให้อยู่รอด ในโลกของการทำงานจึงเปลี่ยนจากสาเหตุต่างๆ เช่น ขาดความพึงพอใจ ไม่อดทน พยายามแสวงหาสิ่งใหม่ๆ ดังนั้นถ้าเราสามารถประยุกต์ความรู้เกี่ยวกับการนำไปใช้ เพื่อสนองความต้องการของคนทำงาน และองค์การส่งเสริมให้มนุษย์ทุกคนเข้าใจตนเอง คำนึงถึงการมีบทบาทและหน้าที่ที่ต้องตระหนักคือการถือถูล การแบ่งปันกันด้วยการใช้ปัญญา ไม่ใช่การเบียดเบียนกันด้วยอำนาจ และความโลภ อาจลดความสับสน และชะลอวิกฤติการณ์ของปัญหาต่างๆ ในโลก^{๑๑}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า มนุษยสัมพันธ์จะเข้าไปมีส่วนทำให้ท่าทีของประชากรโลกต่อกันและกัน ในทางบวกมากขึ้น

สรุปความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ จำแนกออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ความสำคัญระดับบุคคล คือ บรรเทาความว้าเหว ความรู้สึกปลอดภัย และความรัก ความสำคัญระดับสังคม และความสำคัญระดับมนุษยชาติ

๓.๑.๓ ประเภทของมนุษยสัมพันธ์

การที่เราจะสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดประโยชน์และบังเกิดผลดีต่อจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ จะต้องพิจารณาจากองค์ประกอบต่างๆ และความต้องการ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นทั้งในด้านส่วนตัวและการปฏิบัติงานซึ่งจะต้องเลือกให้เหมาะสม ซึ่งความสัมพันธ์แบ่งออกได้หลายประเภทคือ (๑) ด้านส่วนตัว (๒) ทางครอบครัว (๓) ทางสมาคม (๔) ทางสื่อสารคมนาคม (๕) ทางการศึกษา (๖) ทางด้านเศรษฐกิจ (๗) ทางการเมือง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. มนุษยสัมพันธ์ด้านส่วนตัว เป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่น

๒. มนุษยสัมพันธ์ทางครอบครัว เป็นความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลในครอบครัว ประกอบไปด้วย บิดา มารดา บุตรธิดา และผู้อาศัย เป็นความสัมพันธ์พื้นฐานที่เกิดขึ้นจากการเคารพนับถือทางจิตใจ

^{๑๑} เกรียงศักดิ์ ราชโคตร, เอกสารประกอบการสอน วิชามนุษยสัมพันธ์ (๕๐๒-๑๐๒), หน้า ๑๐.

๓. มนุษยสัมพันธ์ทางสมาคม เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เช่น มูลนิธิ สมาคม สโมสรซึ่งเป็นการรวมกลุ่มอย่างมีระบบ ระเบียบ เพื่อจุดประสงค์ของความร่วมมือประกอบกิจกรรมร่วมกัน

๔. มนุษยสัมพันธ์ทางสื่อสารคมนาคม เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น โดยการติดต่อประสานงานของกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกลกัน โดยต้องเดินทางไปมาหาสู่กันหรือต้องใช้เครื่องมือในการสื่อสารกัน

๕. มนุษยสัมพันธ์ทางการศึกษา เกิดจากการเรียนรู้ตามโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัยหรือสถานศึกษาอื่นๆ ทำให้บุคคลได้รู้จักกัน

๖. มนุษยสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ทำให้เกิดสัมพันธภาพต่อกัน

๗. มนุษยสัมพันธ์ทางการเมือง ลักษณะของความสัมพันธ์แบบนี้เกิดขึ้นในหมู่คนที่สนับสนุนแนวความคิดต่อบุคคลที่ตนชอบและพอใจ หรือพรรคการเมือง นโยบายของพรรคการเมืองที่ศรัทธา ก็จะช่วยเหลือสนับสนุน และให้การยอมรับบุคคลหรือพรรคการเมืองนั้น^๔

สรุปประเภทของมนุษยสัมพันธ์ ได้แก่ ด้านส่วนตัว ทางครอบครัว ทางสมาคม ทางสื่อสารคมนาคม ทางการศึกษา ทางด้านเศรษฐกิจ และทางการเมือง

๓.๑.๔ ธรรมชาติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษยสัมพันธ์

มนุษยสัมพันธ์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันกับคนโดยตรง ดังนั้นจึงต้องศึกษาเรื่องคนในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องของพฤติกรรมทั้งภายนอกและภายใน ผู้ที่สร้างมนุษยสัมพันธ์ได้ดีต้องเข้าใจธรรมชาติและความต้องการของมนุษย์ ในการศึกษาธรรมชาติของมนุษย์นี้ สามารถศึกษาได้หลายแนว (๑) แนวทัศนะของพุทธศาสนา (๒) แนวปรัชญา (๓) แนวจิตวิทยา (๔) แนวมนุษยวิทยา และ (๕) แนวสังคมวิทยา^๕

^๔ ระวัง เนตร โปธิ์แก้ว, มนุษยสัมพันธ์ในองค์การ, หน้า ๑๓-๑๔.

^๕ ดูรายละเอียดใน สมพร สุทัศนีย์, มนุษยสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๑.

(๑) ธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของพุทธศาสนา

พุทธศาสนามองว่ามนุษย์ประกอบไปด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ที่รวมเรียกว่า เบญจขันธ์ ธรรมชาติของมนุษย์ตราบที่ยังมี “คน” จึงไม่พ้นที่จะมีปัญหาใหญ่ ๓ ประการ คือ โลก โกรธ หลง อันเป็น อกุศลมูล ที่ติดตัวอยู่เสมอ^{๑๖}

(๒) ธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของนักปรัชญา

นักปรัชญาได้รวบรวมกลุ่มความคิดของบุคคลออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ๔ กลุ่ม ดังนี้

ก. กลุ่มจิตนิยม หรือ จิตวาท หรือ มโนคตินิยม (Idealism)

นักปรัชญากลุ่มนี้ ถู้อเรื่องของจิตใจ (Mind) เป็นสำคัญ เชื่อว่าความรู้หรือความจริงต่างๆ เป็นเรื่องของความคิด นักปราชญ์ที่จัดอยู่ในกลุ่มความเชื่อนี้ ได้แก่ Plato, Descartes, Leibniz, Baruch Spinoza, Emmanuel Kant, Hegel

ข. กลุ่มสัจนิยม หรือ อรรถนิยม (Realism)

กลุ่มนี้เชื่อว่า คนคือชีวอินทรีย์ซึ่งได้รับการพัฒนาทางระบบประสาทมามาก จิตใจและวิญญาณของคนเป็นกระบวนการทางกายภาพที่ซับซ้อนและต่อเนื่อง ซึ่งวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถอธิบายให้เป็นที่พอใจได้ คนแตกต่างจากสัตว์อื่นตรงที่มีความเป็นอยู่อย่างดี มีเหตุผลสามารถคิดและติดต่อกับผู้อื่นได้ นักสัจนิยมเชื่อว่า นักวิทยาศาสตร์จะช่วยให้คนพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ และช่วยให้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีประสิทธิภาพใน โลกแห่งธรรมชาติ นักปรัชญาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ คือ Aristotle, John McMurray, White Head, D.E. Hocking, John Locke

ค. กลุ่มปฏิบัตินิยม (Pragmatism, Experimentalism, Instrumentalism, Progressivism)

เชื่อว่า คนคือ ชิวอินทรีย์ที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและสังคม แต่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าทางด้านร่างกายและสังคมเมื่อกระหายหรือหิว ก็จะแสวงหาน้ำหรืออาหาร เมื่อรู้สึกไม่เพียงพอหรือว่าหิวก็จะแสวงหาความปลอดภัยและเพื่อนฝูงและเมื่อคนอื่นมีอะไร ก็มีความรู้สึกอยากได้เหมือนๆ กับที่คนอื่นมี นักปรัชญาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ คือ Charles Sanders Peirce, William James, John Dewey, Boyd Henry Bode, William Heard Kiepatrick, John Lawrence Childs

ง. กลุ่มภวาทนิยม หรือ อัตถิภาวนิยม (Existentialism)

กลุ่มนี้เชื่อว่ามนุษย์มีความเป็นอิสระ มีเสรีภาพในการเลือก ในการกระทำ มนุษย์ตัดสินใจด้วยตนเอง เลือกรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองและสังคมด้วย

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน กฤษณา ศักดิ์ศรี, มนุษยสัมพันธ์ เล่ม ๑, หน้า ๑๑๑ และ จินตนา ณ สงขลา, เอกสารคำสอนวิชามนุษยสัมพันธ์, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสารและตำราวิทยาลัยครูพระนคร, ๒๕๓๗), หน้า ๔๑.

นักปรัชญาที่อยู่ในกลุ่มนี้คือ Soren A. Kierkegard, Jean Pual Satre, Martin Heideggers, Fredrich Nietzsche^{๑๖}

(๑) ธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของนักจิตวิทยา

นักจิตวิทยากลุ่มต่างๆ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ไว้ ดังนี้

๑. กลุ่มจิตวิเคราะห์ นักจิตวิทยากลุ่มนี้มี Sigmund Freud, Fromm, Erikson นักจิตวิทยากลุ่มนี้อธิบายโครงสร้างของบุคลิกภาพมนุษย์ว่าประกอบด้วย Id Ego และ Super Ego

Id เป็นความต้องการในการที่จะแสวงหาความสุขให้กับตัวเอง ไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม เพียงแต่ขอให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ เป็นสิ่งที่ติดตัวมาโดยธรรมชาติ

Ego เป็นความต้องการซึ่งยังมีการใช้เหตุผล และศีลธรรมเข้ามาร่วมพิจารณาเกี่ยวข้องกับภาระต่างๆของพวกเรา เกิดจากการผสมผสานของ Id กับ Super Ego

Super Ego ได้แก่ มโนธรรม ประเพณี วัฒนธรรม รวมตลอดถึงความเสียสละต่างๆในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ตนเองและสังคมสงบสุข

๒. กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism)

นักจิตวิทยากลุ่มนี้ เช่น Abraham H. Maslow, Carl R. Rogers นักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่า ธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์นั้นดี ถ้าความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้รับการตอบสนอง ถ้ามนุษย์ต้องดิ้นรนก็เพราะหาทางตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้วยวิธีต่างๆนั่นเอง การที่จะรู้จักบุคคลให้ลึกซึ้ง ต้องพยายามเข้าใจถึงโลกส่วนตัวและประสบการณ์เฉพาะของแต่ละคน

๓. กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism)

นักจิตวิทยากลุ่มนี้ ได้แก่ Watson, Hall, Skinner, Bandura นักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่า มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม และการกำหนดทิศทางในการพัฒนาการให้ พฤติกรรมและพัฒนาการนั้นถูกควบคุมและกำหนดได้ ดังนั้น ธรรมชาติของมนุษย์จึงเป็นผลผลิตจากการที่มนุษย์มีปฏิริยาโต้ตอบกับสิ่งแวดล้อมจนเกิดการเรียนรู้

๔. กลุ่มปัญญานิยม (Cognitivism)

นักจิตวิทยากลุ่มนี้ ได้แก่ Bruner, Lewin, Jean Piaget, Lawrence Kohlberg นักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่า การพัฒนาด้านสติปัญญา และความคิด จะเริ่มจากการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน กฤษณา ศักดิ์ศรี, มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๑, หน้า ๘๖ - ๑๐๑ และ จินตนา ณ สงขลา, เอกสารคำสอนวิชามนุษย์สัมพันธ์, หน้า ๑๓ - ๑๖.

ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม แต่บุคคลมีพันธกรรมและสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน ฉะนั้นพัฒนาการทางสติปัญญาจึงแตกต่างกัน^{๔๘}

(๔) ธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของนักสังคมวิทยา

นักสังคมวิทยาเกี่ยวกับกลุ่มคน ความเป็นปึกแผ่นของกลุ่ม สภาพธรรมชาติที่กลุ่มคนนั้นอาศัยอยู่ การแสดงเอกลักษณ์ของบุคคลว่าอยู่ในกลุ่มใด แบบอย่างพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล รูปแบบขององค์การและหน่วยงานในระดับสังคมของบุคคล

นักสังคมวิทยามีทัศนะว่า ธรรมชาติของมนุษย์คือ สัตว์สังคมที่ต้องอาศัยอยู่รวมเป็นกลุ่มมีการติดต่อสัมพันธ์กัน การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขนั้นจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ หรือกติกาทางสังคมเพื่อเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม กฎเกณฑ์ดังกล่าวเรียกว่า ปทัสถาน (Norms) ซึ่งจำแนกได้ ๓ ประเภท คือ วิถีประชา (Folkways) จารีตประเพณี (Mores) และกฎหมาย (Laws) ถ้าบุคคลปฏิบัติตามปทัสถานของสังคมก็จะได้รับการยกย่องชมเชย สังคมยอมรับ และสังคมจะอยู่อย่างสันติสุข

กลุ่มสังคมจะมีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งสภาพธรรมชาติ แบบอย่างของพฤติกรรม และความสัมพันธ์กลุ่มต่างๆ ดังกล่าวมีดังนี้

๑. กลุ่มญาติพี่น้อง เป็นกลุ่มปฐมภูมิที่มีขนาดเล็ก มีการพบปะกันเสมอ มีความสนใจ ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยมคล้ายกันมาก สมาชิกในกลุ่มรวมตัวกันจากความสัมพันธ์ทางสายเลือด บุคคลในกลุ่มนี้จึงมีความใกล้ชิดสนิทสนม มีความผูกพันกันมาก จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระดับสูง

๒. กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มเพื่อนบ้านในชนบทมีความสำคัญมากเช่นกัน สมาชิกในกลุ่มเพื่อนบ้านจะใกล้ชิดสนิทสนม มีการติดต่อสัมพันธ์กันฉันท์มิตร ให้ความช่วยเหลือโดยมิได้หวังผลตอบแทน ส่วนกลุ่มเพื่อนบ้านในเมืองใหญ่หรือในเมืองหลวงมีความสัมพันธ์กันน้อยมากหรือเกือบไม่มีเลย

๓. กลุ่มเพื่อนร่วมงาน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มไม่เป็นทางการ ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก เพราะบุคคลใช้เวลาส่วนใหญ่ในที่ทำงาน บุคคลในกลุ่มนี้จึงมีความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือกัน

๔. กลุ่มความสนใจ กลุ่มความสนใจเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากบุคคลมีความสนใจคล้ายๆกัน เช่น กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มทางการเมือง กลุ่มทางเศรษฐกิจ เป็นต้น บุคคลที่มีความสนใจอย่างเดียวกันจะ

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน กฤษณา ศักดิ์ศรี, มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๑, หน้า ๑๐๒ - ๑๐๕ และ จินตนา ณ สงขลา, เอกสารคำสอนวิชามนุษย์สัมพันธ์, หน้า ๓๖ - ๔๑.

มาร่วมกลุ่มกันเพื่อให้ทุกคนได้รับการสนองความต้องการ เมื่อความต้องการได้รับการสนองแล้วกลุ่มก็สลายตัว^{๑๕}

(๕) ธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของนักมนุษยวิทยา

นักมนุษยวิทยาศึกษามนุษย์ในเรื่องของประเพณี หรือวิถีประชา วัฒนธรรม ค่านิยม มนุษย์แต่ละกลุ่มจะมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมและค่านิยมเป็นของตนเอง กลุ่มที่มีวัฒนธรรมเดียวกันจะมีพฤติกรรมคล้ายกัน แต่กลุ่มที่มีวัฒนธรรมต่างกันย่อมมีพฤติกรรมต่างกัน เช่น กลุ่มพ่อค้าย่อมมีความคิด และพฤติกรรมต่างจากกลุ่มศิลปิน เป็นต้น การสร้างมนุษยสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่มจึงมีความแตกต่างกัน^{๑๖}

สรุปธรรมชาติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษยสัมพันธ์ ในทัศนะของพุทธศาสนา มองว่า มนุษย์ประกอบด้วยเบญจขันธ์ และมีกุศลมูลติดตัวอยู่เสมอ ทัศนะของนักปรัชญา กลุ่มจิตนิยมเชื่อว่า ความรู้หรือความจริงต่างๆเป็นเรื่องของความคิด กลุ่มสัญนิยมเชื่อว่า นักวิทยาศาสตร์จะช่วยให้คนพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ และช่วยให้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มปฏิบัตินิยมเชื่อว่า คนคือชีวอินทรีย์ที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและสังคม และตอบสนองต่อสิ่งเร้าทางร่างกายและสังคม กลุ่มอรรถิภาวนิยมเชื่อว่า มนุษย์มีความเป็นอิสระ มีเสรีภาพในการเลือกในการกระทำ ทัศนะของนักจิตวิทยา กลุ่มจิตวิเคราะห์ อธิบายว่า มนุษย์ประกอบด้วย Id Ego และSuper Ego กลุ่มมนุษยนิยมเชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นดี กลุ่มพฤติกรรมนิยมเชื่อว่า มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม กลุ่มปัญญานิยมเชื่อว่า การพัฒนาด้านสติปัญญา และความคิดจะเริ่มจากการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม ทัศนะของนักสังคมวิทยา มองว่า ธรรมชาติของมนุษย์คือสัตว์สังคมที่ต้องอาศัยอยู่รวมเป็นกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์กัน การอยู่รวมกันอย่างสงบสุขนั้นจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือกติกาทางสังคมเพื่อเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม ซึ่งลักษณะของกลุ่มแบ่งเป็น กลุ่มญาติพี่น้อง กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มเพื่อนร่วมงาน และกลุ่มความสนใจ และทัศนะของนักมนุษยวิทยา มองว่า มนุษย์แต่ละกลุ่มมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมและค่านิยมเป็นของตนเอง

^{๑๕} สมพร สุทัศนีย์, มนุษยสัมพันธ์, หน้า ๔๑ - ๔๔.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

๓.๑.๕ องค์ประกอบของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์^{๒๐}

องค์ประกอบดังกล่าวในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ มี ๔ ประการ ประกอบด้วย (๑) การรับรู้ (๒) ความเชื่อ (๓) ทศนคติ (๔) ค่านิยม มีรายละเอียด ดังนี้

(๑) การรับรู้

เป็นการตีความ หรือการเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามที่ได้มีประสบการณ์ การรับรู้จะมีอิทธิพลต่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์เป็นอย่างยิ่ง บุคคลจึงต้องศึกษาให้ทราบว่า แต่ละคนมีการรับรู้แตกต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร การรับรู้ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับมนุษยสัมพันธ์จะมี ๒ ลักษณะ คือ

ก) การรับรู้ตนเอง การเข้าใจว่าตนเองเป็นอย่างไร

ข) การรับรู้ผู้อื่น การรับรู้ผู้อื่นว่าเป็นคนเช่นไร

ดังนั้น สิ่งที่เราเรารู้จักอาจจะไม่จริงตลอดไปก็ได้ เนื่องจากการติดต่อสัมพันธ์กันนั้น คนเรามักจะมีอคติเพราะการรับรู้บุคคล เป็นอคติที่เรียกว่า รับรู้ตามรูปแบบที่เคยพบมา ทำให้คนมีปฏิกริยาโต้ตอบต่างกัน เพื่อขจัดอคติให้หมดไป ควรจะศึกษาบุคคลอื่นทั้งด้านบวกและลบให้ละเอียด และใช้เวลาศึกษาผู้อื่นนานๆ หลายแง่หลายมุม

(๒) ความเชื่อ

ความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมเป็นอย่างยิ่งเพราะความเชื่อจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่สำคัญ จะเห็นได้จากความเชื่อในเรื่องลัทธิศาสนา เป็นต้น ความเชื่อจะไม่เกี่ยวข้องกับความชอบ หรือไม่ชอบ เพียงแต่ผูกพันอยู่กับความดี ไม่ดี ที่น้อยกว่าค่านิยม

(๓) ทศนคติ

ทศนคติเป็นเรื่องของความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ อันเป็นผลมาจากความคิด ความเชื่อ การสร้างมนุษยสัมพันธ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทศนคตินั้น ทำได้ ๒ ทาง คือ ๑) สร้างทศนคติที่ดีให้เกิดขึ้น ซึ่งมักจะเป็นการเริ่มต้นในขณะที่แต่ละคนเริ่มรู้จักกัน ๒) เปลี่ยนทศนคติ การเปลี่ยนทศนคติจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้ติดต่อสัมพันธ์กันชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้ว ทศนคติที่ไม่ดีจะเกิดขึ้น ทั้งนี้อาจจะเกิดจากความสงสัยกลางแกล้งใจ และแสดงพฤติกรรมที่ไม่ดีต่อกัน จะต้องเปลี่ยนทศนคติโดยการแจ้งข้อเท็จจริงให้ทราบ เมื่อมีทศนคติที่ดี มนุษยสัมพันธ์ที่ดีก็เกิดขึ้น

(๔) ค่านิยม

ค่านิยม หมายถึง การให้ค่าแก่สิ่งต่างๆ ว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี อะไรควร ไม่ควร ค่านิยมจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ในการสร้างมนุษยสัมพันธ์จึงต้อง

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน สมพร สุทัศนีย์, มนุษยสัมพันธ์, หน้า ๑๐๖-๑๑๐.

คำนึงถึงเรื่องนี้ให้มาก เมื่อมนุษย์มีค่านิยมที่แตกต่างกัน จึงเป็นการเหมาะสมที่จะต้องสนองความต้องการให้สอดคล้องกับค่านิยมที่แตกต่างกัน

ลักษณะของสังคมไทย ค่านิยมที่พึงตระหนักถึงในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ คือการยกย่องผู้มีอำนาจ เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส รักความสงบ และมีความเกรงใจ ฯลฯ ค่านิยมต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์เป็นอย่างมาก

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าองค์ประกอบของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ประกอบด้วย การรับรู้ เป็นการตีความ หรือ เข้าใจสิ่งต่างๆตามที่ได้มีประสบการณ์ แบ่งเป็นการรับรู้ตนเอง และการรับรู้ผู้อื่น ความเชื่อ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่สำคัญ ทักษะคิด เป็นเรื่องของความรู้สึกรับชอบ ไม่ชอบ ซึ่งในการสร้างมนุษยสัมพันธ์นั้น สามารถทำได้ ๒ ทาง คือ สร้างทัศนคติที่ดีให้เกิดขึ้น หรือ การเปลี่ยนทัศนคติ และค่านิยม คือ การให้ค่าแก่สิ่งต่างๆ ว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี อะไรควรหรือไม่ควร

๓.๑.๖ กระบวนการสร้างมนุษยสัมพันธ์

การสร้างมนุษยสัมพันธ์มีกระบวนการที่สำคัญ ดังนี้ คือ (๑) การศึกษาตนเองและผู้อื่น (๒) การแก้ไขปรับปรุงตนเอง และ (๓) การแสวงหาเครือข่าย ขยายมิตรสัมพันธ์

(๑) ศึกษาตนเองและผู้อื่น

ในการสร้างมนุษยสัมพันธ์นั้นมีสิ่งสำคัญ คือ การรู้จักและเข้าใจตนเองด้วยการศึกษาตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องศึกษาเพื่อให้เข้าใจผู้อื่น การศึกษาตนเองและผู้อื่นอยู่บนพื้นฐานที่ว่า “มนุษย์มีความคล้ายคลึงกัน” ซึ่งมีหลายแนวทางและหลายวิธีดังนี้คือ (ก) การศึกษาด้วยวิธีธรรมชาติ ได้แก่ การสังเกตพฤติกรรมโดยทั่วๆ ไป สังเกตบุคลิกภาพโดยส่วนรวมและเจตนาารมณ์ในการแสดงพฤติกรรม (ข) การศึกษาบุคคลด้วยหลักวิชาทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ คือ การใช้เครื่องมือทางการแพทย์ตรวจสอบดูสรีระภายใน ได้แก่ สมอง ระบบประสาท การผลิตฮอร์โมนของต่อมต่างๆ เพื่อจะได้เข้าใจสาเหตุบางประการของพฤติกรรม (ค) การศึกษาบุคคลด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ การวัดและประเมินพฤติกรรมภายนอกและพฤติกรรมภายใน ด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ ใช้แบบสอบถามและแบบทดสอบทางจิตวิทยา เพื่อให้ทราบพฤติกรรมและบุคลิกภาพบางประการ (ง) การศึกษาบุคคลด้วยการใช้ทฤษฎีทางจิตวิทยา (จ) การศึกษาจากประวัติและผลงานของบุคคล (ฉ) การศึกษาบุคคลจากการทำงานร่วมกัน การศึกษาตนเองและผู้อื่นด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าว ทำให้รู้จักตนเองและผู้อื่นดีขึ้นและเป็นแนวทางในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น^{๒๒}

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

(๒) แก้ไขปรับปรุงตนเอง

การปรับปรุงตนเอง หมายถึง การแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ประกอบด้วยปัจจัย ๓ ประการ คือ ตนเอง สถานการณ์ และสัมพันธภาพ ในด้านตนเองก็คือ การปรับปรุงบุคลิกภาพด้าน รูปธรรมและนามธรรม ส่วนการปรับปรุงที่เกี่ยวกับสถานการณ์ต้องขึ้นอยู่กับโอกาส เวลา เหตุการณ์ และบุคคล สำหรับการปรับปรุงตนเองในด้านสัมพันธภาพก็คือ การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนร่วมงาน การประพฤติปฏิบัติกับกลุ่มพวก เพื่อนฝูง ซึ่งทั้งหลายนั้นล้วนแต่ทำให้เราสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างดี สงบสุข และมีสัมพันธภาพที่ดี^{๒๓}

(๑) แสวงหาเครือข่าย ขยายมิตรสัมพันธ์

ผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีย่อมจะเป็นผู้ที่แสวงหาโอกาสเพื่อรู้จักกับบุคคลใหม่ๆ และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่พึงรู้จัก รวมทั้งการรักษาความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องในสายอาชีพหรือแวดวงเดียวกัน ซึ่งพฤติกรรมของบุคคลที่ชอบสร้างเครือข่าย ก็คือ การเข้ากลุ่มสมาคม หรือสโมสรต่างๆ ที่จัดขึ้น การแนะนำตนเองเพื่อทำความรู้จักกับเพื่อนใหม่ก่อนเสมอ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือในการทำงานกับบุคคลต่างๆ ตลอดจนการติดตามความเคลื่อนไหว และสถานการณ์ต่างๆ ของบุคคลที่รู้จัก^{๒๔}

สรุปกระบวนการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ประการแรก คือ ศึกษาตนเองและผู้อื่น ประการต่อมา แก้ไขปรับปรุงตนเอง ด้วยปัจจัย ๓ ประการ คือ ตนเอง สถานการณ์ และสัมพันธภาพ ประการสุดท้าย คือ แสวงหาเครือข่าย ขยายมิตรสัมพันธ์ โดยการแสวงหาโอกาสเพื่อรู้จักกับบุคคลใหม่ๆ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่พึงรู้จัก และรักษาความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลต่างๆ

๓.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น

ช่วงความเป็นวัยรุ่น อาจแบ่งได้เป็น ๓ ระยะ โดยใช้เกณฑ์ความเป็นเด็ก-ผู้ใหญ่ตัดสิน คือ ช่วงอายุประมาณ ๑๒-๑๕ ปี เป็นช่วงวัยแรกเริ่ม ยังมีพฤติกรรมค่อนข้างไปทางเป็นเด็กอยู่มาก ช่วงอายุ ๑๖-๑๗ ปี เป็นระยะวัยรุ่นตอนกลาง มีพฤติกรรมกำลังระหว่างความเป็นเด็ก-ผู้ใหญ่ ช่วงอายุ ๑๘-๒๕ ปี เป็นระยะวัยรุ่นตอนปลาย กระบวนพฤติกรรมค่อนข้างไปทางเป็นผู้ใหญ่

ช่วงเวลาวัยแรกเริ่มคือระยะอายุประมาณ ๑๒-๑๕ ปี คำว่า วัยแรกเริ่ม แปลจากศัพท์อังกฤษ puberty คำนี้มาจากภาษาลาติน puberta ซึ่งแปลว่า การเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาว เปลี่ยนสภาวะ

^{๒๓} จินตนา ณ สงขลา, เอกสารคำสอนวิชามนุษยสัมพันธ์, หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

^{๒๔} เกรียงศักดิ์ ราชโคตร, เอกสารประกอบการสอน วิชามนุษยสัมพันธ์ (๕๐๒-๑๐๒), หน้า ๒๐๗-

ทางร่างกายจากความเป็นเด็กชายเด็กหญิง ร่างกายเติบโตเป็นผู้ใหญ่เกือบเต็มที่ทุกส่วน การเปลี่ยนแปลงทางกายของเด็กวัยรุ่นเป็นต้นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านอื่นๆ ตามมา เช่น ด้านอารมณ์ ลักษณะสัมพันธภาพกับผู้อื่น สมรรถภาพทางสมอง ค่านิยม ทัศนคติ ความนึกคิด เกี่ยวกับตนเอง ฯลฯ

ส่วนในช่วงวัยรุ่นแท้จริง ภาษาอังกฤษ คือ adolescence มาจากคำภาษาละตินว่า adolescere แปลว่า พัฒนาการสู่ความเจริญเติบโตพ้นจากความเป็นเด็ก ประมาณอายุ ๑๕-๑๘, ๑๘-๒๕ นั้น เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ทางร่างกายเต็มที่ เป็นช่วงเปลี่ยนวัยชีวิตทางสังคม อารมณ์ จิตใจ ค่านิยม อุดมคติ ฯลฯ เด็กกำลังเรียน เลียน และทดลองบทบาท เพื่อจะเป็นผู้ใหญ่ในแง่ต่างๆ เช่น อารมณ์ สังคม จิตใจ ความใฝ่ฝันปรารถนา ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปต่างๆ ในขณะนี้ล้วนเป็นรากฐานของความสนใจความมุ่งหมายในชีวิต อาชีพ ลักษณะของเพื่อน ลักษณะของคู่ครอง ฯลฯ^{๒๕}

สรุปได้ว่าช่วงวัยรุ่น เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ทางร่างกายอย่างเต็มที่ เป็นช่วงเปลี่ยนวัยชีวิตทางสังคม อารมณ์ จิตใจ ค่านิยม และอุดมคติ

๓.๒.๑ พัฒนาการทางกาย

พัฒนาการทางกายเจริญเติบโตถึงขีดสมบูรณ์ ความเจริญเติบโตมีทั้งส่วนภายนอกที่มองเห็นได้ได้ง่าย เช่น ส่วนสูง น้ำหนัก รูปร่าง สัดส่วนของร่างกาย ลักษณะเส้นผม ฯลฯ และความเจริญส่วนภายใน เช่น การทำงานของต่อมบางชนิด โครงกระดูกแข็งแรงขึ้น ผลิตเซลล์สืบพันธุ์ภายในเด็กชาย การมีประจำเดือนของเด็กหญิง ฯลฯ ความเจริญเติบโตทางกายมีช่วงหนึ่งซึ่งเป็นระยะพัก เมื่อผ่านพ้นช่วงนี้ไปแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายรวดเร็ว ความสูงของเด็กตอนต้นปีและปลายปีมีความแตกต่างอย่างมาก การสะสมไขมันในร่างกายมีมากกว่าวัยเด็ก โดยเฉพาะเด็กหญิง เด็กที่มีรูปร่างผอมอาจมีรูปร่างอ้วนขึ้นกว่าเดิม ในบางโอกาสเรียกระยะนี้ว่าช่วงไขมัน (fat period) ระบบการย่อยอาหารและการใช้ประโยชน์จากอาหารทำงานเร็วและมากกว่าเดิม เพราะร่างกายกำลังเจริญเติบโต เด็กจึงหิวเก่ง กินเก่ง กินไม่เลือก ง่วงนอนบ่อย เป็นระยะเวลากำลังกินกำลังนอน กล้ามเนื้อของเด็กชายเจริญมากขึ้น

^{๒๕} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม 2 วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๒๕ - ๓๓๐, วิทยา นาควิษระ, **ตอบปัญหาการเลี้ยงลูกและวัยรุ่น**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาตนเองและนักบริหาร, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑๑ และ ประมวล ดิถินสัน, **วัยพัฒนา จิตวิทยาพัฒนาการ เล่ม ๒ วัยรุ่น วัยเร่ง**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๐), หน้า ๖.

อวัยวะเพศเริ่มทำงาน เสียงของเด็กชายแตกและห้าวขึ้น ตอนต้นๆ ของวัยนี้ ร่างกายของเด็กไม่ได้สัดส่วน เด็กรู้สึกอึดอัดแก้งก้าง รู้สึกอ่อนไหวง่ายเกี่ยวกับสัดส่วนอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย การทำงานของกล้ามเนื้อเกี่ยวกับประสาทสัมผัสต่างๆ ของเด็กยังไม่เข้ารูปเข้ารอย เด็กจึงเล่นกีฬาหรือทำงานที่ต้องใช้ความสามารถทางกล้ามเนื้อ ประสาทสัมผัส และการประสานงานของกล้ามเนื้อเกี่ยวกับประสาทสัมผัสได้ไม่สู้ดี สุขภาพโดยทั่วไปของเด็กวัยนี้ดีกว่าวัยที่ผ่านมา^{๒๖}

สรุปพัฒนาการทางกายของวัยรุ่น เจริญเติบโตถึงขีดสมบูรณ์ ทั้งภายนอกและภายใน เด็กรู้สึกอึดอัดแก้งก้าง รู้สึกอ่อนไหวง่ายเกี่ยวกับสัดส่วนอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย

๓.๒.๒ พัฒนาการทางอารมณ์

เด็กวัยแรกรุ่นและวัยรุ่นมีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย สับสน อ่อนไหว มีความเข้มของอารมณ์สูง ไม่มั่นคง ระดับความเข้มของอารมณ์แต่ละอย่างๆ นั้นขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพดั้งเดิมของเด็ก ขึ้นอยู่กับตัวเราที่ทำให้เด็กเกิดอารมณ์ เด็กแต่ละคนเริ่มแสดงบุคลิกอารมณ์ประจำตัวออกมาให้ผู้อื่นทราบได้อย่างเด่นชัดแล้วในขณะนี้ เช่น อารมณ์ร้อน อารมณ์ขี้กังวล อารมณ์อ่อนไหวง่าย เข้าอารมณ์ ขี้อิจฉา ฯลฯ มีความรู้สึกต้อยเด่นในแง่อะไร ฝ่ายตัวเด็กก็สามารถรู้และรับทราบได้และจะยิ่งทวีขึ้นในระยะปลายวัยรุ่น ผู้รู้บางท่านเรียกลักษณะอารมณ์ของเด็กวัยรุ่นว่าเป็นแบบพายุพายุแคะ (storm and stress) อารมณ์ที่เกิดกับเด็กวัยรุ่นนั้นมีทุกประเภท อาทิ รักชอบ โกรธ เกลียด อิจฉา ริษยา โธ่อด ข่งดี ถือดี เจ้าทิฐิ อ่อนไหวง่าย เปลี่ยนแปลงง่าย ควบคุมอารมณ์ยังไม่สู้ดี ไม่ค่อยเข้าระดับพอดี บางครั้งพลุ่งพล่าน บางครั้งเก็บกด บางครั้งมั่นใจสูง บางคราวไม่แน่ใจ บางคราวเห็นแก่ตัว บางคราวเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเป็นพิเศษ บางครั้งยอมอะไรง่าย ๆ บางครั้งคือร้อนถึงต้นเอาแต่ใจตนเอง เพราะลักษณะอารมณ์ของเด็กวัยรุ่นนี้เป็นเช่นนี้จึงเข้ากับบุคคลต่างวัยยาก เด็กวัยรุ่นจึงเกาะกลุ่มกัน ได้ดีมากเป็นพิเศษกว่าวัยอื่นๆ เพราะเข้าใจและยอมรับกันได้ง่าย อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เด็กวัยรุ่นที่มีพัฒนาการในวัยที่ผ่านมา

^{๒๖} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม 2 วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, หน้า ๓๓๑. ปรานี งามสุด, จิตวิทยาวัยรุ่น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๗ – ๒๓, ๒๖ – ๒๗, ประมวล ดิคลินตัน, วัยพัฒนา จิตวิทยาพัฒนาการ เล่ม ๒ วัยรุ่น วัยเร่ง, หน้า ๗ – ๖๗ และ มลวิภา สุวรรณมาลัย, “PC ๓๐๗ คำบรรยายกระบวนวิชาจิตวิทยาวัยรุ่น”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.), หน้า ๓๓ – ๔๑ (อัครสำเน).

ด้วยดี ปรับตัวได้ดี ก็ไม่จำเป็นต้องมีสภาพของอารมณ์ที่สับสนหรือมีลักษณะเป็นพายุ แคม หรือถ้ามีก็ช่วงสั้น และไม่รุนแรง^{๒๗}

สรุปพัฒนาการทางอารมณ์ของวัยรุ่น มีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย สับสน อ่อนไหว มีความรู้สึกด้อยเด่นในแง่อะไรตัวเด็กสามารถรู้และรับทราบได้ดียิ่งขึ้นในระยะปลายวัยรุ่น การควบคุมอารมณ์ยังไม่ดีนัก

๓.๒.๓ พัฒนาการทางสังคม

เด็กวัยรุ่นทั่วไปจะมีความสนใจในเรื่องต่างๆ น้อยลงแต่มองอย่างลึกซึ้งมากขึ้น มีการแสดงออกที่เหมาะสมตามเพศและวัยมากขึ้น การคบเพื่อนจะเริ่มมีมาตรฐานทางวัฒนธรรมแบบผู้ใหญ่ ยอมรับการเป็นสมาชิกของหมู่คณะตามค่านิยมและความสนใจในสิ่งเดียวกัน มีความคิดถึงเรื่องฐานะ ยศศักดิ์และตำแหน่งมากขึ้น มีกิจกรรมทางสังคมที่มีพิธีรีตองมากขึ้น และมีการนัดพบเพื่อนต่างเพศบ่อยขึ้น^{๒๘}

สรุปพัฒนาการทางสังคมของวัยรุ่น จะมีความสนใจในเรื่องต่างๆ น้อยลง แต่มองอย่างลึกซึ้งมากขึ้น มีการแสดงออกที่เหมาะสมตามเพศและวัยมากขึ้น

๓.๒.๔ พัฒนาการทางความคิด

ในระยะวัยรุ่นเด็กมีความเจริญเติบโตทางสมองถึงขีดเต็มที่ จึงสามารถคิดได้ในทุกๆ แบบ และทุกๆ แบบของวิธีคิดหากเด็กได้รับการศึกษาอบรมมาตามขั้นตอนด้วยดี ระยะนี้เป็นระยะที่เด็กจะแสดงความปรารถนาอย่างชัดเจน และเห็นความแตกต่างของเด็กวัยนี้กับวัยอื่นๆ ได้ชัด การเรียนรู้เรื่องยากๆ เรื่องที่เป็นนามธรรมซับซ้อน เด็กก็สามารถเข้าใจได้ มีความสามารถแก้ปัญหาหลายๆ แบบ สามารถคิดอย่างมีระบบและมีเหตุผล เข้าใจสัญลักษณ์ต่างๆ ทำให้เกิดความคิดรวบยอดได้ สามารถจดจำสิ่งต่างๆ ได้เป็นอย่างดี มีความคิดกว้างไกล มีความสนใจอยากรู้ อยากเห็นสิ่งใหม่ๆ มีจินตนาการกว้างขวาง มีความเชื่อมั่นในสิ่งต่างๆ อย่างรุนแรง สนใจในตัวเอง และสามารถศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเองและมีความคิดที่จะพึ่งตนเองมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ฟิงนิกเสมอว่าคุณภาพของความคิดของเด็กขึ้นกับคุณภาพของสมอง

^{๒๗} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม 2 วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, หน้า ๓๓๖. สุชา จันทน์เอม, จิตวิทยาวัยรุ่น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖ – ๓๑, ๕๕ – ๖๕ และ มลวิภา สุวรรณมาลัย, “PC ๓๐๗ คำบรรยายกระบวนวิชาจิตวิทยาวัยรุ่น”, หน้า ๔๑ – ๔๓.

^{๒๘} พรพิมล เจียมนาครินทร์, พัฒนาการวัยรุ่น, (กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อ แกรมมี่, ๒๕๓๕), หน้า ๗๖ – ๗๙, ปราณิ รามสุด, จิตวิทยาวัยรุ่น, หน้า ๓๔ – ๓๕ และ วิทยา นาควัชระ, ตอบปัญหาการเลี้ยงดูและวัยรุ่น, หน้า ๒๑๕ – ๒๒๑.

พันธุกรรม การเรียนรู้ในวัยที่ผ่านมา และบทเรียนทางวิชาการต่างๆ ที่เด็กได้มีโอกาสเรียนรู้ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่เอื้อหรือไม่เอื้อต่อพัฒนาการทางความคิดของเด็ก^{๒๕}

(๑) ความคิดเกี่ยวกับตนของวัยรุ่น

ตน หรือ self ของวัยรุ่นอาจแบ่งได้ เป็น ๓ ลักษณะคือ “abiding self” “transient self” และ “personal fable”

“abiding self” คือลักษณะบุคลิกภาพภายนอกของวัยรุ่นที่เห็นง่าย เปลี่ยนแปลงง่าย เช่น รสนิยมในการแต่งตัว ทรงผม รองเท้า อาหาร เพื่อนที่ชอบ เพลง ฯลฯ ส่วนนี้เป็นส่วนที่เปลี่ยนแปลงได้ง่าย เป็นส่วนที่เด็กวัยรุ่นเปิดเผยให้ผู้อื่นรู้โดยเฉพาะเพื่อน

“transient self” คือบุคลิกลักษณะในด้านสติปัญญา ความสามารถ ส่วนนี้เป็นส่วนที่ค่อนข้างเป็นโลกส่วนตัวของวัยรุ่น ซึ่งเขาไม่ยอมเปิดเผยให้ผู้อื่นรู้ โดยเฉพาะผู้สูงวัยกว่าหรือผู้ใหญ่กว่าตน

“personal fable” เป็นส่วนของความคิดฝัน เป็นจินตนาการเกินความเป็นจริงเขามักเป็นตัวเอกในเรื่องที่เขาคิดฝันขึ้น คนอื่นๆ อาจจะมองไม่เห็นไม่เข้าใจโลกส่วนตัวแบบนี้ของเขา เขาอาจเล่าหรือเปิดเผยโลกส่วนตัวด้านนี้ของเขาโดยการเขียนบันทึก (diary) หรือบอกเล่าแก่เพื่อนที่เขาสนิทหรือไว้วางใจจริงๆ การที่เด็กวัยรุ่นชอบอ่านนวนิยายเพื่อฝันหรือการ์ตูนต่างๆ นั้นเป็นการสนองตอบแนวความคิดด้านนี้ของเขา ซึ่งบางทีลักษณะนี้อาจติดตัวไปจนเป็นผู้ใหญ่^{๒๖}

ช่วงวัยรุ่นเป็นช่วงที่เด็กพัฒนา “หลักการต่างๆ บนพื้นฐานของทฤษฎีต่างๆ” ดังนั้นเด็กวัยรุ่นจะพัฒนาสิ่งที่เป็นอุดมคติในแง่มุมต่างๆ พัฒนาการทางสติปัญญาและการรู้จักหาเหตุผลเชิงศีลธรรมจรรยาทำให้เด็กคิดนึกถึงที่เป็นอุดมคติ หากเด็กได้รับรู้และเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ทั้งทางตรงหรือและทางอ้อมในแง่มุมต่างๆ เช่น การมีชีวิตอุดมคติสังคมที่เป็นอุดมคติ หลักวิชาในแต่ละสาขาที่เป็นอุดมคติ ก็จะทำให้เขามีอุดมคติในทิศทางที่ตน สังคมและหลักวิชานั้นๆ ฟังประสงค์พร้อมๆ กับการแสวงหาอุดมคติ เด็กวัยรุ่นจะเรียนรู้สิ่งต่อไปนี้

๑. การทำสิ่งใดๆ นั้นมีทางเลือกและทางออกของปัญหาหลายแง่มุม

๒. คิดนึกถึงวิธีที่จะทำให้นุษยชาติพ้นทุกข์ ทั้งในแง่ส่วนตัวและแง่สังคม เช่น ปัญหาความยากจนความสับสนของสังคม การคอร์รัปชั่น การทำลายสิ่งแวดล้อม ปัญหาจรรยาบรรณ ปัญหาการขาดวินัยในสังคม

๓. ความคิดนึกเหตุผลด้านปรัชญาทางศาสนา วิธีชีวิตที่เป็นอุดมคติ

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน พรพิมล เจียมนาครินทร์, พัฒนาการวัยรุ่น, หน้า ๕๗ – ๑๐๐, ปราณี รามสุต, จิตวิทยาวัยรุ่น, หน้า ๔๑ – ๔๓ และ สุชา จันทน์เอม, จิตวิทยาวัยรุ่น, หน้า ๑๒ – ๑๓.

^{๒๖} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม ๒ วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, หน้า ๑๕๓.

การสอนในสิ่งที่เป็นอุดมคติให้แก่วัยรุ่นกระทำได้ง่ายกว่าในทุกๆ วัยที่ผ่านมาเพราะถูกกับ อชยาศัยวัยรุ่น เนื่องจากเด็กวัยรุ่นกำลังแสวงหาจุดมุ่งหมายของชีวิต ของวิชาชีพ และของ สังคม การสอนในวัยเด็กกว่านี้เป็นช่วงที่เด็กเล็กเกินกว่าจะเข้าใจ หากสอนในวัยสูงกวาก็เป็น ช่วงที่คนไม่ค่อยสนใจ อนึ่งหากการศึกษาสมัยปัจจุบันไม่สามารถสร้างอุดมคติวัยรุ่น (adolescent idealism) ในทางที่เป็นประโยชน์และพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ แล้ว การพัฒนา บ้านเมืองให้ขึ้นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ก็คงเป็นไปได้ยาก^{๓๑}

(๒) พัฒนาการทางจริยธรรม

ทฤษฎีที่แพร่หลายและได้นำมาอธิบายจริยธรรมของบุคคลอย่างกว้างขวาง ได้แก่ทฤษฎี จริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kolberg)

โคลเบอร์กมีความเห็นว่า จริยธรรมของมนุษย์นั้นพัฒนาไปเป็นขั้นตอน และความสำเร็จใน การพัฒนาจริยธรรมของเด็กเป็นผลมาจากพัฒนาการทางสติปัญญา คือ การได้รู้ ได้คิด และ ได้รับประสบการณ์ โคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น ๖ ขั้น ดังนี้

๑. หลักการหลบหลีกมิให้ถูกลงโทษ

หลักการนี้เป็นหลักหรือเหตุผลของการกระทำที่เด็กอายุต่ำกว่า ๗ ปี ใช้มาก เพราะเด็ก จำเป็นต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องเชื่อฟังคำสั่งและปฏิบัติตาม

๒. หลักการได้รางวัล

เด็กอายุ ๗ - ๑๐ ปี จะเริ่มตัดสินใจได้ว่าความถูกต้องและความผิคนั้นขึ้นอยู่กับผลที่ตามมา ภายหลังกการกระทำ เด็กเริ่มค่อยๆ เรียนรู้เรื่องความแตกต่างระหว่างความต้องการของตนเอง และความต้องการของผู้อื่นซึ่งนำไปสู่ความคิดเชิงแลกเปลี่ยน ดังนั้นวิธีจูงใจเด็กวัยนี้ให้ กระทำความดี จึงควรสัญญาว่าจะให้รางวัลมากกว่าการขู่ว่าจะลงโทษ

๓. หลักการทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น

เมื่อเด็กอายุ ๑๑ ปี เด็กจะให้ความสำคัญต่อเพื่อนมากเนื่องจากความต้องการที่จะได้รับการ ขอมรับจากกลุ่มเพื่อน

๔. หลักการทำตามหน้าที่

ในวัยรุ่นตอนกลาง จะเริ่มตระหนักถึงกฎเกณฑ์ซึ่งจำเป็นต้องมีอยู่ในสังคม เด็กวัยนี้จะรับรู้ ถึงหน้าที่ของตนเมื่ออยู่ในกลุ่มและมีศรัทธาต่อกฎเกณฑ์ของกลุ่มพอสมควร

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

๕. หลักการมีเหตุผลและเคารพตนเอง

พบมากในวัยผู้ใหญ่และวัยรุ่นตอนปลายบางคน ในขั้นนี้บุคคลจะทำตามข้อตกลงที่สัญญาไว้กับผู้อื่น เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว มีความเคารพตนเองและต้องการให้คนอื่นเคารพตน

๖. หลักการทำตามอุดมคติสากล

ปรากฏในผู้ใหญ่ที่มีความเจริญทางสติปัญญา มีประสบการณ์และความรู้กว้างขวางเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของตนเองและกลุ่มอื่นๆ ในโลก บุคคลพวกนี้จะมีอุดมคติหรือคุณธรรมประจำใจ

๗. ล่วงพ้นหลักการ

การกระทำทั้งหมดของมนุษย์ จริยธรรมและกฎเกณฑ์ต่างๆ ล้วนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสิ่งที่อยู่ในจักรวาลนี้เท่านั้น ในขั้นสุดท้ายนี้ มนุษย์น้อยคนนักที่จะบรรลุถึง^{๑๒}

ทั้งเด็กและผู้ใหญ่มีพัฒนาการทางศีลธรรมจรยาในระดับที่แตกต่างกัน บางคนแม้เป็นผู้ใหญ่แล้วก็พัฒนาได้เพียงขั้นที่ ๑ เท่านั้น ในขณะที่เด็กวัยรุ่นหลายคนอาจพัฒนาไปได้ถึงขั้นที่ ๕^{๑๓}

สรุปพัฒนาการทางความคิดของวัยรุ่น มีความเจริญเติบโตทางสมองเต็มที่ จึงสามารถคิดได้ในทุกๆ แบบ และทุกๆ แบบของวิธีคิดหากเด็กได้รับการศึกษาอบรมมาตามขั้นตอนด้วยดี ระยะเวลาเป็นระยะที่เด็กจะแสดงความปรารถนาอย่างชัดเจน ความคิดเกี่ยวกับตนของวัยรุ่น แบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ ประการแรก คือ ลักษณะบุคลิกภาพภายนอก ประการต่อมา คือ บุคลิกลักษณะในด้านสติปัญญา ความสามารถ และประการสุดท้าย คือ ส่วนของความคิดฝัน ช่วงวัยรุ่นเป็นช่วงที่พัฒนาสิ่งที่เป็นอุดมคติในแง่มุมต่างๆ ทั้งการหาทางออกของปัญหาหลายแง่มุม คิดนึกถึงวิธีที่จะทำให้มนุษยชาติพ้นทุกข์ และความคิดนึกเหตุผลด้านปรัชญาทางศาสนา พัฒนาการทางจริยธรรม ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก แบ่งออกเป็น ๗ ขั้น คือ หลักการหลบหลีกมิให้ถูกลงโทษ หลักการได้รางวัล หลักการทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น หลักการทำตามหน้าที่ หลักการมีเหตุผลและเคารพตนเอง หลักการทำตามอุดมคติสากล และล่วงพ้นหลักการ

^{๑๒} ดูรายละเอียดในกุญชรี้ คำชาย, “จิตวิทยาแนะแนวเด็กวัยรุ่น”, (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๓ – ๑๑๔ (อัดสำเนา).

^{๑๓} ดูรายละเอียดในศรีเรือน แก้วกัจจาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม ๒ วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, หน้า ๓๕๕.

๓.๒.๕ สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น

เกิดจาก ๒ ปัจจัยคือ (๑) ปัจจัยที่เกิดจากตัวเด็กเอง และ (๒) ปัจจัยที่เกิดจากสภาพแวดล้อม ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) ปัจจัยที่เกิดจากตัวเด็กเอง

ก. ความผิดปกติทางร่างกาย ร่างกายที่สูงหรือเตี้ยเกินไป การเป็นโรคบางอย่างที่ทำให้ไม่สมประกอบ สมองทึบ ปัญญาอ่อน โรคทางสมอง โรคขาดอาหาร หรือการมีโรคเรื้อรัง อาจทำให้มีสภาพทางอารมณ์ ความคิด การตัดสินใจที่แปลกไปจากเด็กปกติ หรือความผิดปกติทางร่างกายอาจเป็นสาเหตุทำให้เด็กรู้สึกว่าคุณเองมีปมด้อย จึงหาทางสร้างปมเด่นด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การทำเสียงดังในห้องเรียน การก้าวร้าวรังแกเพื่อน

ข. การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ เด็กวัยรุ่นอยู่ในสภาพที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ มีอารมณ์รุนแรง วู่วาม ขาดความยั้งคิด ุนเณียว โกรธง่าย เจ้าคิดเจ้าแค้น เอาแต่ใจตนเองเป็นใหญ่ ต้องการแสดงออกทางอารมณ์อย่างเปิดเผย

(๒) ปัจจัยที่เกิดจากสภาพแวดล้อม

ก. สภาพทางครอบครัว ครอบครัวที่ขาดวินัย ขาดความรับผิดชอบ ครอบครัวที่มีแต่การทะเลาะเบาะแว้ง ครอบครัวแตกแยกไม่มีความสนใจใยดีกัน เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีมาตรฐานทางศีลธรรมต่ำ ครอบครัวที่ทำการฝ่าฝืนกฎหมาย จะกลายเป็นเด็กที่ชอบฝ่าฝืนสังคม เห็นการกระทำผิดในเรื่องร้ายแรงเป็นเรื่องธรรมดา หรือเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีมาตรฐานทางศีลธรรมสูง ไม่มีความอดทน ต่อความผิดหวัง บางคนมาจากครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ห่างเหิน บางครอบครัวไม่เคยชมเชยลูกเลยมีแต่การดุด่า ทำให้เด็กขาดความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง มีความว่าเหว มีปมด้อยในใจ หาทางออกด้วยการเรียกร้องความสนใจแบบผิดๆ

ข. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม การขยายตัวทางวัฒนธรรมทำให้เด็กเกิดความสับสน เกิดความขัดแย้งภายในใจ เกิดความไม่แน่ใจและสงสัยในสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น พฤติกรรมของผู้ใหญ่ในสังคมที่พบเห็นจริงๆ กับหลักการที่เรียนมาจากโรงเรียนไม่สอดคล้องกัน เด็กไม่สามารถเลือกปฏิบัติได้ถูกต้อง และมีโอกาสเลือกทำในสิ่งที่ผิดได้ หรือสภาพที่ตั้งของบ้านอยู่ในแหล่งเสื่อมโทรม เป็นต้น

ค. สื่อมวลชน สื่อมวลชนสามารถโน้มน้าวจิตใจเด็กให้ทำในสิ่งที่เลวร้ายได้ หรือเห็นจนชินตาจนคิดว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่เป็นความผิดแต่อย่างใด หรือการโฆษณาสินค้าฟุ่มเฟือยประเภทต่างๆ ที่ทำให้เกิดการเอาอย่าง อย่างไม่รู้เหตุผล^{๓๔}

สรุปสิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น เกิดจากปัจจัยที่เกิดจากตัวเด็กเอง ได้แก่ ความผิดปกติทางร่างกาย และความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ อีกประการหนึ่ง คือ ปัจจัยที่เกิดจากสภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพทางครอบครัว สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม และสื่อมวลชน

๓.๒.๖ การปรับตัวในสังคมของวัยรุ่น

การปรับตัวในสังคมของวัยรุ่นจะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้น มีรากฐานมาจากพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ ความคิด และสังคม

วิธีการที่จะช่วยให้เด็กรู้จักปรับตัวในสังคมให้ดีขึ้น อาจใช้วิธีการต่อไปนี้

(๑) สังคมควรจะได้รับผิชอบในกิจกรรมต่างๆ ของเด็กบ้าง เช่น การจัดงานเลี้ยงผู้ใหญ่ควรมีส่วนรู้เห็นและช่วยเหลือ แต่ก็ควรจะเปิด โอกาสให้เด็กสังสรรค์กันเองโดยอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่

(๒) การช่วยให้วัยรุ่นรู้สึกสบายใจ และกล้าที่จะแสดงตัวท่ามกลางบุคคลต่างๆ ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้พบปะเพื่อนฝูง หรือให้เด็กชักชวนเพื่อนมาเที่ยวบ้านบ้าง

(๓) บทบาทของเพื่อน การแนะนำให้เด็กรู้จักคบเพื่อนที่ดีนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ไม่ใช่เฉพาะวัยรุ่นเท่านั้น แต่สำคัญตลอดชีวิตของบุคคลทีเดียว

(๔) ความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นกับเพื่อนต่างเพศ จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ใหญ่จะต้องให้คำแนะนำ เพื่อให้เด็กรู้จักคบเพื่อนต่างเพศที่เหมาะสม และรู้จักเลือกคบคนดีจริงๆ เพื่อไม่ให้เด็กต้องประสบความผิดหวังต่อไป

การคบเพื่อนต่างเพศของวัยรุ่นนั้น ถ้าเป็นไปในทางที่ถูกที่ควร ก็จะนำไปสู่การมีชีวิตคู่ที่ดี ครอบครัวที่ดียอมทำให้บุคคลในบ้านมีความสุข สังคมก็ย่อมสงบสุขต่อไป^{๓๕}

สรุปการปรับตัวในสังคมของวัยรุ่นจะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้น มีรากฐานมาจากพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ ความคิด สังคม นอกจากนั้นยังมีวิธีการที่จะช่วยให้เด็กรู้จักปรับตัวในสังคมให้ดีขึ้น ด้วยวิธีที่สังคมควรจะได้รับผิชอบในกิจกรรมต่างๆของเด็กบ้าง ควรเปิดโอกาสให้

^{๓๔} คุราชละเอียดใน พรพิมล เจียมนาครินทร์, พัฒนาการวัยรุ่น, หน้า ๒๔๖ - ๒๕๐.

^{๓๕} คุราชละเอียดใน สุชา จันทน์เอม, จิตวิทยาวัยรุ่น, หน้า ๑๑๐ - ๑๑๓.

เด็กได้พบปะเพื่อนฝูง แนะนำให้เด็กรู้จักคบเพื่อนที่ดี และให้คำแนะนำให้เด็กรู้จักคบเพื่อนต่างเพศที่เหมาะสม

๓.๒.๗ ความสัมพันธ์ระหว่างสารนิยธรรมกับมนุษยสัมพันธ์ของวัยรุ่น

การจะเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของวัยรุ่นได้นั้น เบื้องต้น ต้องศึกษาทำความเข้าใจตัววัยรุ่นเองก่อน โดยการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น โดยศึกษาในเรื่องพัฒนาการทางกาย พัฒนาการทางอารมณ์ พัฒนาการทางสังคม พัฒนาการทางความคิดของวัยรุ่น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น และการปรับตัวในสังคมของวัยรุ่น ประการต่อมาจึงทำการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ ในเรื่องฐานแนวคิดของมนุษยสัมพันธ์ ความหมายและความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ ประเภทของมนุษยสัมพันธ์ ธรรมชาติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษยสัมพันธ์ องค์ประกอบของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์ กระบวนการสร้างมนุษยสัมพันธ์ เมื่อศึกษาดังนี้แล้ว ก็ถือว่าเป็นการรู้เรา และรู้เขา ในลำดับสุดท้ายจึงมาศึกษาถึงเครื่องมือที่จะนำไปใช้ในการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์อย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งก็คือ หลักสารนิยธรรมนั่นเอง ซึ่งหลักสารนิยธรรมนั้นยั่งยืนกว่าการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ตามหลักมนุษยสัมพันธ์โดยทั่วไป เพราะหลักมนุษยสัมพันธ์โดยทั่วไปจะชี้แนะแนวทางให้เราปฏิบัติตามเป็นเพียงระดับศีล หรืออย่างมากที่สุดก็เป็นระดับสมาธิ แต่ไม่ถึงระดับปัญญา ซึ่งต่างจากหลักสารนิยธรรมที่เป็นหลักธรรมที่ไปถึงระดับปัญญา หากเป็นผู้ครองเรือนก็ช่วยให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หรือหากจะมองไปในสังคมของนักบวชหลักสารนิยธรรมสามารถนำพาผู้ปฏิบัติและหมู่คณะของผู้นั้นหลุดพ้นจากสังสารวัฏไปด้วยกัน

จากที่กล่าวมาในบทนี้สรุปได้ว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ ในเรื่องฐานแนวคิดของมนุษยสัมพันธ์ ทำให้ทราบว่า แนวความคิดพื้นฐานเรื่องลักษณะธรรมชาติของมนุษย์มี ๔ ประการ คือ มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน การพิจารณาศึกษาบุคคลต้องดูทั้งหมดในฐานะที่เป็นบุคคลคนหนึ่ง พฤติกรรมของบุคคลนั้นต้องมีสาเหตุ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความหมายของมนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ทั้งในระดับเดียวกันและต่างระดับกัน ทั้งในด้านส่วนตัว และในการทำงาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความรัก ความชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ จำแนกออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ความสำคัญระดับบุคคล คือ บรรเทาความวุ่นวาย ความรู้สึกปลอดภัย และความรัก ความสำคัญระดับสังคม และความสำคัญระดับมนุษยชาติ ประเภทของมนุษยสัมพันธ์ ได้แก่ ด้านส่วนตัว ทางครอบครัว ทางสมาคม ทางสื่อสารคมนาคม ทางการศึกษา ทางด้านเศรษฐกิจ และทางการเมือง

ธรรมชาติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์สัมพันธ์ ในทัศนะของพุทธศาสนา มองว่า มนุษย์ประกอบด้วยเบญจขันธ์ และมีอกุศลมูลติดตัวอยู่เสมอ ทัศนะของนักปรัชญา กลุ่มจิตนิยม เชื่อว่า ความรู้หรือความจริงต่างๆ เป็นเรื่องของความคิด กลุ่มสังคมนิยม เชื่อว่า นักวิทยาศาสตร์จะช่วยให้คนพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ และช่วยให้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มปฏิบัตินิยม เชื่อว่า คนคือชีวอินทรีย์ที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและสังคม และตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมทางร่างกายและสังคม กลุ่มอัตติภาวนิยม เชื่อว่า มนุษย์มีความเป็นอิสระ มีเสรีภาพในการเลือกในการกระทำ ทัศนะของนักจิตวิทยา กลุ่มจิตวิเคราะห์ อธิบายว่า มนุษย์ประกอบด้วย Id Ego และ Super Ego กลุ่มมนุษยนิยม เชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นดี กลุ่มพฤติกรรมนิยม เชื่อว่า มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม กลุ่มปัญญานิยม เชื่อว่า การพัฒนาด้านสติปัญญา และความคิดจะเริ่มจากการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม ทัศนะของนักสังคมวิทยา มองว่า ธรรมชาติของมนุษย์ คือสัตว์สังคมที่ต้องอาศัยอยู่รวมเป็นกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์กัน การอยู่รวมกันอย่างสงบสุขนั้น จำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือกติกาทางสังคมเพื่อเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม ซึ่งลักษณะของกลุ่มแบ่งเป็น กลุ่มญาติพี่น้อง กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มเพื่อนร่วมงาน และกลุ่มความสนใจ ทัศนะของนักมนุษยวิทยา มองว่า มนุษย์แต่ละกลุ่มมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมและค่านิยมเป็นของตนเอง

องค์ประกอบของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ ประกอบด้วย การรับรู้ เป็นการตีความ หรือ เข้าใจสิ่งต่างๆตามที่ได้มีประสบการณ์ แบ่งเป็นการรับรู้ตนเอง และการรับรู้ผู้อื่น ความเชื่อ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่สำคัญ ทัศนคติ เป็นเรื่องของความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ ซึ่งในการสร้างมนุษย์สัมพันธ์นั้น สามารถทำได้ ๒ ทาง คือ สร้างทัศนคติที่ดีให้เกิดขึ้น หรือ การเปลี่ยนทัศนคติ และค่านิยม คือ การให้ค่าแก่สิ่งต่างๆ ว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี อะไรควรหรือไม่ควร กระบวนการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ ประการแรก คือ ศึกษาตนเองและผู้อื่น ประการต่อมา แก้ไขปรับปรุงตนเอง ด้วยปัจจัย ๓ ประการ คือ ตนเอง สถานการณ์ และสัมพันธ์ภาพ ประการสุดท้าย คือ แสวงหาเครือข่าย ขยายมิตรสัมพันธ์ โดยการแสวงหาโอกาสเพื่อรู้จักกับบุคคลใหม่ๆ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่พึงรู้จัก และรักษาความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลต่างๆ

ทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น ช่วงวัยรุ่น เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ทางร่างกายอย่างเต็มที่ เป็นช่วงเปลี่ยนวัยชีวิตทางสังคม อารมณ์ จิตใจ ค่านิยม และอุดมคติ พัฒนาการทางกายเจริญเติบโตถึงขีดสมบูรณ์ ทั้งภายนอกและภายใน เด็กรู้สึกอึดอัดกึ่งก้าว รู้สึกอ่อนไหวง่ายเกี่ยวกับสัดส่วนอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย วัยรุ่นมีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย สับสน อ่อนไหว มีความรู้สึกด้อยเด่นในแง่อะไร ตัวเด็กสามารถรู้และรับทราบได้ดียิ่งขึ้นในระยะปลายวัยรุ่น การควบคุมอารมณ์ยังไม่ดีนัก เด็ก

วัยรุ่นจะมีความสนใจในเรื่องต่างๆ น้อยลง แต่มองอย่างลึกซึ้งมากขึ้น มีการแสดงออกที่เหมาะสมตามเพศและวัยมากขึ้น

วัยรุ่นมีความเจริญเติบโตทางสมองเต็มที่ จึงสามารถคิดได้ในทุกๆ แบบ และทุกๆ แบบของวิธีคิดหากเด็กได้รับการศึกษาอบรมมาตามขั้นตอนด้วยดี ระเบียบนี้เป็นระเบียบที่เด็กจะแสดงความสามารถเปรื่องอย่างชัดเจน ความคิดเกี่ยวกับตนของวัยรุ่น แบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ ประการแรก คือ ลักษณะบุคลิกภาพภายนอก ประการต่อมา คือ บุคลิกลักษณะในด้านสติปัญญา ความสามารถ และประการสุดท้าย คือ ส่วนของความคิดฝัน ช่วงวัยรุ่นเป็นช่วงที่พัฒนาสิ่งที่เป็นอุดมคติในแง่มุมต่างๆ ทั้งการหาทางออกของปัญหาหลายแง่มุม คิดนึกถึงวิธีที่จะทำให้มนุษยชาติพ้นทุกข์ และความคิดนึกเหตุผลด้านปรัชญาทางศาสนา พัฒนาการทางจริยธรรม ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก แบ่งออกเป็น ๘ ขั้น คือ หลักการหลบหลีกมิให้ถูกลงโทษ หลักการได้รางวัล หลักการทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น หลักการทำตามหน้าที่ หลักการมีเหตุผลและเคารพตนเอง หลักการทำตามอุดมคติสากล และล่วงพ้นหลักการ

สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น เกิดจากปัจจัยที่เกิดจากตัวเด็กเอง ได้แก่ ความผิดปกติทางร่างกาย และความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ อีกประการหนึ่ง คือ ปัจจัยที่เกิดจากสภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพทางครอบครัว สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม และสื่อมวลชน การปรับตัวในสังคมของวัยรุ่นจะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้น มีรากฐานมาจากพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ ความคิด สังคม นอกจากนั้นยังมีวิธีการที่จะช่วยให้เด็กรู้จักปรับตัวในสังคมได้ดีขึ้น ด้วยวิธีที่สังคมควรจะได้รับผิตชอบในกิจกรรมต่างๆ ของเด็กบ้าง ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้พบปะเพื่อนฝูง แนะนำให้เด็กรู้จักคบเพื่อนที่ดี และให้คำแนะนำให้เด็กรู้จักคบเพื่อนต่างเพศที่เหมาะสม

การจะเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของวัยรุ่นได้นั้น เบื้องต้น ต้องศึกษาทำความเข้าใจตัววัยรุ่นเองก่อน โดยการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น ประการต่อมาจึงทำการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ ในลำดับสุดท้ายจึงมาศึกษาถึงเครื่องมือที่จะนำไปใช้ในการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์อย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งก็คือ หลักสารณิธรรมนั่นเอง

บทที่ ๔

การใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม

ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอการใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) จากกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนราชวินิต มัชฌม ซึ่งประกอบด้วยคณะครูได้แก่ รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน หรืองานปกครองนักเรียน ครูหัวหน้างานกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ครูหัวหน้างานแนะแนว ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิต ครูที่ปรึกษากลุ่มเพื่อนเพื่อเพื่อน และครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน รวมจำนวน ๗ ท่าน นักเรียนกลุ่มคณะกรรมการนักเรียน จำนวน ๑๐ คน นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแบ่งเป็น กลุ่มนักเรียนที่มีผลการเรียนดี จำนวน ๖ คน กลุ่มนักเรียนที่มีสถิติในการถูกตัดเตือนสูงจำนวน ๖ คน กลุ่มนักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว จำนวน ๖ คน ซึ่งรายได้ผู้ปกครองของนักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีรายได้ตั้งแต่ ๓,๐๐๐ ถึง ๑๐๐,๐๐๐ บาท รวมจำนวน ๒๘ คน และนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๒ ท่าน ได้แก่ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. และ ศ.ดร.สมภาร พรหมทา รวมกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น ๓๗ คน โดยนำเสนอใน ๔ ประเด็น คือ

(๑) การใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม

(๒) ปัญหาและสาเหตุของปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม

(๓) กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม และ

(๔) ผลลัพธ์ของใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ลำดับ ที่	กลุ่มตัวอย่าง	เพศ			รวมจำนวน ทั้งหมด
		บรรพชิต	ชาย	หญิง	
๑.	นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา	๑	๑	-	๒
๒.	ครูโรงเรียนราชวินิต มัชฌม	๑	๓	๓	๗
๓.	คณะกรรมการนักเรียนปีการศึกษา ๒๕๕๓	-	๕	๕	๑๐
๔.	นักเรียนที่มีผลการเรียนดี				
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔	-	๑	๑	๒
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕	-	๑	๑	๒
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖	-	๑	๑	๒
๕.	นักเรียนที่มีสถิติในการถูกตักเตือนสูง				
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔	-	๑	๑	๒
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕	-	๑	๑	๒
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖	-	๑	๑	๒
๖.	นักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว				
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔	-	๑	๑	๒
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕	-	๑	๑	๒
	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖	-	๑	๑	๒
รวมจำนวนทั้งหมด		๒	๑๘	๑๗	๓๗

๔.๑ การใช้หลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม

การใช้หลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามกรอบดังนี้คือ ๑) ความรู้ความเข้าใจต่อความหมายและความสำคัญของหลักสารณิยธรรม ๒) การใช้หลักสารณิยธรรมของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม

๔.๑.๑ ความรู้ความเข้าใจต่อความหมายและความสำคัญของหลักสารณิยธรรม

ในการวัดความรู้ความเข้าใจนี้จำเป็นต้องเข้าไปศึกษาการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อความหมายและความสำคัญของหลักสารณิยธรรม จากการสัมภาษณ์นักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจความหมายและความสำคัญของหลักสารณิยธรรมได้ดี ดังปรากฏตามคำสัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

ก) ความหมายของสารนิยธรรม

จากการศึกษาในคัมภีร์พระไตรปิฎก สารนิยธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน^๑ เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก^๒ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน^๓ เมื่อได้ทำการสัมภาษณ์ นักเรียนกลุ่มตัวอย่าง นักเรียนส่วนใหญ่มีความเข้าใจในความหมายในระดับที่น่าพึงพอใจว่าหลักสารนิยธรรม เป็นหลักธรรมของการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ และช่วยให้ระลึกถึงซึ่งกันและกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ของนักเรียนถึงความหมายของสารนิยธรรมที่ว่า “ใช้ชีวิตประจำวันในเรื่องของความสามัคคี อยู่ด้วยกันได้อย่างกลมกลืน ช่วยให้นึกถึงซึ่งกันและกัน”^๔

(๑) เมตตากายกรรม

พระไตรปิฎก กล่าวถึง เมตตากายกรรม ไว้ว่า เป็นการตั้งมั่นเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง นักเรียนกลุ่มตัวอย่างได้ให้ความหมายไว้เป็นส่วนใหญ่ว่าเป็นการทำดีต่อบุคคลอื่น แต่ก็ยังมีการสับสนระหว่างเมตตากายกรรมและสาธาณ โภคิ ดังคำให้สัมภาษณ์ของนักเรียนถึงความหมายของเมตตากายกรรม ที่ว่า “การเอื้อเฟื้อต่อคนรอบข้าง มีอะไรก็แบ่งกัน ก็เริ่มตั้งแต่คนใกล้ตัว เช่น พ่อ แม่ หรือคนที่ไม่รู้จัก หรือที่ด้อยกว่าเรา เช่น ขอทาน”^๕

(๒) เมตตาวจีกรรม

คัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวถึง เมตตาวจีกรรมว่า หมายถึง การตั้งมั่นเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง นักเรียนส่วนใหญ่ให้ความหมายของเมตตาวจีกรรมไว้อย่างน่าชื่นชม ซึ่งเป็นการให้ความหมายไว้ให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น ดังตัวอย่างของนักเรียนคนหนึ่ง ที่ว่า “คำพูดที่ดี ไม่พูดจาส่อเสียด ไม่เอาคนอื่นไปนินทาลับหลัง พูดจาที่ดีต่อกัน และกัน ไม่ใช่คำหยาบคาย”^๖

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑, อัง.นฤก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๐/๑๐๖.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗.

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕, อัง.นฤก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๒๗, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๐/๑๐๖.

^๔ สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีผลการเรียนดี หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^๕ สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีพฤติกรรมเกี้ยว ก้าว หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^๖ สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

(๓) เมตตามโนกรรม

พระไตรปิฎก ระบุว่า เมตตามโนกรรม หมายถึงการตั้งมั่นเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง นักเรียนกลุ่มตัวอย่างได้ให้ความหมายตามความคิดของตนไว้ได้อย่างน่าชื่นชม เป็นการให้คำอธิบายที่ขยายความให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังตัวอย่างที่ว่า เมตตามโนกรรม หมายถึง “ความคิดดีต่อกันไม่มุ่งร้ายต่อผู้อื่น ไม่อิจฉาคนอื่น เวลาเห็นเพื่อนมีความสุขก็ดีใจกับเพื่อนด้วย ตรงกันข้ามถ้าเห็นเพื่อนทุกข์ ก็คอยปลอบโยน”^๗ “ไม่คิดร้าย มองโลกในแง่ดี”^๘

(๔) สาธารณ โภคิตา

สาธารณ โภคิตา ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ว่าเป็นการบริโภคน้ำโดยไม่แบ่งแยกกลางทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล จากการสัมภาษณ์นักเรียนกลุ่มตัวอย่าง นักเรียนได้ให้ความหมาย สาธารณ โภคิตา ไว้โดยแสดงถึงความหมายที่กว้างออกไป อันเป็นการช่วยให้มองภาพได้ชัดเจนขึ้น ดังตัวอย่างที่แสดงถึงความหมายของ สาธารณ โภคิตาว่า คือ “การแบ่งปันสิ่งของให้ซึ่งกันและกัน มีจิตสาธารณะทำอะไรให้คนอื่นทำด้วยความเต็มใจ ใช้ของคนอื่นใช้อย่างทะนุถนอม”^๙

(๕) สีสสามัญญตา คือ

ตามความในพระไตรปิฎก ระบุว่า สีสสามัญญตา หมายถึง การมีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทฎฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมออันทันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง จากการสัมภาษณ์นักเรียน นักเรียนได้ให้ความหมายโดยมองภาพเป็นการอยู่ในสังคมของปุถุชนมากขึ้น ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “การประพฤติดี ไม่ออกนอกกลุ่มนอกรทาง ไม่ทำอะไรผิด กม.”^{๑๐}

(๖) ทฎฐิสามัญญตา คือ

คัมภีร์พระไตรปิฎกให้ความหมาย ทฎฐิสามัญญตา ว่าหมายถึง การมีอริยทฎฐิ หมายถึง สัมมาทฎฐิในอริยมรรค^{๑๑} อันเป็นธรรมเครื่องนำออก^{๑๒} เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม

^๗ สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีสถิติในการถูกตักเตือนสูงชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^๘ สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^๙ สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๑} อ.จ.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๐๓.

^{๑๒} อันเป็นธรรมเครื่องนำออก ในที่นี้หมายถึง มรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค) ที่ตัดมูลเหตุแห่งวัฏฏะ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วออกจากวัฏฏะได้, อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๒๕๕/๓๒๗, อภิ.สง.อ. (บาลี) ๘๓-๑๐๐/๕๘, อ่างใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๕/๓๒๒.

เสมอไปกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง จากการสัมภาษณ์นักเรียน นักเรียนส่วนหนึ่งได้ให้ความหมายที่เหมาะสมกับการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันว่า ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง “ทัศนคติที่ดีต่อคนอื่น เปิดรับความคิดคนอื่น”^{๙๙} “น่าจะเกี่ยวกับความคิด ทัศนคติ อย่างเช่นคนเราต่างความคิด ได้แย้งได้ ถ้าเราใช้เหตุผล ไตร่ตรองพิจารณาแล้วด้วยเหตุด้วยผล น่าจะเข้าใจกันมากกว่า”^{๑๐๐}

ข) ความสำคัญของสารณียธรรม

คัมภีร์พระไตรปิฎก แสดงถึงความสำคัญของหลักสารณียธรรมไว้ว่า เป็นหลักธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหลักสารณียธรรมแล้ว นักเรียนได้เห็นถึงความสำคัญของหลักสารณียธรรม ว่าเมื่อปฏิบัติตามหลักสารณียธรรมแล้วจะก่อให้เกิดผลดี ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน มีแต่คนรัก มีความทุกข์น้อย มีความสุขมาก”^{๑๐๑} “ทำให้ตัวเองมีความสุข และคนรอบข้างมีความสุขด้วย ไม่มีเรื่อง ไม่ผิดใจกัน”^{๑๐๒} “เป็นคน que เข้ากับสังคมได้ดี มีแต่มิตร มีคนรัก มีแต่คนอยากคุยด้วย”^{๑๐๓}

๔.๑.๒ การใช้หลักสารณียธรรมของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม

ในการศึกษาเรื่องการใช้หลักสารณียธรรมของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม นี้ผู้วิจัยได้ออกแบบคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ โดยการตั้งคำถามเพื่อถามกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้หลักสารณียธรรมทั้ง ๖ ประการตามลำดับที่ละข้อโดยได้แบ่งขอบเขตในการใช้ออกเป็น ๕ ระดับ ได้แก่ ๑) ต่อตนเอง ๒) ต่อเพื่อน ๓) ต่อบิดา มารดา ๔) ต่อคุณครู และ ๕) ต่อสังคม ได้ผลการศึกษาดังนี้

^{๙๙} สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนหญิง, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีสติในการถูกตักเตือนสูง หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีสติในการถูกตักเตือนสูง หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ตารางแสดงการใช้หลักสารนิยธรรมของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม
 ตารางที่ ๔.๒ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อตนเองของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม

ลำดับ ที่	คำสัมภาษณ์	ผลจากการสัมภาษณ์			คิดเป็น เปอร์ เซ็นต์
		ผู้ตอบ	การปฏิบัติ	จำนวน ผู้ตอบ	
๑.	เมตตาการุณกรรม คิดว่าตัวเองควรปรับปรุงการรักษา สุขภาพร่างกายตนเองอย่างไรบ้าง	๒๘	ปัจจุบันกินไม่เป็นเวลา กิน เยอะ และนอนดึก	๑๕	๕๓.๕๗
			ปัจจุบันไม่ค่อยออกกำลังกาย	๖	๒๑.๔๓
			เหมาะสมแล้ว	๗	๒๕.๐๐
๒.	เมตตาวิจิตรกรรม คนอื่นบอกว่าเราพูดจาไพเราะและ มีหลักการน่าเชื่อถือหรือไม่	๒๘	พูดคำหยาบเยอะอยู่	๒	๗.๑๔
			ไม่เพราะมาก พูดตรงๆ	๑๒	๔๒.๘๖
			แล้วแต่กาลเทศะ	๑๒	๔๒.๘๖
			พูดเพราะ และน่าเชื่อถือ	๒	๗.๑๔
๓.	เมตตาโมกกรรม เวลาเครียด มีวิธีจัดการตัวเองยังไง	๒๘	หากิจกรรมอื่นมาทำ	๒๒	๗๘.๕๗
			คิดหาสาเหตุแล้วแก้ไข	๖	๒๑.๔๓
๔.	สาธารณโภคิตา หากเราไปซื้อหนังสือเพื่อเก็บ มาใหม่เล่มหนึ่งยังไม่ได้อ่านเลย หยิบขึ้นมา ปรากฏว่ามีเพื่อนใน ห้องคนนึงวิ่งเข้ามาขอยืมไปอ่าน จะให้เขายืมไหม	๒๘	ไม่ให้	๒	๗.๑๔
			ต้องดูว่าคนนั้นน่าไว้วางใจหรือ เปล่านั้น	๑๖	๕๗.๑๔
			ขอเราอ่านให้จบก่อนนะแล้ว จะให้	๖	๒๑.๔๓
			ให้เพื่อนยืมไปก่อน เพราะ ยังไงก็เป็นของเราจะอ่าน เมื่อไหร่ก็ได้	๔	๑๔.๒๘
๕.	ศีลสามัญญตา ศีล ๕ ข้อ เราบกพร่องหรือเปล่า	๒๘	บกพร่อง	๒๘	๑๐๐

ลำดับ ที่	คำสัมภาษณ์	ผลจากการสัมภาษณ์			คิดเป็น เปอร์ เซ็นต์
		ผู้ตอบ	การปฏิบัติ	จำนวน ผู้ตอบ	
๖.	ทฤษฎีสัมมูลดา คิดว่า การตัดสินใจแก้ไขปัญหาใน ชีวิตที่ผ่านมาเราได้ตัดสินใจไป ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมหรือยัง	๒๘	ไม่เหมาะสม	๑	๓.๕๗
			เหมาะสมบ้าง ไม่เหมาะสม บ้าง	๑๘	๖๔.๒๘
			เหมาะสมแล้ว	๕	๑๗.๑๔

ตารางที่ ๔.๒ การใช้หลักสารณียธรรมต่อตนเองของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต
มัธยม พบว่า (๑) ด้านเมตตากายกรรม นักเรียน ๕๓.๕๗ เปอร์เซ็นต์ คิดว่าควรปรับปรุงการรักษา
สุขภาพร่างกายตนเองเพราะปัจจุบันกินไม่เป็นเวลา กินเยอะ และนอนดึก ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์
ที่ว่า “ปรับปรุงเยอะ เพราะกินไม่เป็นเวลา นอนดึก ไม่ออกกำลังกาย”^{๑๘} นักเรียน ๒๑.๔๓ คิดว่า
ควรปรับปรุงการรักษาสุขภาพร่างกายตนเองเพราะปัจจุบันไม่ค่อยออกกำลังกาย ในขณะที่นักเรียน
๒๕.๐๐ คิดว่าตนรักษาสุขภาพร่างกายตนเองได้เหมาะสมแล้ว ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ออก
กำลังกายประจำ กินอาหารครบ ๕ หมู่ พักผ่อนเต็มที่”^{๑๙} (๒) ด้านเมตตาวจิกรรม นักเรียน ๗.๑๔
เปอร์เซ็นต์ พูดคำหยาบอยู่บ่อยๆ นักเรียน ๔๒.๘๖ เปอร์เซ็นต์ พูดไม่ไพเราะมาก จะพูดตรงๆ
นักเรียน ๔๒.๘๖ เปอร์เซ็นต์ พูดจาไพเราะและมีหลักการนำเชื่อถือตามกาลเทศะ ดังตัวอย่างคำให้
สัมภาษณ์ที่ว่า “ถ้าพูดกับผู้ใหญ่ ก็จะพูดเพราะ ถ้าเป็นเพื่อนที่สนิทก็จะพูดคำหยาบเยอะอยู่
เหมือนกัน”^{๒๐} และ “สำหรับตัวเองจะอยู่กลางๆ คือก็มีคำพูดล้อเล่น แต่เพื่อนก็จะรู้ว่าล้อเล่น หรือ
พูดจริงจัง ก็จะหยุดฟังดูตามสถานการณ์”^{๒๑} นักเรียน ๗.๑๔ เปอร์เซ็นต์ พูดเพราะ และนำเชื่อถือ
(๓) ด้านเมตตาโมกกรรม นักเรียน ๗๘.๕๗ เปอร์เซ็นต์ เวลาเครียดจะหากิจกรรมอื่นมาทำ ดัง
ตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “เวลาเครียด ฟังเพลง หรือออกไปเดินสูดอากาศ”^{๒๒} ในขณะที่นักเรียน
๒๑.๔๓ เปอร์เซ็นต์ จะคิดหาสาเหตุแล้วแก้ไข ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ต้องดูว่าเครียดเรื่อง
อะไร ก็จะหาต้นตอ ถ้าเป็นเรื่องงานก็จะค่อยๆ แก้ไข ถ้ามีปัญหาในครอบครัวจะมานั่งคุยกัน ปรับ

^{๑๘} สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีผลการเรียนดี หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ความเข้าใจกัน”^{๒๓} (๔) ด้านสาธารณ โภคิตา เมื่อนักเรียนมีหนังสือพ็อคเก็ตบุ๊กใหม่เล่มหนึ่งยังไม่ได้
อ่านเลย หยิบขึ้นมา ปรากฏว่ามีเพื่อนในห้องคนหนึ่งวิ่งเข้ามาขอยืมไปอ่าน นักเรียน ๗.๑๔
เปอร์เซ็นต์ ไม่ให้เพื่อนยืมอ่าน นักเรียน ๕๗.๑๔ เปอร์เซ็นต์ พิจารณาเพื่อนคนนั้นก่อนว่าน่าไว้วางใจ
หรือไม่ นักเรียน ๒๑.๔๑ เปอร์เซ็นต์ ขออ่านให้จบก่อนแล้วจะให้เพื่อนยืม นักเรียน ๑๔.๒๕
เปอร์เซ็นต์ ให้เพื่อนยืมไปก่อน เพราะคิดว่ายังไงหนังสือก็เป็นของตนจะอ่านเมื่อไหร่ก็ได้ (๕) ด้าน
ศีลสามัญญตา นักเรียน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ คิดว่าตนบกพร่องในการรักษาศีล ๕ ดังตัวอย่างคำให้
สัมภาษณ์ที่ว่า “เรื่องศีลนี้บกพร่องข้อ ๔ เรื่องการพูดโกหก”^{๒๔} และนักเรียนอีกคนหนึ่งให้สัมภาษณ์
ว่า “ก็มีแอบแตะๆ แอลกอฮอล์ ผมบกพร่องน่าจะเป็นเพราะสุรา อาจจะเป็นเล็กน้อย แต่ว่าก็บ่อยอยู่
เที่ยวหลายครั้ง”^{๒๕} (๖) ด้านทฎฐิสามัญญตา ในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาในชีวิตที่ผ่านมา นักเรียน
๓.๕๗ เปอร์เซ็นต์ คิดว่าตนได้ตัดสินใจไปอย่างไม่เหมาะสม ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “บางที
ไม่พอใจก็โทษตัวเองอยู่อย่างนั้น”^{๒๖} นักเรียน ๖๔.๒๕ คิดว่าตนตัดสินใจได้เหมาะสมบ้าง ไม่
เหมาะสมบ้าง ในขณะที่นักเรียน ๓๒.๑๔ เปอร์เซ็นต์ คิดว่าตนตัดสินใจได้เหมาะสมแล้ว ดัง
ตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ณ จุดๆ นั้น เราต้องตัดสินใจเด็ดขาดจริงๆ อย่างผมจะเข้าคณะกรรมการ
เป็นนักบิน มันต้องตัดสินใจเดี๋ยวนั้นเลย ถ้ามัวคิดอยู่มันก็จะเสียเวลา เวลาмиค่า คิดว่าเหมาะสม
แล้ว”^{๒๗}

^{๒๓} สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๒๔} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๒๕} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๒๖} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีสถิติในการถูกตัดเดือนสูง หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๒๗} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ตารางที่ ๔.๓ การใช้หลักสารณิยธรรมต่อเพื่อน ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัธยม

ลำดับ ที่	คำสัมภาษณ์	ผลจากการสัมภาษณ์			คิดเป็น เปอร์ เซ็นต์
		ผู้ตอบ	การปฏิบัติ	จำนวน ผู้ตอบ	
๑.	เมตตากายกรรม ถ้าเราเดินเข้าไปในห้องเรียนแล้ว พบเพื่อนพุดหน้าบนโต๊ะ เมื่อเข้า ไปจับตัวปรากฏว่าเพื่อนตัวร้อน เราจะทำอย่างไร	๒๘	สอบถามว่าไหวไหม ไปนอน ห้องพยาบาลไหมเราจะพาไป	๒๘	๑๐๐
๒.	เมตตาวจีกรรม เมื่อมีเพื่อนในห้องไปแข่งขันตอบ ปัญหาได้รางวัลมาเรามีอะไรจะ พูดกับเพื่อนใหม่	๒๘	ชื่นชมในใจไม่แสดงออก	๓	๑๐.๓๑
			ชมว่าเก่งจัง	๒๕	๘๙.๖๙
๓. ๓.๑	เมตตาเมทธรรม เมื่อเพื่อนพูดไม่ดีกับเรา เรารู้สึก ยังไง ให้อภัยเพื่อนหรือไม่	๒๘	เราไม่ใช่ที่ระบายอารมณ์ของ ใครนะ	๑๘	๖๔.๒๙
			เข้าใจเพื่อนไม่โกรธ	๑๐	๓๕.๗๑
๓.๒	ถ้าเราพูดไม่ดีกับเพื่อน แล้วรู้สึก ผิด เราจะขอโทษเพื่อนหรือไม่	๒๘	พร้อมที่จะขอโทษทันที	๒๘	๑๐๐
๔.	สาธาณโภคิตา เราให้เพื่อนยืมอุปกรณ์การเรียน / ซื้อขนมมาแบ่งเพื่อนกินบ้างรีเปล่า	๒๘	ไม่เคยให้	๖	๒๑.๔๓
			ให้ตลอด	๒๒	๗๘.๕๗
๕.	ศีลสามัญญตา เวลานัดกับเพื่อนไปตรงตามเวลาที่ นัดหมายหรือไม่	๒๘	ก็สายบ้างนิดหน่อย	๒๘	๑๐๐
๖.	ทัญญูสามัญญตา ถ้าเพื่อนมาปรึกษาเราว่าเห็นแฟน เขาไปเกี่ยวกับคนอื่น เราจะบอก เพื่อนว่ายังไง	๒๘	ให้ไปถามแฟนตัวเองให้รู้ เรื่องก่อน แต่ถ้าผิดหวังมา ยินดีคอยเป็นคนปลอบใจ	๒๘	๑๐๐

ตารางที่ ๔.๓ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อเพื่อน ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิตมัธยม พบว่า (๑) ด้านเมตตากายกรรม เมื่อนักเรียนเข้าไปในห้องเรียนแล้วพบเพื่อนพุดหน้าบาน โต้ะ เมื่อเข้าไปจับตัวปรากฏว่าเพื่อนตัวร้อน นักเรียน ๑๐๐ เปอร์เซนต์ จะสอบถามเพื่อนว่าไหวไหม ไปนอนห้องพยาบาลไหมคนจะพาไป (๒) ด้านเมตตาวจิกรรม เมื่อมีเพื่อนในห้องไปแข่งขันตอบปัญหาได้รางวัลมา นักเรียน ๑๐.๗๑ เปอร์เซนต์ จะชื่นชมในใจไม่แสดงออก นักเรียน ๘๘.๒๘ เปอร์เซนต์ จะชมเพื่อนว่าเก่งจัง ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “เฮ้ย ! คนดังของเรากลับมาแล้ว ดีใจกับมันหน่อย เฮฮากับมันหน่อย”^{๒๘} (๓) ด้านเมตตาโมกกรรม เมื่อเพื่อนพุดไม่ดีด้วย นักเรียน ๖๔.๒๘ เปอร์เซนต์ จะคิดว่าตนไม่ใช่ที่ระบายอารมณ์ของใครนะ ในขณะที่ ๓๕.๗๑ เปอร์เซนต์ เข้าใจเพื่อนไม่โกรธ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ถ้าเพื่อนมาค่า ตอนแรกก็จะนิ่งๆ ก่อน พอดึกๆ แล้วว่าเพื่อนเขาอาจจะเครียดเรื่องอื่นมาก็ได้ อาจจะไม่สบายใจอะไรอยู่ อาจจะไปหาใครสักคน คิดในแง่บวกไว้ก่อนมันน่าจะดีกว่า เมื่อเพื่อนกลับมาขอโทษ ก็บอกว่า เราก็ไม่ได้ซีเรียสอะไร เราไม่โกรธ เราก็รู้อารมณ์เสียอยู่ พิวส์ขาดมันเป็นยังไง เพราะบางคนอาจจะแรง บางคนอาจจะไม่ยุ่งด้วย เราก็ต้องเข้าใจในสภาพจิตใจ ในขณะที่นั้นด้วย”^{๒๙} และถ้าเป็นตัวนักเรียนเองที่พุดไม่ดีกับเพื่อน แล้วรู้สึกผิด นักเรียน ๑๐๐ เปอร์เซนต์ พร้อมทั้งจะขอโทษทันที ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “จะขอโทษทันทีไม่ปล่อยผ่านไป”^{๓๐} (๔) ด้านสาธารณโภคิตา นักเรียน ๒๑.๔๓ เปอร์เซนต์ ไม่เคยให้เพื่อนยืมอุปกรณ์การเรียนหรือซื้อขนมมาแบ่งเพื่อน ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ไม่ค่อยมี ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่ยืมเพื่อนซะเอง (หัวเราะ)”^{๓๑} ในขณะที่นักเรียน ๗๘.๕๗ เปอร์เซนต์ ให้สมน้ำเสมอ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่าที่ว่า “ก็มี อย่างสาชอบเฮลตี้ เออ!!! ซื้อไปฝากสาซึก ๒ – ๓ ห่อดีกว่า เพราะว่าสาทำงานอยู่ในห้อง แล้วไปนั่งกินด้วยกัน เออ เป๊ปซี่แก้วหนึ่ง น้ำเปล่าขวดหนึ่ง ไว้ใส่กินด้วยกัน ถ้าคนนึงทำงานอยู่ หรือว่าไม่ว่างมาซื้อ ก็จะซื้อไปเผื่อ”^{๓๒} (๕) ด้านสัสสามัญญตา นักเรียน ๑๐๐ เปอร์เซนต์ เวลาค้นกับเพื่อนจะไปล่าช้ากว่าเวลาที่นัดหมายเล็กน้อย (๖) ด้านทัญญสามัญญตา เมื่อเพื่อนมาปรึกษาตนว่าเห็นแฟนของเขาไปเกี่ยวกับคนอื่น นักเรียน ๑๐๐ เปอร์เซนต์ จะให้เพื่อนไปถามแฟนตัวเองให้รู้เรื่องก่อน แต่ถ้าผิดหวังมายินดีคอยเป็นคนปลอบใจ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ให้เพื่อนไปคุยกันให้เคลียร์ ความรักขึ้นอยู่กับคนสองคน แล้วแต่ว่าเขาจะเข้าใจกัน ไหม เราแค่คอยปลอบใจอยู่ห่างๆ”^{๓๓}

^{๒๘} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๑} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๒} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๓} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนหญิง, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ตารางที่ ๔.๔ การใช้หลักสารณียธรรมต่อบิดา มารดา ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม

ลำดับ ที่	คำสัมภาษณ์	ผลจากการสัมภาษณ์			คิดเป็น เปอร์ เซ็นต์
		ผู้ตอบ	การปฏิบัติ	จำนวน ผู้ตอบ	
๑.	เมตตาทายกรรม ได้ช่วยเหลืองานบ้านอะไรบ้าง	๒๘	ไม่ค่อยช่วย	๒	๗.๑๔
			มีหน้าที่ประจำ	๒๖	๙๒.๘๖
๒.	เมตตาวจีกรรม โกหกคุณพ่อ คุณแม่บ่อยไหม	๒๘	บ่อยมาก	๓	๒๕.๐๐
			เฉพาะเรื่องที่จำเป็น	๑๕	๖๗.๘๖
			ไม่เคยโกหก	๒	๗.๑๔
๓.	เมตตาเมตตากรรม คะแนนความเคารพ ๑-๑๐ ให้คุณ พ่อคุณแม่เท่าไร (นักเรียนบอกว่าที่ให้คะแนนน้อย เพราะว่ารู้สึกสนิทเหมือนเพื่อน มากกว่าคะแนนความเคารพเลย น้อย)	๒๘	๕	๑	๓.๕๗
			๖	๑	๓.๕๗
			๗	๓	๑๐.๗๑
			๘	๕	๑๗.๘๖
			๙	๓	๒๕.๐๐
			๑๐	๑๑	๓๙.๒๙
๔.	สาธารณโภคิตา มีของขวัญเซอร์ไพรส์คุณพ่อคุณแม่ ในโอกาสพิเศษบ้างรึเปล่า	๒๘	ไม่มี	๘	๒๘.๕๗
			มีในเทศกาลต่างๆ	๒๐	๗๑.๔๓
๕.	ศีลสามัญญตา ปฏิบัติตามกฎระเบียบของบ้าน หรือไม่	๒๘	ไม่ค่อย	๓	๒๕.๐๐
			ปฏิบัติตาม	๒๑	๗๕.๐๐
๖.	ทิวฐิตามัญญตา ปรึกษาปัญหาต่างๆกับคุณพ่อคุณแม่ หรือไม่	๒๘	ไม่ปรึกษา	๓	๑๐.๗๑
			ปรึกษาบางเรื่อง	๖	๒๑.๔๓
			ปรึกษาส่วนใหญ่	๑๙	๖๗.๘๖

ตารางที่ ๔.๔ การใช้หลักสารณิยธรรมต่อบิดา มารดา ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม พบว่า (๑) ด้านเมตตากายกรรม นักเรียน ๗.๑๔ เปอร์เซ็นต์ ไม่ค่อยได้ช่วยเหลืองานบ้าน ในขณะที่ นักเรียน ๘๒.๘๖ เปอร์เซ็นต์ มีหน้าที่ประจำ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ทำงานบ้านเองทุกอย่าง”^{๓๔} (๒) ด้านเมตตาวจิกรรม นักเรียน ๒๕.๐๐ เปอร์เซ็นต์ โกหกบิดา มารดาบ่อยครั้ง นักเรียน ๖๗.๘๖ เปอร์เซ็นต์ โกหกเฉพาะเรื่องที่เป็น ในขณะนี้นักเรียน ๗.๑๔ เปอร์เซ็นต์ ไม่เคยโกหกบิดา มารดา (๓) ด้านเมตตาโมหกรรมคะแนนความเคารพ ระดับ ๑-๑๐ นักเรียน ๓.๕๗ เปอร์เซ็นต์ ให้บิดามารดา ๕ คะแนน นักเรียน ๓.๕๗ เปอร์เซ็นต์ ให้บิดา มารดา ๖ คะแนน นักเรียน ๑๐.๗๑ เปอร์เซ็นต์ ให้บิดา มารดา ๗ คะแนน นักเรียน ๑๗.๘๖ เปอร์เซ็นต์ ให้บิดา มารดา ๘ คะแนน นักเรียน ๒๕.๐๐ เปอร์เซ็นต์ ให้บิดา มารดา ๙ คะแนน นักเรียน ๓๘.๒๘ เปอร์เซ็นต์ ให้บิดา มารดา ๑๐ คะแนน นักเรียนบอกว่าที่ให้คะแนนน้อยเพราะว่ารู้สึกสนิทเหมือนเพื่อนมากกว่า คะแนนความเคารพเล็กน้อย (๔) ด้านสาธารณโภคิตา นักเรียน ๒๘.๕๗ เปอร์เซ็นต์ ไม่เคยมีของขวัญเซอร์ไพรส์บิดา มารดาในโอกาสพิเศษ ในขณะที่นักเรียน ๗๑.๔๓ เปอร์เซ็นต์ มีในเทศกาลต่างๆ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “เขียนการ์ด สวย ๆ มาแปะไว้หน้าตู้ หรือซื้อแบรนด์ ผูกโบว์ เขียนกลอนให้แม่ อย่างล่าสุดไปกับเพื่อนในห้องประมาณ ๒๐ กว่าคนถ่ายรูปครอบครัว แต่ละคน จุดเทียนเซอร์ไพรส์ เอานมมาให้แม่”^{๓๕} (๕) ด้านศีลสามัญญตา นักเรียน ๒๕.๐๐ เปอร์เซ็นต์ ไม่ค่อยปฏิบัติตามกฎระเบียบของบ้าน ในขณะที่นักเรียน ๗๕.๐๐ เปอร์เซ็นต์ ปฏิบัติตาม ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ส่วนใหญ่ก็จะไม่มีกฎระเบียบอะไรมากมาย แค่ให้โทรบอกว่ายูไหนด แล้ว โทรบอกว่ายูไหนด ตอนนี้งำลังทำอะไรอยู่ ถึงที่หมายหรือยัง แล้วจะกลับเมื่อไหร่ หรือถ้าโทรมาต้องรับสาย อยู่ในตรงนี้ก็พอใจรับ แต่ก็จะมีบางครั้งที่ไม่ได้รับสาย เช่นดูหนังอยู่ประมาณนี้ ปิดเสียง ส่วนใหญ่ที่ผิดพลาดจะเป็นแบบนี้มากกว่า เพราะถ้าโทรมาจะรับสายทุกครั้ง”^{๓๖} (๖) ด้านทิวฐิสามัญญตา นักเรียน ๑๐.๗๑ เปอร์เซ็นต์ ไม่ปรึกษาปัญหาต่างๆกับบิดา มารดา นักเรียน ๒๑.๔๓ เปอร์เซ็นต์ ปรึกษาบางเรื่อง นักเรียน ๖๗.๘๖ เปอร์เซ็นต์ ส่วนใหญ่ปรึกษาบิดา มารดา ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ที่บ้านจะใช้เหตุผลคุยกัน...อย่างผมได้การบิน หรือว่าจะเอาทันตะ จะเลือกอันไหน แต่ผมอยากเรียนการบิน เวลาคุยจะคุยกันพร้อมหน้าเลย นื่องด้วย ส่วนใหญ่จะเป็นวันอาทิตย์ ไม่มีการคุยกันส่วนตัว เราจะเปิดเผยกันทุกเรื่อง”^{๓๗}

^{๓๔} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๕} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๖} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๗} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ตารางที่ ๔.๕ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อคุณครู ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม

ลำดับ ที่	คำสัมภาษณ์	ผลจากการสัมภาษณ์			คิดเป็น เปอร์ เซ็นต์
		ผู้ตอบ	การปฏิบัติ	จำนวน ผู้ตอบ	
๑.	เมตตาทายกรรม เราได้ช่วยเหลือครูเมื่อถูกไหว้วาน หรือไม่	๒๘	ช่วยเหลือ	๒๖	๙๒.๘๖
			เข้าไปอาสาเอง	๒	๗.๑๔
๒.	เมตตาวิจารณ์ เม้าท์ครูหลังบ๋อยใหม่	๒๘	บ๋อย	๒๘	๑๐๐
๓.	เมตตาโมนกรรม คะแนนความเคารพ ๑-๑๐ ให้ คุณครูเท่าไร	๒๘	แล้วแต่บุคคล	๓	๒๕.๐๐
			๕	๑	๓.๕๗
			๖	๑	๓.๕๗
			๗	๓	๑๐.๗๑
			๘	๑๑	๓๙.๒๙
			๙	๕	๑๗.๘๖
๔.	สาธารณโภคิตา ได้นำสิ่งของไปกราบแสดงความ เคารพครูใน โอกาสที่เหมาะสม หรือไม่	๒๘	ไม่มี	๓	๑๐.๗๑
			มีในโอกาสพิเศษ	๒๕	๘๙.๒๙
๕.	ศีลสามัญญตา ปฏิบัติตนตามกฎระเบียบของ โรงเรียนอย่างเคร่งครัดหรือไม่	๒๘	ควรปรับปรุง	๒๕	๘๙.๒๙
			ปฏิบัติตนดีแล้ว	๓	๑๐.๗๑
๖.	ทฤษฎีสามัญญตา ได้ซักถามครูเมื่อไม่เข้าใจเนื้อหา ในบทเรียนบ้างไหม	๒๘	ไม่ถาม ถามเพื่อนแทน	๘	๒๘.๕๗
			น้อยครั้ง	๒๐	๗๑.๔๓

ตารางที่ ๔.๕ การใช้หลักสารนิยธรรมต่อคุณครู ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌิม พบว่า (๑) ด้านเมตตาทายกรรม นักเรียน ๙๒.๘๖ เปอร์เซ็นต์ ช่วยเหลือคุณครูเมื่อถูกไหว้วาน ดัง

ตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ก็มีมั่ง เช่น นักเรียนๆ เอาจานไปไว้ที่เก็บจาน หรืองานอื่นๆ เขาให้หวานเรา เราก็เต็มใจทำให้ เราก็คิดว่าไม่ได้เสียหลายอะไรนี่”^{๓๘} นักเรียน ๑.๑๔ เพอร์เซ็นต์ เข้าไปอาสาเอง (๒) ด้านเมตตาวชิกรรม นักเรียน ๑๐๐ เพอร์เซ็นต์ นินทาครูลับหลังเป็นประจำ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “โอยเรื่องนี้ ทุกคนมันก็ต้องมีมั่งแหละ ก็มีนะทำไมอาจารย์อย่างโน้นอย่างนี้ แต่พูดไปแล้วแต่เราก็ไม่ได้คิดอะไร ไม่ได้คิดต่อ ขอเหินบนิคหนึ่ง”^{๓๙} (๓) ด้านเมตตามโนกรรม คะแนนความเคารพ ๑-๑๐ นักเรียน ๒๕.๐๐ เพอร์เซ็นต์ พิจารณาให้คุณครูเป็นรายบุคคล นักเรียน ๓.๕๗ เพอร์เซ็นต์ ให้คุณครู ๕ คะแนน นักเรียน ๓.๕๗ เพอร์เซ็นต์ ให้คุณครู ๖ คะแนน นักเรียน ๑๐.๗๑ เพอร์เซ็นต์ ให้คุณครู ๗ คะแนน นักเรียน ๓๕.๒๕ เพอร์เซ็นต์ ให้คุณครู ๘ คะแนน นักเรียน ๑๗.๘๖ เพอร์เซ็นต์ ให้คุณครู ๙ คะแนน (๔) ด้านสาธารณโภคิตา นักเรียน ๑๐.๗๑ เพอร์เซ็นต์ ไม่ได้นำสิ่งของไปกราบแสดงความเคารพครูในโอกาสที่เหมาะสม ในขณะที่ นักเรียน ๘๕.๒๕ เพอร์เซ็นต์ มีในโอกาสพิเศษ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ส่วนใหญ่จะเป็นเพื่อนในกลุ่ม แคร้กันซื้อพวงมาลัยกับเพื่อนวันครู ถ้าเป็นปีใหม่แคร้กัน เออ เออของขวัญมาให้ครูคนนี้มัย โครไปเที่ยวไหนก็ซื้อแล้วเอามารวมกันใส่กล่องมอบให้พร้อมกัน”^{๔๐} (๕) ด้านศีลสามัญญตา นักเรียน ๘๕.๒๕ เพอร์เซ็นต์ คิดว่าตนเองควรปรับปรุงการปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ชอบแหกกฎ อันนี้ต้องพูดกันเป็นข้อๆ ไป ตัวเองเป็นคนชอบแหกกฎทุกกฎของโรงเรียนมาหมดแล้วทำไมต้องมาทำ ทำไมต้องมาแก้ก ไม่เคยแคร้ และไม่ชอบเลย ถามว่าพอใจกับตัวเองไหมตอนนี้ตอบว่ายังไม่พอใจ พอได้เข้ามาเป็น กน. ถึงเข้าใจ ต้องทำเพื่อภาพพจน์ของโรงเรียน ต้องทำให้ดีเพราะ ๕ ปีที่ผ่านมาไม่เคยอยู่กับร่องกับรอยเลย”^{๔๑} ในขณะที่นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนอีกคนหนึ่งก็ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “แรกๆ ก็ถูกระเบียบมาตลอด คือเป็นคนแอนตี้คนที่ผิดระเบียบเรื่องรองเท้าไร้งัรับ แต่พอเริ่มใกล้จะจบเริ่มปล่อยตัว เข้มไม่คิด ถุงเท้าเริ่มผิดระเบียบใส่เป็นลอนหนา”^{๔๒} ในขณะที่นักเรียน ๑๐.๗๑ เพอร์เซ็นต์ คิดว่าปฏิบัติตนดีแล้ว (๖) ด้านทิวฐิสามัญญตา นักเรียน ๒๘.๕๗ เพอร์เซ็นต์ ไม่ได้ซักถามคุณครูเมื่อไม่เข้าใจเนื้อหาในบทเรียน นักเรียน ๗๑.๔๓ เพอร์เซ็นต์ ได้ซักถามคุณครูแต่น้อยครั้ง ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “บางทีจบคาบก็เอาไปให้เขาดู เพราะเรางตรงนี้แค่นิดเดียว พอไปถามเขาก็เก้ท หรือบางทีในห้อง ถ้าคิดจริงๆก็ถาม”^{๔๓}

^{๓๘} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๙} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๐} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๑} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๒} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๓} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ตารางที่ ๔.๖ การใช้หลักสารณียธรรมต่อสังคม ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม

ลำดับ ที่	คำสัมภาษณ์	ผลจากการสัมภาษณ์			คิดเป็น เปอร์ เซ็นต์
		ผู้ตอบ	การปฏิบัติ	จำนวน ผู้ตอบ	
๑.	เมตตาทายกรรม เข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อสังคมบ่อยหรือไม่	๒๘	ไม่มีโอกาสเข้าร่วม	๓	๑๐.๗๑
			บางครั้ง	๒๐	๗๑.๔๓
			บ่อยครั้ง	๕	๑๗.๘๖
๒.	เมตตาวจีกรรม เวลาเดินสวนกับคนรู้จักเราทักเขา ก่อนบ่อยไหม	๒๘	ให้เขาทักก่อน	๓	๑๐.๗๑
			ไม่ทักแต่ยิ้มให้	๑๐	๓๕.๗๒
			เราทักเขาก่อน	๑๕	๕๓.๕๗
๓.	เมตตาโมนกรรม เราสนใจร่วมกิจกรรมจิตอาสา ใหม่	๒๘	สนใจ	๒๘	๑๐๐
๔.	สาธารณโภคิตา ได้บริจาคทรัพย์สิน สิ่งของเพื่อ ผู้ด้อยโอกาสในสังคมบ้างหรือไม่	๒๘	มีบ้าง	๒๕	๘๙.๒๙
			บ่อย	๓	๑๐.๗๑
๕.	ศีลสามัญญตา คิดว่าตนเองปฏิบัติตนผิดกฎหมาย ไทยบ้างหรือไม่	๒๘	ผิดบ้าง	๑๓	๔๖.๔๓
			ถูกต้องดีแล้ว	๑๕	๕๓.๕๗
๖.	ทิฏฐิสามัญญตา เราได้รับรู้ถึงปัญหาสังคม ปัญหา สิ่งแวดล้อมมากน้อยแค่ไหน	๒๘	ไม่ค่อยสนใจ	๔	๑๔.๒๙
			ติดตามเฉพาะเรื่องที่สนใจ	๑๖	๕๗.๑๔
			ติดตาม อัพเดทตลอด	๘	๒๘.๕๗

ตารางที่ ๔.๖ การใช้หลักสารณียธรรมต่อสังคม ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม พบว่า (๑) ด้านเมตตาทายกรรม นักเรียน ๑๐.๗๑ เปอร์เซ็นต์ ไม่มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม นักเรียน ๗๑.๔๓ เปอร์เซ็นต์ เข้าร่วมบางครั้ง นักเรียน ๑๗.๘๖ เปอร์เซ็นต์ เข้า

ร่วมบ่อยครั้ง ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “เคยไปช่วยกวาดลานวัดกับที่บ้าน กับเพื่อนๆ ก็เคยไปร้องเพลงที่สวนจตุจักรพอได้เงินมาก็เอาไปให้เด็กพิการ อย่างผมที่ราชวิถีก็อยู่ใกล้ๆ บ้านคนตาบอดอย่างผมว่างๆ ไม่มีไรทำ น่าจะทำอะไรให้เป็นประโยชน์กับสังคมเขาบ้างเนอะ ก็ไปอ่านหนังสือหรือเขาจะมีบอกว่าวันนี้จะสอนวิชาอะไร วิชาภาษาอังกฤษ ภาษาไทย”^{๔๔} (๒) ด้านเมตตาวาจิกรรม เวลาเดินสวนกับคนรู้จัก นักเรียน ๑๐.๗๑ เปอร์เซ็นต์ จะให้อีกฝ่ายทักก่อน นักเรียน ๓๕.๗๒ เปอร์เซ็นต์ ไม่ทักแต่ยอมให้ นักเรียน ๕๓.๕๗ เปอร์เซ็นต์ เป็นฝ่ายทักก่อน ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ส่วนใหญ่จะเป็นผมครับ เฮ้ย หัวดี บางครั้งชู ๒ นิ้วกระดิกดิ๊กๆ ให้เป็นประมาณว่าเออ ทักทาย บางครั้งยิ้ม บางครั้งเรียกชื่อไรเงี้ยให้รู้ว่าทักทายว่ารู้จักกัน”^{๔๕} (๓) ด้านเมตตาโมกกรรม นักเรียน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ สนใจร่วมกิจกรรมจิตอาสา ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ในโรงเรียนไม่ค่อยมี ช้างนอกก็อยากไป เรื่องอนุรักษ์ปลูกป่า แต่ที่บ้านไม่ค่อยให้ไป” (๔) ด้านสาธารณโภคิตา นักเรียน ๘๕.๒๕ เปอร์เซ็นต์ ได้บริจาคทรัพย์สิน สิ่งของเพื่อผู้ด้อยโอกาสในสังคมบางครั้ง นักเรียน ๑๐.๗๑ เปอร์เซ็นต์ บ่อยครั้ง ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ที่โรงเรียน และไปกับคุณแม่ เพราะคุณแม่เป็นกาชาด”^{๔๖} (๕) ด้านศีลสามัญญตา นักเรียน ๔๖.๔๓ เปอร์เซ็นต์ คิดว่าตนเองปฏิบัติตนผิดกฎหมายไทยบางครั้ง ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “จะมีบ้าง ประมาณว่าเป็นโปรแกรมของคอมพิวเตอร์ ถ้าจะให้ใช้ของแท้เลย ก็คงไม่ไหวเพราะราคาแพง ก็ต้องใช้โปรแกรมที่ก๊อปปีมา”^{๔๗} ในขณะที่นักเรียนอีกคนก็ให้สัมภาษณ์ว่า “ปฏิบัติตามกฎหมาย อาจมีพลั้งเผลอไปบ้าง เช่นไม่ข้ามสะพานลอย”^{๔๘} ขณะเดียวกันก็มีนักเรียนอีกคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ทำผิดกฎหมายกลับบ้านคิด”^{๔๙} นักเรียน ๕๓.๕๗ เปอร์เซ็นต์ คิดว่าตนปฏิบัติถูกต้องดีแล้ว (๖) ด้านทฤษฎีสามัญญตา นักเรียน ๑๔.๒๕ เปอร์เซ็นต์ ไม่ค่อยสนใจรับรู้ถึงปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม นักเรียน ๕๗.๑๔ เปอร์เซ็นต์ ติดตามเฉพาะเรื่องที่ตนสนใจ นักเรียน ๒๘.๕๗ เปอร์เซ็นต์ ติดตามตลอดเวลา ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “พอจะเปิดข่าวให้ดูทุกเช้า และเปิดวิทยุให้ฟัง เพื่อให้เราได้รับรู้”^{๕๐}

^{๔๔} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๕} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนชาย, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๖} สัมภาษณ์นักเรียนคณะกรรมการนักเรียนหญิง, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๗} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๘} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีผลการเรียนดี ชายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๔๙} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีสถิติในการถูกตักเตือนสูง หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๕๐} สัมภาษณ์นักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว หญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

๔.๒ ปัญหาและสาเหตุของปัญหานุชยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม

ผู้วิจัยแบ่งประเด็นนำเสนอออกเป็น ๒ ประเด็น ได้แก่ ๑) ปัญหานุชยสัมพันธ์ และ ๒) สาเหตุของปัญหานุชยสัมพันธ์ ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ปัญหานุชยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม

ตารางแสดงปัญหานุชยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารณิยธรรม

ตารางที่ ๔.๗ ปัญหานุชยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารณิยธรรมต่อตนเอง

ลำดับที่	หลักสารณิยธรรม	พฤติกรรม	จำนวนนักเรียน (คน)
๑.	เมตตากายกรรม	ปัจจุบันกินไม่เป็นเวลา กินเยอะ และนอนดึก	๑๕
		ปัจจุบันไม่ค่อยออกกำลังกาย	๖
๒.	เมตตาวาจากรรม	พูดคำหยาบบ่อยครั้ง	๒
๓.	เมตตามโนกรรม	-	-
๔.	สาธารณโภคิตา	หวงทรัพย์สินของคน	๒
๕.	ศีลสามัญญดา	ศีล ๕ บกพร่อง	๒๘
๖.	ทฤษฎีสามัญญดา	คิดว่าตนตัดสินใจแก้ไขปัญหายังไม่เหมาะสม	๑

ตารางที่ ๔.๘ ปัญหานุชยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารณิยธรรมต่อเพื่อน

ลำดับที่	หลักสารณิยธรรม	พฤติกรรม	จำนวนนักเรียน (คน)
๑.	เมตตากายกรรม	-	-
๒.	เมตตาวาจากรรม	ชื่นชมเพื่อนในใจแต่ไม่แสดงออก	๓
๓.	เมตตามโนกรรม	โกรธเมื่อเพื่อนพูดจาไม่ดีกับตน	๑๘
๔.	สาธารณโภคิตา	ไม่เคยแบ่งปันอุปกรณ์การเรียน/ขนมกับเพื่อน	๖
๕.	ศีลสามัญญดา	ไม่รักษาเวลาเมื่อนัดกับเพื่อน	๒๘
๖.	ทฤษฎีสามัญญดา	-	-

ตารางที่ ๔.๕ ปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารณิยธรรมต่อบิดา มารดา

ลำดับที่	หลักสารณิยธรรม	พฤติกรรม	จำนวนนักเรียน (คน)
๑.	เมตตาทายกรรม	ไม่ค่อยช่วยเหลืองานบ้าน	๒
๒.	เมตตาวจิกรรม	โกหกบิดา มารดาบ่อยครั้ง	๗
๓.	เมตตาเมโนกรรม	-	-
๔.	สาธารณโภคิตา	ไม่มีของขวัญให้บิดา มารดาในโอกาสพิเศษ	๘
๕.	ศีลสามัญญา	ไม่ค่อยปฏิบัติตามกฎระเบียบของบ้าน	๗
๖.	ทฤษฎีสามัญญา	ไม่ปรึกษาปัญหาต่างๆกับบิดา มารดา	๓

ตารางที่ ๔.๑๐ ปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารณิยธรรมต่อคุณครู

ลำดับที่	หลักสารณิยธรรม	พฤติกรรม	จำนวนนักเรียน (คน)
๑.	เมตตาทายกรรม	-	-
๒.	เมตตาวจิกรรม	นินทาคุณครูลับหลัง	๒๘
๓.	เมตตาเมโนกรรม	ให้คะแนนความเคารพครูเป็นรายบุคคล	๗
๔.	สาธารณโภคิตา	ไม่มีของขวัญไปแสดงความเคารพคุณครูในโอกาสพิเศษ	๓
๕.	ศีลสามัญญา	ควรปรับปรุงเรื่องการปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน	๒๕
๖.	ทฤษฎีสามัญญา	ไม่ซักถามครูเมื่อไม่เข้าใจเนื้อหาในบทเรียน	๘
		น้อยครั้งที่ซักถาม	๒๐

ตารางที่ ๔.๑๑ ปัญหามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนตามหลักสารนิยธรรมต่อสังคม

ลำดับที่	หลักสารนิยธรรม	พฤติกรรม	จำนวนนักเรียน (คน)
๑.	เมตตากายกรรม	ไม่มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรม สาธารณประโยชน์	๓
๒.	เมตตาวจีกรรม	ไม่ทักทายผู้อื่นก่อน	๓
๓.	เมตตามโนกรรม	-	-
๔.	สาธารณโภคิตา	-	-
๕.	ศีลสามัญญตา	คิดว่าตนปฏิบัติผิดกฎหมายบ้านเมือง	๑๓
๖.	ทฤษฎีสามัญญตา	ไม่ค่อยสนใจติดตามปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม	๔

จากการศึกษาปัญหาในเรื่องมนุษยสัมพันธ์ตามหลักสารนิยธรรม พบว่า

(ก) เมตตากายกรรมต่อคุณครู

มีนักเรียนบางส่วนไม่ให้ความช่วยเหลือคุณครูเท่าที่ควร จากการสัมภาษณ์ครูพบว่า นักเรียนที่เคยเรียนกับคุณครูท่านใด หรือกำลังเรียนกับคุณครูท่านใดก็จะช่วยเหลือคุณครูท่านเหล่านั้น แต่หากเป็นคุณครูที่ไม่ได้สอนตนส่วนใหญ่ก็จะไม่ให้ความช่วยเหลือ ดังคำให้สัมภาษณ์ของครูหัวหน้างานแนะแนวที่ว่า “นักเรียนให้ความช่วยเหลือดีถ้าเป็นเด็กที่เราสอน ถ้าเป็นเด็กที่ไม่ได้สอนนี่หนีเลย”^{๕๑}

(ค) เมตตาวจีกรรมต่อคุณครู และบิดา มารดา

นักเรียนทุกคนนิินทาคุณครู จากการสัมภาษณ์พบว่านักเรียนทั้งหมดคิดเป็นร้อยเปอร์เซ็นต์มีพฤติกรรมนินทาคุณครูลับหลังในหมู่นักเรียนกันเอง ดังคำให้สัมภาษณ์ของครูหัวหน้างานแนะแนวที่ว่า “เด็กที่จับกลุ่มเม้าท์ครูนี่มีเยอะแยะเลย ตั้งฉายาด้วย แล้วแต่ว่าชอบไม่ชอบ”^{๕๒} ประกอบกับคำให้สัมภาษณ์ของครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิตที่ว่า “มีการเม้าท์ครูคนอื่นลับหลัง ครูผู้ควบคุมวงเองก็โดนเหมือนกัน”^{๕๓} เป็นการยืนยันว่าคุณครูก็ทราบว่ามีพฤติกรรมเช่นนี้

^{๕๑} สัมภาษณ์ ครูหัวหน้างานแนะแนว, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๕๒} สัมภาษณ์ ครูหัวหน้างานแนะแนว, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๕๓} สัมภาษณ์ ครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิต, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

อีกกรณีที่น่าสนใจ พบว่านักเรียนทุกคนต่างเคยโกหกบิดา มารดา มากบ้างน้อยบ้าง แตกต่างกันไป แต่ที่นักเรียนต้องทำเช่นนั้นก็เพื่อความสบายใจของบิดา มารดา และหากได้พิจารณาจากการสัมภาษณ์ ศ.ดร.สมภาร พรหมทา ที่ว่า

เมตตาวัจจกรรม สำหรับผมตีความว่า เป็นการถนอมความรู้สึกอีกฝ่ายหนึ่ง จริงๆการ โกหก มันอาจจะเกิดจากการปรารถนาดีก็ได้ บางครั้ง การพูดคำบางคำต่อหน้าแล้วมันกระทบอีกฝ่ายหนึ่งแรงมากเกินไป นึกถึงคนบางคนที่เขาแต่งงานกัน สมมติว่าเขามีเรื่องกระทบกระทั่งกัน แต่ไม่ถึงขั้นว่าจะหย่ากัน แต่พออีกฝ่ายหนึ่งพูดคำพูดบางอย่างออกไปแรงมาก มันอาจจะเป็นฟางเส้นสุดท้ายด้วยซ้ำไป ทั้งคู่ต้องแยกทางกัน ผมว่าการไม่มีเมตตาวัจจกรรมมันคืออย่างนั้น หรือคำพูดที่พูดไปแล้วอีกฝ่ายหนึ่งจะเจ็บปวด มันไม่เกี่ยวกับเรื่องเท็จหรือไม่เท็จหรอก บางทีการพูดเรื่องบางเรื่องจริงเลยนี่มันอาจจะเป็นการที่ไม่มีเมตตาวัจจกรรม สมมติว่าผู้ชายคนหนึ่งแต่งงานกับผู้หญิงคนหนึ่ง แล้วก็อยู่ด้วยกัน ทีนี้ผู้หญิงคนนั้นก็อาจจะมีความหลังบางอย่างแล้วเขาก็ลี้ไปนานแล้ว ทีนี้ทะเลาะกัน ผู้ชายกลับไปพูดเรื่องนี้ แล้วรู้เลยว่าถ้าพูดเรื่องนี้มันจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเจ็บมาก เขาก็ยังพูด คำพูดนี้จริง เพราะผู้หญิงคนนี้เขามีเบื้องหลังชีวิตเป็นอย่างนี้จริงๆ การพูดความจริงในสถานการณ์นี้ ผมว่ามันเป็นความไม่มีเมตตาวัจจกรรมเลย^{๕๔}

จากคำให้สัมภาษณ์ของศ.ดร.สมภาร พรหมทา ที่กล่าวข้างต้นนั้นผู้วิจัยมองว่าเป็นการที่ไม่พูดในเวลาที่ไม่ควรพูด แต่กรณีในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมองว่าถึงแม้ว่าการโกหกนั้นจะเพื่อให้บิดา มารดาสบายใจ แต่ด้วยวิถีชีวิตที่บางครั้งอาจตัดสินใจกระทำการใดๆ ไปโดยไม่ได้ออกใจหรือรอบคอบซะก่อน อาจส่งผลเสียตามมาในภายหลังได้ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงมองว่านักเรียนไม่ควรโกหกบิดา มารดา หากพิจารณาว่าการโกหกนี้กระทบถึงความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดาและตัวนักเรียนหรือไม่ ผู้วิจัยมองว่ามีในเรื่องความไว้วางใจในตัว of นักเรียน อาจจะส่งผลว่านักเรียนเป็นคนน่าเชื่อถือแค่ไหนในสายตาของบิดา มารดา และอาจส่งผลไปถึงบุคคลอื่นด้วย

(ค) สาธารณโภคิตาต่อเพื่อน

นักเรียนบางส่วนไม่มีการแบ่งปันให้เพื่อน จากการสัมภาษณ์เด็กนักเรียนส่วนใหญ่มีสารณิธรรมข้อสาธารณ โภคิตา ซึ่งกลุ่มนี้จะมีความรู้สึที่ดีที่ได้แบ่งปันด้วยการให้ พบเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ขาดสาธารณ โภคิตา ไม่แบ่งปันเพื่อนเนื่องด้วยปัจจัยทางด้านทรัพย์สิน ถึงกระนั้นก็ได้ก่อให้เกิดปัญหามนุษยสัมพันธ์ เนื่องจากเมื่อกลุ่มดังกล่าวทั้งสองกลุ่มปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันแล้ว ทั้งสองกลุ่มจะเกิดการแบ่งปันกันตามปัจจัยที่มีอยู่จำกัดของตนจึงเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังคำสัมภาษณ์ของ ศ.ดร.สมภาร พรหมทา ว่า

^{๕๔} สัมภาษณ์ สมภาร พรหมทา, ศ.ดร., ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

สาธารณ โภคิตา ผมตีความว่าไม่ขี้เหนียว ไม่เห็นแก่ตัว อยู่ด้วยกันนี้ไม่เอาเปรียบเพื่อน เวลาไปกินข้าวด้วยกันแล้วจ่ายเท่ากัน ไม่ใช่ไม่ค่อยจ่ายแล้วให้คนอื่นจ่ายแทน หรือดูจากฐานะถ้าทางบ้านอีกคนหนึ่งไม่ค่อยมีเงินก็อาจจ่ายให้ แต่ธรรมชาติข้อนี้คือเพื่อนไม่รู้สึกรู้ว่าเอาเปรียบเพื่อนหรือกินแรงคนอื่น เช่นการที่อาจารย์ให้งาน ไปทำเป็นกลุ่ม ก็ไม่ทำ คนอื่นก็ทำไป^{๕๕}

(ง) ลีลาสามัญญตาต่อคุณครู

นักเรียนไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนเท่าที่ควร จากการสัมภาษณ์พบว่านักเรียนที่ผิดกฎระเบียบของโรงเรียนส่วนใหญ่จะไม่ปฏิบัติตามในเรื่องของการแต่งกาย ดังคำให้สัมภาษณ์ของรองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน (งานปกครองนักเรียน) ที่กล่าวว่า “ส่วนใหญ่อยู่ในระดับที่น่าพอใจ แต่ก็มีบ้างที่ยังไม่ปฏิบัติตาม เช่น การแต่งตัว การสูบบุหรี่ นักเรียนไม่ก้าวร้าวแต่ขาดการดูแลติดตามอย่างใกล้ชิด”^{๕๖} และจากคำให้สัมภาษณ์ของคุณครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิต ที่ว่า “นักเรียนในวงปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนคิดแล้วประมาณครึ่งครึ่ง ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎนี้ส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องของเครื่องแบบนักเรียน แต่ด้านพฤติกรรมไม่ค่อยมีปัญหา กฎระเบียบของวง นักเรียนปฏิบัติตามประมาณ ๘๐ %”^{๕๗} และจากการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนส่วนใหญ่ก็เป็นเช่นนั้น เป็นการเลียนแบบที่เกิดขึ้นในกลุ่มนักเรียน เพื่อนเลียนแบบเพื่อน รุ่นน้องเลียนแบบรุ่นพี่

๔.๒.๒ สาเหตุของปัญหามนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม

จากการสัมภาษณ์พบว่าสาเหตุหลักของปัญหามนุษย์สัมพันธ์เกิดมาจาก ๒ ลักษณะคือ ก) เกิดจากปัจจัยภายในตัวนักเรียนเอง และ ข) เกิดจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ดังนี้

ก) เกิดจากปัจจัยภายในตัวนักเรียนเอง

จากการศึกษาพบว่าวัยรุ่นเป็นวัยที่มีอารมณ์รุนแรง บางครั้งก็ใช้อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล จึงส่งผลให้มีการกระทบกระทั่งระหว่างบุคคลได้ง่าย ที่สังเกตพบว่าการเล่นฟุตบอลกันของนักเรียนชาย เมื่อมีการปะทะกัน หรือเกิดการแพ้ ชนะกันในเกมการแข่งขันก็จะเกิดความไม่พอใจทีมฝ่ายตรงข้ามส่งผลให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งตามมาหลายครั้ง หรือการมองหน้ากันของนักเรียน บางครั้งแค่รู้สึกไม่ชอบกิริยาท่าทางของอีกฝ่ายหนึ่งก็อาจส่งผลให้เกิดการทำร้ายร่างกายกันตามมา แต่มีอีกกรณีหนึ่งที่พบมากขึ้นในปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์ครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิต ท่านกล่าวถึงปัญหามนุษย์สัมพันธ์ว่า “เวลานักเรียนโดนต่อว่า มีนักเรียนคนหนึ่งอารมณ์รุนแรง เกือบกด ก็ต้องเรียกเขามา

^{๕๕} สัมภาษณ์ สมภาร พรหมทา, ศ.ดร., ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๕๖} สัมภาษณ์ รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๕๗} สัมภาษณ์ ครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิต, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

คุยส่วนตัว เขาก็เล่าให้ฟัง ก็ต้องพูดให้เขาเข้าใจมุมมองของคนที่เขาว่าว่าเขาพูดเขาว่าเพราะหวังดี ไม่ได้จะว่าเสียหาย อยากให้ดีขึ้น เมื่อครูได้พูดคุยกแล้ว นักเรียนก็เข้าใจมากขึ้น แล้วพฤติกรรมตอนนี้ ก็ดีขึ้น อารมณ์เย็นลง เมื่อก่อนใครแซวไม่ได้เลย เขาจริงจังตลอดเวลา เคี้ยวนี้ก็ปรกติแล้ว ขนาดที่บ้านก็เป็นห่วง เคยจะเอาผิดมาแทงเพื่อน พอมาเข้าวงเขาก็มีกิจกรรมทำ มีสังคมมากขึ้น ก็ปรับตัวเข้ากับเพื่อนได้ง่าย ตอนนี้ก็ไม่มีปัญหาอะไร”^{๕๘} กรณีนี้เป็นการใช้ชุมชนบำบัด ช่วยให้นักเรียนสามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคมได้ดีขึ้น

ข) เกิดจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม

จากการศึกษาพบว่าครอบครัวเป็นสถานที่ที่จะหล่อหลอมให้บุคคลนั้นๆ เป็นคนเช่นไร การเลี้ยงดูบุตรหลานในครอบครัวควรได้รับการเอาใจใส่ดูแลอย่างถูกต้องเหมาะสม มีกรณีที่เกี่ยวข้องที่ได้รับทราบจากการสัมภาษณ์ครูหัวหน้างานแนะแนวว่า “เวลาทะเลาะกัน ครูต้องเข้าไปช่วย อย่างเช่นกรณีริคไถ เมื่อเพื่อนไม่ให้ ก็จะทำร้ายร่างกายกัน เมื่อครูรู้ก็จะรายงานครูหัวหน้าระดับ ครูที่ปรึกษา มีการเชิญผู้ปกครอง หาสาเหตุว่าทำไมจึงเกิดเหตุการณ์นี้ขึ้น โดยจะเชิญผู้ปกครองนักเรียนทั้งสองฝ่าย เมื่อมีการคุยกับผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่มีลำดับชั้นตอนการดูแลลูก เขาก็จะเข้ามาโอบ ปลอดภัย ประโลมนักเรียนที่กระทำผิด และก็กล่าวว่าคราวหลังอย่าทำแบบนี้อีกนะ บางครั้งลูกไม่เชื่อเรา แต่เชื่อคนอื่น มีอยู่ครั้งนึง นักเรียนก็พูดขึ้นมาว่าเขาไม่ได้รับความอบอุ่นจากที่บ้านเท่าที่ควร ผู้ปกครองอีกฝ่ายหนึ่งเขาก็ชี้แจงเหตุผลว่าทำไมผู้ปกครองที่ดูแลเขาไม่ให้ความอบอุ่น พอชี้แจงเหตุผลแล้วเขาก็เข้ามาโอบกอดเด็ก แล้วก็ชี้แจงว่าเหตุการณ์ที่เด็กคนนั้นทำมันไม่ดีนะ ควรจะปรับอย่างไร เด็กเขาก็บอกว่าต่อไปนี่เขาจะไม่ทำอีกแล้ว เขาก็ขอโทษเพื่อนที่เขาไปริคไถแล้วเด็กที่เขาไปริคไถเขาก็ให้อภัย แล้วก็จับมือเป็นเพื่อนกัน หลังจากนั้นก็มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน”^{๕๙}

อีกกรณีหนึ่งการที่นักเรียนเข้ามาอยู่ร่วมกันในโรงเรียน การที่เกิดปัญหาความสัมพันธ์ของนักเรียนในโรงเรียนอาจเกิดจากการที่โรงเรียนไม่ได้จัดความสำคัญในประเด็นนี้เป็นลำดับต้นๆ จากการสัมภาษณ์ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ท่านแสดงทัศนะว่าปัญหามนุษยสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนมีสาเหตุมาจาก “ทางโรงเรียนไม่ได้เน้นเรื่องนี้มากนัก ควรเพิ่มน้ำหนักความสำคัญเรื่องนี้มากขึ้น และควรรหาผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกมาทำงานร่วมกัน”^{๖๐}

^{๕๘} สัมภาษณ์ ครูผู้ควบคุมวงโยทวาทิต, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

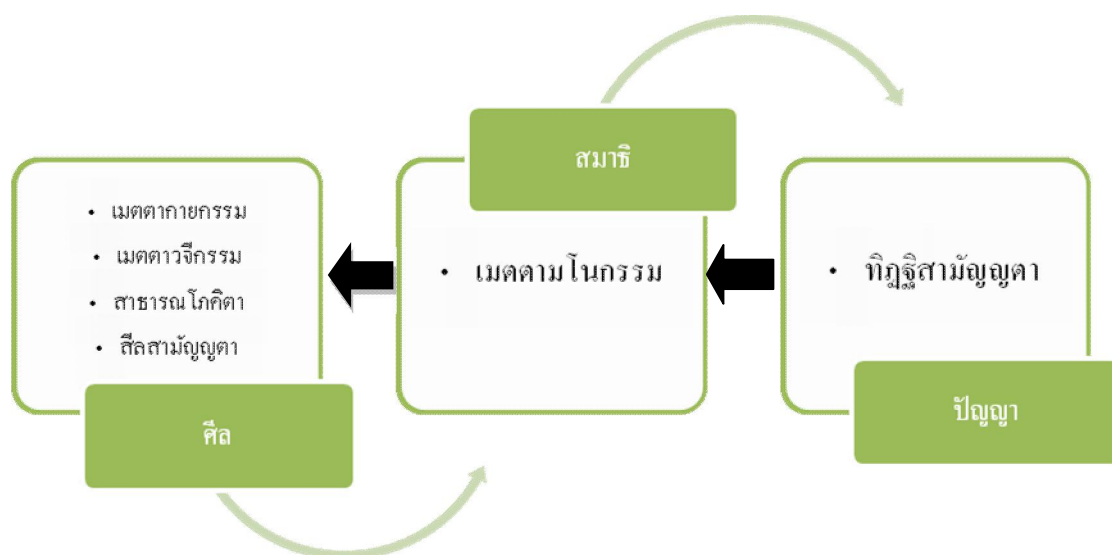
^{๕๙} สัมภาษณ์ ครูหัวหน้างานแนะแนว, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๖๐} สัมภาษณ์ ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

๔.๓ กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม

กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม มีอยู่ ๒ รูปแบบประกอบด้วย ๑) กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมแบบไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และ ๒) กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมแบบย้อนไตรสิกขา (ปัญญา สมาธิ ศีล) ดังที่ผู้วิจัยสรุปเป็นแผนภูมิแสดงกระบวนการใช้หลักสารนิยธรรม ๒ รูปแบบ (แบบไตรสิกขา และย้อนไตรสิกขา) ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงกระบวนการใช้หลักสารนิยธรรม ๒ รูปแบบ (แบบไตรสิกขา และย้อนไตรสิกขา)

๔.๓.๑ กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมแบบไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมแบบไตรสิกขานี้ เป็นลักษณะการพัฒนาการของมนุษยสัมพันธ์โดยนักเรียนเป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง

กระบวนการดังกล่าว เริ่มต้นจากการคอยดูแลเอาใจใส่บุคคลที่อยู่รอบข้างเรา ให้ความช่วยเหลือเมื่อผู้นั้นต้องการ และแสดงกิริยาสุภาพต่อกัน กรณีในงานวิจัยนี้ โดยเริ่มจากการรักษาสุขภาพกายของตนให้มีสุขภาพดี ดูแลเมื่อเพื่อนร่วมห้องเจ็บป่วย ช่วยเหลืองานบ้านบิดา มารดาตามสมควร ช่วยเหลือครูเมื่อถูกไหว่วาน และเข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตามสมควร

ที่กล่าวมาคือเมตตาทายกรรม อีกทั้งใช้คำพูดที่ดีต่อกัน พูดคำจริงไม่หลอกลวง ไม่พูดจาเยาะเย้ยถากถาง ไม่พูดจาให้ผู้อื่นเจ็บช้ำน้ำใจ เมื่อพูดจาต่อกันด้วยดี พูดจาถนอมน้ำใจผู้ฟัง ไม่นินทาว่าร้าย ธรรมเนียมของงานวิจัยนี้เป็นการกล่าววาจาสุภาพอ่อนหวาน น่าเชื่อถือ กล่าวชมเชยเมื่อเพื่อนประกอบคุณงามความดี และให้กำลังใจเมื่อเพื่อนเศร้าเสียใจ ไม่โกหกบิดา มารดาถ้าไม่มีเหตุอันควร ไม่ต่อว่าครู อาจารย์ลับหลังด้วยจิตอกุศล และทักทายผู้อื่นก่อนเมื่อพบเจอกัน การปฏิบัติดังนี้เป็นการปฏิบัติตามเมตตาจริกรรม ประการต่อมา“เมื่อเรามีสิ่งของใดๆ เราก็แบ่งปันสิ่งของให้แก่กันและกัน แม้จะเป็นของเล็กน้อย อีกทั้งดูแลเอาใจใส่สิ่งของของผู้ที่เราคบหาสมาคมด้วยเหมือนกับเป็นของของคน หากมีใครอึดคักขาดแคลนก็ช่วยเหลือเจือจานกันตามกำลังความสามารถ”^{๖๐} อย่างในกรณีของงานวิจัยนี้โดยการไม่หวังของของคน แบ่งปันขนมหรืออุปกรณ์การเรียนแก่เพื่อน มอบของขวัญแด่บิดา มารดาในโอกาสพิเศษ นำสิ่งของไปกราบแสดงความเคารพครูในโอกาสที่เหมาะสม และบริจาคทรัพย์ของตนให้แก่ผู้ที่ขาดแคลน สิ่งทีกล่าวมานี้คือ สาธารณโภคิตา ประการต่อมาเพิ่มระดับความสัมพันธ์โดย เมื่อเรามีปฏิสัมพันธ์กัน ในกลุ่มบุคคลใดๆ ก็อาจมีกฎ ระเบียบที่ถือเป็นข้อตกลงระหว่างกลุ่มนั้นๆ ที่เราต้องปฏิบัติตามเพื่อความสัมพันธ์อันดีของบุคคลในกลุ่มที่เราสังกัดอยู่ ในงานวิจัยนี้นักเรียนปฏิบัติโดยการครองตนอยู่ในศีล ๕ ขอมทำตามข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มเพื่อน ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้าน ปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน ปฏิบัติตนถูกต้องตามกฎหมายไทย สิ่งเหล่านี้จัดอยู่ในศีลสามัญญตา

สิ่งที่อยู่เหนือขึ้นมาอีกคือระดับจิตใจ ใจที่มีความรักให้แก่กัน ความรักที่เป็นรักแบบเมตตา มิใช่แบบเสนาหา ด้วยการคิดดี ประารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข แม้เราจะไม่ได้มีส่วนในความสุขนั้นก็ตาม แต่เราก็พลอยยินดีไปด้วย การไม่คาดหวังให้บุคคลอื่นต้องเป็นไปอย่างที่เราต้องการ รวมถึงการเคารพนับถือผู้ที่ควรเคารพอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่มีเรื่องผลประโยชน์แอบแฝง ตัวอย่างในงานวิจัยนี้ คือ การจัดการความเครียดได้อย่างเหมาะสม หากเพื่อนได้รับรางวัลใดๆ มากี่แสดงความยินดีด้วยความจริงใจ เมื่อเพื่อนพูดจาไม่ดีกับตนก็ไม่โกรธ หากตนทำร้ายเพื่อนทางกายและวาจาแล้วรู้สึกผิด ก็เต็มใจที่จะเข้าไปขอโทษเพื่อน มีความเคารพบิดา มารดา และคุณครู รวมถึงมีจิตคิดเสียสละเพื่อส่วนรวม ดังนั้นกล่าวได้ว่าประพฤติดูอยู่ในเมตตาตาม โนกรรม ประการสุดท้ายคือการปราศจากอคติ และเป็นผู้ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ถือความคิดของตนเป็นใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็มีวิจารณ์ญาณพอที่จะวินิจฉัยได้ว่าสิ่งใดคือสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมในสถานการณ์ต่างๆ ดังปรากฏในงานวิจัย คือ การวินิจฉัยว่าตนสามารถตัดสินใจแก้ปัญหานั้นๆ ในชีวิตได้เหมาะสมมากน้อยเพียงไร เมื่อเพื่อนขอคำปรึกษาได้นำพาไปในทางที่ถูกที่ควร เมื่อมีปัญหาได้

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน วิทย์ วิศทเวทย์, พระพุทธศาสนา ม. ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๐), หน้า ๘๗.

ปรึกษากับบิดา มารดา ได้ซักถามคุณครู ในบทเรียนที่นักเรียนไม่เข้าใจ และรับรู้ถึงปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง เป็นระดับสูงสุดคือ ทฤษฎีสามัญญาตา

สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. ที่ว่าเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทางกาย วาจา และใจในกิจกรรมต่างๆ การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ “วัตถุ” เพื่อเติมเต็มในส่วนที่บุคคลอื่นต้องการความช่วยเหลือ กลยุทธ์เช่นนี้จัดได้ว่าเป็น “การป้องกันความขัดแย้งเชิงรุก” อันถือได้ว่าเป็น “หัวใจ” ของการสร้างความสัมพันธ์ (Relationship) นอกจากนี้ กระบวนการที่ว่าด้วยการปรับทัศนคติ และปรับท่าทีเกี่ยวกับกระบวนการทัศนให้ “ยืดหยุ่น” (Flexibility) และไม่แข็งจนเกินไปก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งเช่นเดียวกันที่ช่วยสร้างบรรยากาศของความ “สมานฉันท์” ให้เกิดขึ้น

ในขณะเดียวกัน “แนวคิดเชิงรับ” ที่มีความสำคัญต่อกระบวนการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ให้เกิดขึ้น ก็คือ “คุณสมบัติภายใน” ของแต่ละบุคคล เพราะคุณสมบัติดังกล่าวจะเป็น “ภาพลักษณ์” (Image) ที่ทำให้เกิด “ความเชื่อมั่น” (Trust) แก่บุคคลอื่นๆ ในสังคม^{๖๒}

กรณีนี้เป็นการที่เราช่วยเหลือผู้อื่นด้วยกาย วาจา และเอื้อเพื่อแบ่งปันให้ผู้อื่น ทั้งหมดนี้กระทำด้วยใจที่บริสุทธิ์ เพื่ออยู่ร่วมในสังคมอย่างมีความสุข รวมถึงการมีทัศนคติที่ยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย ก็จะเป็นตัวประสานให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน

๔.๓.๒ กระบวนการใช้หลักสารณิยธรรมแบบย้อนไตรศึกษา (ปัญญา สมานธิ สีล)

กระบวนการใช้หลักสารณิยธรรมแบบย้อนไตรศึกษานั้น เริ่มจากปัญญาเป็นจุดเริ่มต้น ซึ่งก็คือเริ่มต้นจากทฤษฎีสามัญญาตา แล้วก่อให้เกิดเมตตามโนกรรม ส่งผลให้ศีลสามัญญาตา เมตตาวจกรรม เมตตาทกกรรม สาธารณ โภจिताเกิดขึ้นตามมา

ในลำดับแรกคือการรู้สึว่าเขาคือ “เพื่อน” ก่อน เมื่อเราอยู่ในสังคม เราต้องยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล แม้ว่าเราจะมองสิ่งต่างๆ ไม่เหมือนกัน แต่นั่นก็ไม่ใช่เหตุผลที่เราจะเป็นเพื่อนกันไม่ได้ เมื่อเราเห็นว่าใครเป็นเพื่อนของเราแล้ว สิ่งต่างๆ อันได้แก่ เมตตามโนกรรม ศีลสามัญญาตา เมตตาวจกรรม เมตตาทกกรรม สาธารณ โภจिता ก็จะเกิดขึ้นตามมา

จากการสัมภาษณ์ครูหัวหน้างานแนะแนวของโรงเรียนราชวินิต มัชฌมก็ได้พบข้อมูลที่น่าสนใจแนวความคิดดังกล่าว คือ “พฤติกรรมสอนเรื่องการปรับตัว นักเรียนแยกกันเป็นกลุ่มๆ บางครั้งอาจมีการเปลี่ยนกลุ่ม แนะนำสอนเรื่องการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนให้มีความสุข การอยู่เป็นกลุ่ม การอยู่เดี่ยวตาย คนที่อยู่เดี่ยวตายเราจะหาเพื่อนที่เขาใจอาสาตามดูแลกัน เวลาเขาไม่ส่ง

^{๖๒} วิเคราะห์จากบทสัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

งาน ก็จะมีผู้นำกลุ่มเป็นคนช่วย หรืออย่างเรื่องพฤติกรรมถ้ามีพฤติกรรมไม่ดีครูก็จะบอกผู้นำกลุ่มให้ตัดเตือนเพื่อน”^{๖๓}

ในขณะที่ครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิตก็ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “เด็กที่จะมาอยู่ข้างต้องเสียสละเมื่อมาอยู่ร่วมกัน ต้องมาอยู่ข้างต้องมีการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ บอกเด็กว่าต้องมีน้ำใจ มีการแบ่งเวรกันทำความสะอาดห้อง ภูห้อง กวาดห้อง เอาขยะไปเท ช่วยเหลือเพื่อน อย่างเวลาเรียนใครเก่งอะไรก็มาสอนเพื่อน คนไหนไม่รู้ก็มาขอคำปรึกษา รุ่นพี่สอนรุ่นน้อง”^{๖๔}

จากการสัมภาษณ์ ศ.ดร.สมภาร พรมทา ท่านได้กล่าวสนับสนุนหลักการดังกล่าว คือท่านมีความเห็นว่า ทักษิณาสัมมัญญา ความหมายเดิมมันว่าเห็นตรงกันในเรื่องที่ถูกต้อง แต่ถ้าเราตีความให้มันต่ำลงมากว่านั้น ในระดับผู้ใหญ่เราระดับปुरुช ท่างานด้วยกันนี้ มันเป็นไปได้ที่จะให้ทุกคนเชื่อเหมือนกัน คำนี้จึงน่าจะหมายความว่า คนเรามันต่างความคิดกันได้ และไม่น่าจะเป็นอุปสรรคที่จะทำให้ไม่เป็นเพื่อนกัน ทักษิณาคือการยอมรับว่า เราและผู้อื่นอาจจะเห็นตรงกันและไม่ตรงกันในบางเรื่อง ได้มันเป็นเรื่องธรรมดา ทักษิณาสัมมัญญา มันจึงแปลว่าการยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกันได้ แล้วในบางกรณีที่บางอย่างมันเป็นเรื่องทักษิณีนี่ คือการคิดไม่เหมือนกันนี้ ยกตัวอย่างบางคนอาจจะมองสถาบันพระมหากษัตริย์ บางคนมองแบบหนึ่ง อีกคนอาจจะมองแบบหนึ่ง คราวนี้จะถามว่าเราที่มองแบบนี้ กับเพื่อนที่มองอีกแบบหนึ่ง มันขึ้นอยู่กับมุมมอง มันก็ไม่มีมีความจำเป็นที่จะไปบอกเพื่อนว่าคุณคิดไม่ถูกนะ ที่นี้ระดับเด็กมันก็ต้องลดลงไปอีก มีความเห็นต่างกันได้ บอกเด็กว่า คนเราจะต้องมีความเห็นต่างกัน แล้วจริงๆการมีความเห็นต่างกันมันอาจจะดีด้วยซ้ำไปในแง่ที่ว่าอย่างในกลุ่มเรามี ๔-๕ คน อาจจะเห็นไม่เหมือนกัน มันแสดงว่าเรามีความคิดเป็นของตัวเอง แต่อย่าให้การมีความเห็นที่ต่างกันเนี่ยทำให้เราเป็นเพื่อนกันไม่ได้^{๖๕} เพราะฉะนั้นประการแรกที่เรามองผู้อื่น คือ ให้เรายอมรับเขาอย่างที่เขาเป็น และรับฟังเขาด้วยหัวใจ เราจะไม่ตัดสินผู้อื่นว่าเขาแตกต่างจากเรา แล้วจะเป็นอุปสรรคทำให้เราเป็นเพื่อนกันไม่ได้ เป็นการทะเลาะกำแพงที่กั้นระหว่างเราและคนอื่นออกไป

ศ.ดร.สมภาร พรมทาได้กล่าวอีกว่า บางครั้งความเป็นเพื่อน ความรู้สึกอันนั้น ทำให้บางอย่างนี้ ถ้าเรารู้สึกแล้ว มันเข้าใจมากขึ้น ให้อภัย ให้โอกาสได้มากขึ้น บางครั้งทำไม่ถูกใจ แต่ความรู้สึกว่าเป็นเพื่อนนี้ วิถีปฏิบัติของเพื่อนในแง่การให้โอกาสมันก็จะสูง ดังนั้นผมคิดว่าเวลาเราบอกกับเด็ก คำว่าเมตตา คืออย่างไรก็ให้คิดว่าเขาเป็นเพื่อน^{๖๖}

^{๖๓} สัมภาษณ์ ครูหัวหน้างานแนะแนว, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๖๔} สัมภาษณ์ ครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิต, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๖๕} สัมภาษณ์ สมภาร พรมทา, ศ.ดร., ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๖๖} สัมภาษณ์ สมภาร พรมทา, ศ.ดร., ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

เมื่อความเป็นเพื่อนเกิดขึ้นแล้วสิ่งที่ตามมาด้วยก็คือ เมตตามโนกรรม ตามที่ ศ.ดร. สมภาร พรหมทา ท่านกล่าวว่า

เมตตานี้ เวลาเราพูด คิดกับเพื่อนด้วยเมตตานี้ คิดว่าเขาเป็นเพื่อนใจ ไม่ใช่คนที่ไม่รู้จัก สังเกตไหมครับ คนเรา ปัญหาเล็กๆ นี้นี่ บางทีถ้าเราไม่รู้กันนี้ มันก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรม หรือปัญหากระทบกระทั่งกัน นึกถึงบนถนนง่ายๆ ว่าทำไมมันไม่มีข่าวมอเตอร์ไซค์ปาดกัน หรือยิงกันตาย ผมว่าโครงสร้างของมอเตอร์ไซค์มันไม่มีอะไรครอบอยู่ แล้วก็คนขับมอเตอร์ไซค์มันเห็นหน้ากันอยู่ แต่คนที่อยู่ในรถเก่งนี้มันมีอะไรครอบอยู่ มันมีกระจก มันมีฟิล์มครอบอยู่ ในทางจิตวิทยามันง่ายครับที่คนในรถเก่งจะยิงกันตายเพราะมันไม่เห็นหน้ากัน หรือนี่ก็อย่างเวลาเราเล่นบอล สมมติเวลาเราเล่นๆ อยู่แล้วมีอีกฝ่ายมาเสียบขาเราแล้วเราล้ม ถ้าฝ่ายนั้นเราไม่รู้จักรเราจะโกรธมากนะ แต่ถ้าเป็นเพื่อนกัน มันก็ยังหยวนๆ กันได้ คิดในทางที่เขาเป็นเพื่อน ระดับความเข้มข้นในความรุนแรงที่จะปะทะกันมันจะลดลงเยอะ^{๖๓}

ศ.ดร.สมภาร พรหมทา ท่านได้กล่าวถึงวิธีที่จะสร้างให้เกิดความเป็นเพื่อนว่า จริงๆ ศีลธรรมที่ดีที่สุดในทัศนะของผมคือการรู้จักกัน ทำไมชนบทปัญหามันน้อยกว่าในเมือง เพราะในชนบทคนรู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช่ว่าคนในชนบทดีกว่าคนในเมืองนะ พอคนรู้จักกันอย่างอื่นมันก็ตามมาเยอะ เช่น หิริ โอตตปปะ ในแง่หนึ่งคนมีความละเอียดมากกว่าเวลาทำอะไรไม่ดีแล้วเพื่อนรู้เนี่ย แล้วอยู่ในกรุงเทพ คนไม่รู้จักกันนี้ หิริ โอตตปปะมันก็น้อย อย่างพวกกรีกหรือโรมันโบราณที่เขาเรียนพลศึกษา ให้นักสู้กัน มาแบ่งเป็นข้าง เวลาสู้กันแบ่งเป็นทีม เวลาสู้กันนี้จะแพ้หรือชนะไม่สำคัญ ที่สำคัญคือมันช่วยกันสู้ ที่คือที่มาของกีฬา ที่เขาใช้กัน จุดประสงค์ก็คือ ในชีวิตประจำวันนี้ คนจะมาทำกิจกรรมร่วมกันนี้มันยาก พวกกรีกก็เลยคิดว่ามาเล่นกีฬาดีกว่า เพราะฉะนั้นถ้าจะประยุกต์สารนิยธรรมในเด็กก็ต้องหากิจกรรม^{๖๔}

๔.๔ ผลลัพธ์ของการใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม

ผลลัพธ์ของการใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม มี ๖ ประการได้แก่ ๑) ทำให้เป็นที่รัก ๒) ทำให้เป็นที่เคารพ ๓) ทำให้เกิดความสงเคราะห์กัน ๔) ทำให้ไม่วิวาทกัน ๕) ทำให้เกิดความสามัคคีกัน ๖) ทำให้เกิดความเป็นอันเดียวกัน ดังนี้

^{๖๓} สัมภาษณ์ สมภาร พรหมทา, ศ.ดร., ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๖๔} สัมภาษณ์ สมภาร พรหมทา, ศ.ดร., ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

๔.๔.๑ ทำให้เป็นที่รัก

จากการศึกษาพบว่าเมื่อนักเรียนปฏิบัติตามหลักสารณิธรรมแล้ว ส่งผลให้นักเรียนเป็นที่รักของเพื่อนๆ เช่น กรณีเมื่อเกิดเหตุการณ์นักเรียนเสียชีวิต เพื่อนๆที่ทราบข่าวก็จะไปร่วมงานศพแม้จะไม่ใช่ห้องเดียวกัน หรือแม่ผู้ที่ไม่ได้ไปร่วมงานก็มีการรวบรวมเงินช่วยเหลืองานศพ หรืออย่างกรณีบ้านของนักเรียนถูกไฟไหม้ หรือน้ำท่วม ก็จะมีการรวบรวมเงินช่วยเหลือนักเรียน ผู้ประสบภัย ดังคำให้สัมภาษณ์ของรองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน (งานปกครองนักเรียน) ที่ว่า “ในเรื่องของการสูญเสียจะมีการแสดงออกค่อนข้างมาก เพราะความรักเพื่อนจะมีมากพอสมควร”^{๖๕}

๔.๔.๒ ทำให้เป็นที่เคารพ

จากการศึกษาพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนรุ่นพี่ รุ่นน้อง เมื่อรุ่นน้องพบเจอรุ่นพี่ก็จะมีการยกมือไหว้กันแม้จะอายุมากกว่ากันเพียงแค่ ๑ ปี รุ่นพี่ก็ให้ความช่วยเหลือ ดูแลรุ่นน้อง คอยให้คำปรึกษา ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ของครูที่ปรึกษากลุ่มเพื่อนเพื่อเพื่อนที่ว่า “การดูแลซึ่งกันและกันของกลุ่มเพื่อนเพื่อเพื่อนอยู่ในระดับที่ดี ดูแลกันไม่ว่าจะเป็นนักเรียนปัจจุบันหรือนักเรียนรุ่นพี่ที่จบไปแล้ว”^{๖๖}

๔.๔.๓ ทำให้เกิดความสงเคราะห์กัน

จากการศึกษาพบว่าเพื่อนๆ จะคอยดูแล ช่วยเหลือกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ของครูหัวหน้างานแนะแนวที่ว่า “เวลาเพื่อนไม่สบายเขาก็จะบอกกัน เพื่อนสนิทเขาก็จะพาไปส่งห้องพยาบาล”^{๖๗}

๔.๔.๔ ทำให้ไม่วิวาทกัน

จากการศึกษาพบว่าอาจมีบางครั้งด้วยวัยของนักเรียนที่อาจจะกระทบกระทั่งกันบ้าง แต่เมื่อยึดหลักสารณิธรรมเป็นหลักธรรมประจำใจแล้ว ก็จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบในระยะยาว ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ของรองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน (งานปกครองนักเรียน) ที่ว่า “ถ้านักเรียนทำผิดจะมีการสำนึก มีการขอโทษ มีการให้อภัยกัน เพราะส่วนใหญ่จะเกิดจากการขาดสติ การยับยั้งชั่งใจ เวลาเกิดเรื่องกระทบกระทั่งกัน”^{๖๘}

๔.๔.๕ ทำให้เกิดความสามัคคีกัน

จากการศึกษาพบว่าโรงเรียนราชวินิต มัชฌิมส่งเสริมให้มีกิจกรรมให้นักเรียนได้ทำงานร่วมกัน ดังเช่นวิชานาฏศิลป์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ที่ให้นักเรียนทุกห้องคิดการแสดงที่ทุกคนในห้องต้องมีส่วนร่วมไม่ว่าจะเป็นงานเบื้องหน้าหรือ

^{๖๕} สัมภาษณ์ รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๖๖} สัมภาษณ์ ครูที่ปรึกษากลุ่มเพื่อนเพื่อเพื่อน, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๖๗} สัมภาษณ์ ครูหัวหน้างานแนะแนว, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๖๘} สัมภาษณ์ รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

เบื้องหลังโดยให้ทำงานกันเป็นกลุ่มใหญ่คือห้องหนึ่งเป็นกลุ่มหนึ่ง หรือในรายวิชาดนตรีไทยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ที่นักเรียนทุกคนในห้องจะได้เล่นดนตรีไทยชิ้นที่ตัวเองสมัครใจเลือกเอง แล้วเล่นกันเป็นวงในหนึ่งห้อง พอสิ้นภาคเรียนก็มีการแสดง โดยนักเรียนทุกคนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ได้ขึ้นแสดง ให้ผู้ปกครองได้รับชม กิจกรรมและการเรียนที่ส่งเสริมความสามัคคีนี้ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ของครูหัวหน้างานกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่ว่า “กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่ทำกันเป็นทีม ช่วยเหลือกัน ดูแลกัน นักเรียนรุ่นพี่รุ่นน้องดูแลกันเอง”^{๓๓} ซึ่งส่วนใหญ่ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่ และรุ่นน้องนั้นจะเป็นในส่วนของกิจกรรมชมรมต่างๆ ดังตัวอย่างของวงโยชวาทิตที่รุ่นพี่จบการศึกษาไปแล้ว ในตอนเย็นและช่วงปิดภาคเรียนจะเป็นผู้มาควบคุมการฝึกซ้อมให้กับน้องๆ ในวงแทนครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิต

๔.๔.๖ ทำให้เกิดความเป็นอันเดียวกัน

จากการศึกษาพบว่าเมื่อมีการประกาศแสดงความยินดีกับนักเรียนที่ได้รับรางวัลใดๆ มาจากการแข่งขันภายนอกหรือภายใน โรงเรียน เพื่อนร่วมห้องก็จะแสดงความยินดีด้วย ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ครูหัวหน้างานแนะแนวที่ว่า “เพื่อนในห้องก็จะปรบมือ โห่ร้องแสดงความดีใจ”^{๓๔}

จากการศึกษาวิเคราะห์การใช้หลักสารณิธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม สรุปได้ว่า การวัดความรู้ความเข้าใจนี้จำเป็นต้องเข้าไปศึกษาการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อความหมายและความสำคัญของหลักสารณิธรรม จากการสัมภาษณ์นักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจความหมายและความสำคัญของหลักสารณิธรรมดีพอสมควร การศึกษาเรื่องการใช้หลักสารณิธรรมของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม นี้ผู้วิจัยได้ออกแบบคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ โดยการตั้งคำถามเพื่อถามกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้หลักสารณิธรรมทั้ง ๖ ประการตามลำดับที่ละข้อโดยได้แบ่งขอบเขตในการใช้ออกเป็น ๕ ระดับได้แก่ ๑) ต่อตนเอง ๒) ต่อเพื่อน ๓) ต่อบิดา มารดา ๔) ต่อคุณครู และ ๕) ต่อสังคม ได้ผลการศึกษาดังนี้ ในด้านที่เกี่ยวกับตนเองนักเรียนมีเมตตาจริกรรม เมตตาโมกกรรม สาธารณ โภคิตา และทิวฐิสามัญญตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตากายกรรม และศีลสามัญญตา ในด้านความสัมพันธ์ต่อเพื่อนนักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตาจริกรรม สาธารณ โภคิตา ทิวฐิสามัญญตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตาโมกกรรม และศีลสามัญญตา ในด้านความสัมพันธ์ต่อบิดา มารดา นักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตาโมกกรรม เมตตาจริกรรม สาธารณ โภคิตา ศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตาดี ในด้านความสัมพันธ์ต่อคุณครูนักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตาโมกกรรม

^{๓๓} สัมภาษณ์ ครูหัวหน้างานกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๔} สัมภาษณ์ ครูหัวหน้างานแนะแนว, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

สาธารณ โภกิตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตาวจกรรม สีสสามัญญา และทัญญูสามัญญา ในด้าน
 ความสัมพันธ์ต่อสังคมนักเรียนมีเมตตาวจกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณ โภกิตา สีสสามัญญา
 ทัญญูสามัญญาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตาทกกรรม ปัญหาในเรื่องมนุษยสัมพันธ์พบว่า นักเรียนควร
 ปรับปรุงเมตตาทกกรรม และสีสสามัญญาต่อตนเอง เมตตามโนกรรม และสีสสามัญญาต่อเพื่อน
 เมตตาวจกรรม สีสสามัญญา และทัญญูสามัญญาต่อคุณครู สาเหตุหลักของปัญหามนุษยสัมพันธ์
 เกิดมาจาก ๒ ลักษณะ คือ ก) เกิดจากปัจจัยภายในตัวนักเรียนเอง และ ข) เกิดจากปัจจัยด้าน
 สภาพแวดล้อม กระบวนการใช้หลักสูตรนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน
 โรงเรียนราชวินิต มัชฌม มีอยู่ ๒ รูปแบบประกอบด้วย ๑) กระบวนการใช้หลักสูตรนิยธรรมแบบ
 ไตรสิกขา (สีส สมาธิ ปัญญา) และ ๒) กระบวนการใช้หลักสูตรนิยธรรมแบบย้อน ไตรสิกขา
 (ปัญญา สมาธิ สีส) ผลลัพธ์ของการใช้หลักสูตรนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน
 โรงเรียนราชวินิต มัชฌม มี ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ทำให้เป็นที่รัก ๒) ทำให้เป็นที่เคารพ ๓) ทำให้เกิด
 ความสงเคราะห์กัน ๔) ทำให้ไม่วิวาทกัน ๕) ทำให้เกิดความสามัคคีกัน ๖) ทำให้เกิดความเป็น
 อันเดียวกัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาหลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม” นี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาหลักสารณิยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษยสัมพันธ์ และเพื่อศึกษาการใช้หลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาหลักสารณิยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าสารณิยธรรมหมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกลึถึงกัน เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน โดยมีองค์ธรรม ๖ ประการ ได้แก่ เมตตากายกรรม เมตตวาจกกรรม เมตตมโนกรรม สาธารณโภคิตา สีสสามัญญา และทัญญูสามัญญา นอกจากนั้นยังมีความหมายอีกประการหนึ่ง มีองค์ธรรม ๑๐ ประการ ได้แก่ เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นพหูสูต เป็นผู้มีมิตรดี เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้ขยัน เป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เป็นผู้สันโดษด้วยจิวร เป็นผู้มั่งคั่ง และเป็นผู้มีปัญญา ความสำคัญของสารณิยธรรม แบ่งเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับสังคม และ ความสำคัญในฐานะที่เป็นกระบวนการของไตรสิกขา ส่วนหลักธรรมที่สัมพันธ์กับหลักสารณิยธรรมมีใน ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) หลักธรรมที่สนับสนุนหลักสารณิยธรรม ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจจัยสนับสนุนหลักสารณิยธรรม ได้แก่ โยนิโสมนสิการ ภาวนา ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ตัปปริสทาน ๘ และกุศลกรรมบถ ๑๐ และสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นปัจจัยส่งเสริมหลักสารณิยธรรม ได้แก่ มิตรแท้ และกัลยาณมิตรธรรม ๗ ๒) หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักสารณิยธรรม ได้แก่ มิตรเทียม ๔ มัจฉริยะ ๕ และอกุศลกรรมบถ ๑๐

จากการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ ในเรื่องฐานแนวคิดของมนุษยสัมพันธ์ ทำให้ทราบว่า แนวความคิดพื้นฐานเรื่องลักษณะธรรมชาติของมนุษย์มี ๔ ประการ คือ มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน การพิจารณาศึกษานุคคลต้องดูทั้งหมดในฐานะที่เป็นบุคคลคนหนึ่ง พฤติกรรมของบุคคลนั้นต้องมีสาเหตุ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความหมายของมนุษยสัมพันธ์ หมายถึง

การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ทั้งในระดับเดียวกัน และต่างระดับกัน ทั้งในด้านส่วนตัว และในการทำงาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความรัก ความชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ความสำคัญของมนุษย์สัมพันธ์ จำแนกออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ความสำคัญระดับบุคคล คือ บรรเทาความวุ่นวาย ความรู้สึกปลอดภัย และความรัก ความสำคัญระดับสังคม และความสำคัญระดับมนุษยชาติ ประเภทของมนุษย์สัมพันธ์ ได้แก่ ด้านส่วนตัว ทางครอบครัว ทางสมาคม ทางสื่อสารคมนาคม ทางการศึกษา ทางด้านเศรษฐกิจ และทางการเมือง

ธรรมชาติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์สัมพันธ์ ในทัศนะของพุทธศาสนา มองว่ามนุษย์ประกอบด้วยเบญจขันธ์ และมีอกุศลมูลติดตัวอยู่เสมอ ทัศนะของนักปรัชญา กลุ่มจิตนิยม เชื่อว่า ความรู้หรือความจริงต่างๆ เป็นเรื่องของความคิด กลุ่มสังคมนิยม เชื่อว่า นักวิทยาศาสตร์จะช่วยให้คนพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ และช่วยให้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มปฏิบัตินิยม เชื่อว่า คนคือชีวอินทรีย์ที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและสังคม และตอบสนองต่อสิ่งเร้าทางร่างกายและสังคม กลุ่มอัตถิภาวนิยม เชื่อว่า มนุษย์มีความเป็นอิสระ มีเสรีภาพในการเลือกในการกระทำ ทัศนะของนักจิตวิทยา กลุ่มจิตวิเคราะห์ อธิบายว่า มนุษย์ประกอบด้วย Id Ego และ Super Ego กลุ่มมนุษยนิยม เชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นดี กลุ่มพฤติกรรมนิยม เชื่อว่า มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม กลุ่มปัญญานิยม เชื่อว่า การพัฒนาด้านสติปัญญา และความคิดจะเริ่มจากการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม ทัศนะของนักสังคมวิทยา มองว่า ธรรมชาติของมนุษย์ คือ สัตว์สังคมที่ต้องอาศัยอยู่รวมเป็นกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์กัน การอยู่รวมกันอย่างสงบสุขนั้นจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือกติกาทิศทางสังคมเพื่อเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม ซึ่งลักษณะของกลุ่มแบ่งเป็น กลุ่มญาติพี่น้อง กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มเพื่อนร่วมงาน และกลุ่มความสนใจ ทัศนะของนักมนุษยวิทยา มองว่า มนุษย์แต่ละกลุ่มมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมและค่านิยมเป็นของตนเอง

องค์ประกอบของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ ประกอบด้วย การรับรู้ เป็นการตีความ หรือ เข้าใจสิ่งต่างๆตามที่ได้มีประสบการณ์ แบ่งเป็นการรับรู้ตนเอง และการรับรู้ผู้อื่น ความเชื่อ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่สำคัญ ทัศนคติ เป็นเรื่องของความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ ซึ่งในการสร้างมนุษย์สัมพันธ์นั้น สามารถทำได้ ๒ ทาง คือ สร้างทัศนคติที่ดีให้เกิดขึ้น หรือ การเปลี่ยนทัศนคติ และค่านิยม คือ การให้ค่าแก่สิ่งต่างๆ ว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี อะไรควรหรือไม่ควร กระบวนการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ ประการแรก คือ ศึกษาตนเองและผู้อื่น ประการต่อมา แก้ไขปรับปรุงตนเอง ด้วยปัจจัย ๓ ประการ คือ ตนเอง สถานการณ์ และสัมพันธ์ภาพ ประการสุดท้าย คือ

แสวงหาเครือข่าย ขยายมิตรสัมพันธ์ โดยการแสวงหาโอกาสเพื่อรู้จักกับบุคคลใหม่ๆ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่พึงรู้จัก และรักษาความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลต่างๆ

ทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น ช่วงวัยรุ่น เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ทางร่างกายอย่างเต็มที่ เป็นช่วงเปลี่ยนวัยชีวิตทางสังคม อารมณ์ จิตใจ ค่านิยม และอุดมคติ พัฒนาการทางกายเจริญเติบโตถึงขีดสมบูรณ์ ทั้งภายนอกและภายใน เด็กรู้สึกอึดอัดกึ่งก้าว รู้สึกอ่อนไหวง่ายเกี่ยวกับสัดส่วนอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย วัยรุ่นมีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย สับสน อ่อนไหว มีความรู้สึกด้อยเด่นในแง่อะไร ตัวเด็กสามารถรู้และรับทราบได้ดียิ่งขึ้นในระยะปลายวัยรุ่น การควบคุมอารมณ์ยังไม่ดีนัก เด็กวัยรุ่นจะมีความสนใจในเรื่องต่างๆ น้อยลง แต่มองอย่างลึกซึ้งมากขึ้น มีการแสดงออกที่เหมาะสมตามเพศและวัยมากขึ้น

วัยรุ่นมีความเจริญเติบโตทางสมองเต็มที่ จึงสามารถคิดได้ในทุกๆ แบบ และทุกๆ แบบของวิธีคิดหากเด็กได้รับการศึกษาอบรมมาตามขั้นตอนด้วยดี ระยะนี้เป็นระยะที่เด็กจะแสดงความสามารถเป็นอย่างดีชัดเจน ความคิดเกี่ยวกับตนของวัยรุ่น แบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ ประการแรก คือ ลักษณะบุคลิกภาพภายนอก ประการต่อมา คือ บุคลิกลักษณะในด้านสติปัญญา ความสามารถ และประการสุดท้าย คือ ส่วนของความคิดฝัน ช่วงวัยรุ่นเป็นช่วงที่พัฒนาสิ่งที่เป็นอุดมคติในแง่มุมต่างๆ ทั้งการหาทางออกของปัญหาหลายแง่มุม คิดนึกถึงวิธีที่จะทำให้มนุษยชาติพ้นทุกข์ และความคิดนึกเหตุผลด้านปรัชญาทางศาสนา พัฒนาการทางจริยธรรม ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก แบ่งออกเป็น ๓ ขั้น คือ หลักการหลบหลีกมิให้ถูกลงโทษ หลักการได้รางวัล หลักการทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น หลักการทำตามหน้าที่ หลักการมีเหตุผลและเคารพตนเอง หลักการทำตามอุดมคติสากล และล่วงพ้นหลักการ

สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น เกิดจากปัจจัยที่เกิดจากตัวเด็กเอง ได้แก่ ความผิดปกติทางร่างกาย และความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ อีกประการหนึ่ง คือ ปัจจัยที่เกิดจากสภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพทางครอบครัว สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม และสื่อมวลชน การปรับตัวในสังคมของวัยรุ่นจะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้น มีรากฐานมาจากพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ ความคิด สังคม นอกจากนั้นยังมีวิธีการที่จะช่วยให้เด็กรู้จักปรับตัวในสังคมได้ดีขึ้น ด้วยวิธีที่สังคมควรจะรับผิดชอบในกิจกรรมต่างๆ ของเด็กบ้าง ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้พบปะเพื่อนฝูง แนะนำให้เด็กรู้จักคบเพื่อนที่ดี และให้คำแนะนำให้เด็กรู้จักคบเพื่อนต่างเพศที่เหมาะสม

การจะเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของวัยรุ่นได้นั้น เบื้องต้น ต้องศึกษาทำความเข้าใจตัววัยรุ่นเองก่อนโดยการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น ประการต่อมาจึงทำการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ ในลำดับสุดท้ายจึงมาศึกษาถึงเครื่องมือที่จะนำไปใช้ในการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์อย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งก็คือ หลักสารนิยธรรมนั่นเอง

จากการศึกษาการใช้หลักสารณิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) จากกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนราชวินิต มัชฌมซึ่งประกอบด้วยคณะครูได้แก่ รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน หรืองานปกครองนักเรียน ครูหัวหน้างานกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ครูหัวหน้างานแนะแนว ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ครูผู้ควบคุมวงโยชวาทิต ครูที่ปรึกษากลุ่มเพื่อนเพื่อเพื่อน และครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน รวมจำนวน ๗ ท่าน นักเรียนกลุ่มคณะกรรมการนักเรียน จำนวน ๑๐ คน กลุ่มนักเรียนที่มีผลการเรียนดี จำนวน ๖ คน กลุ่มนักเรียนที่มีสถิติในการถูกตักเตือนสูงจำนวน ๖ คน กลุ่มนักเรียนที่มีพฤติกรรมเก็บตัว จำนวน ๖ คน ซึ่งรายได้ผู้ปกครองของนักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีรายได้ตั้งแต่ ๓,๐๐๐ ถึง ๑๐๐,๐๐๐ บาท รวมจำนวน ๒๘ คน และนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๒ ท่าน ได้แก่ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. และศ.ดร.สมภาร พรหมทา รวมกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น ๓๗ คน

ผลการศึกษาพบว่านักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจความหมายและความสำคัญของหลักสารณิยธรรมดีพอสมควร ในการศึกษาเรื่องการใช้หลักสารณิยธรรมของนักเรียนโรงเรียนราชวินิต มัชฌม นี้ผู้วิจัยได้ออกแบบคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ โดยการตั้งคำถามเพื่อถามกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้หลักสารณิยธรรมทั้ง ๖ ประการตามลำดับที่ละข้อโดยได้แบ่งขอบเขตในการใช้ออกเป็น ๕ ระดับได้แก่ ๑) ต่อตนเอง ๒) ต่อเพื่อน ๓) ต่อบิดา มารดา ๔) ต่อคุณครู และ ๕) ต่อสังคม ได้ผลการศึกษาดังนี้ ในด้านที่เกี่ยวกับตนเองนักเรียนมีเมตตาจริกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคิตา และทิวฐิสามัญญตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตากายกรรม และศีลสามัญญตา ในด้านความสัมพันธ์ต่อเพื่อนนักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตาวชิกรรม สาธารณโภคิตา ทิวฐิสามัญญตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตามโนกรรม และศีลสามัญญตา ในด้านความสัมพันธ์ต่อบิดา มารดานักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตามโนกรรม เมตตาวชิกรรม สาธารณโภคิตา ศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตาดี ในด้านความสัมพันธ์ต่อคุณครูนักเรียนมีเมตตากายกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคิตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตาวชิกรรม ศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตา ในด้านความสัมพันธ์ต่อสังคมนักเรียนมีเมตตาวชิกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคิตา ศีลสามัญญตา ทิวฐิสามัญญตาดี แต่ควรปรับปรุงเมตตากายกรรม ปัญหาในเรื่องมนุษยสัมพันธ์พบว่า นักเรียนควรปรับปรุงเมตตากายกรรม และศีลสามัญญตาต่อตนเอง เมตตามโนกรรม และศีลสามัญญตาต่อเพื่อน เมตตาวชิกรรม ศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตาต่อคุณครู สาเหตุหลักของปัญหามนุษยสัมพันธ์เกิดมาจาก ๒ ลักษณะ คือ ก) เกิดจากปัจจัยภายในตัวนักเรียนเอง และ ข) เกิดจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม

กระบวนการที่ใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม มีอยู่ ๒ รูปแบบประกอบด้วย ๑) กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมแบบ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และ ๒) กระบวนการใช้หลักสารนิยธรรมแบบย้อนไตรสิกขา (ปัญญา สมาธิ ศีล) ผลลัพธ์ของการใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌม มี ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ทำให้เป็นที่รัก ๒) ทำให้เป็นที่เคารพ ๓) ทำให้เกิดความสงเคราะห์กัน ๔) ทำให้ไม่วิวาทกัน ๕) ทำให้เกิดความสามัคคีกัน และ ๖) ทำให้เกิดความเป็นอันเดียวกัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนา

๑) ข้อเสนอแนะต่อบุคคลากรทางการศึกษา ควรนำหลักธรรมนี้มาจัดเป็นกิจกรรม เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถนำไปใช้ในชีวิตรจริงได้มากยิ่งขึ้น

๒) ข้อเสนอแนะต่อพุทธศาสนิกชน ควรได้มีโอกาสศึกษาถึงความเชื่อมโยงของหลักธรรมต่างๆ ที่ตนสนใจว่ามีความสัมพันธ์ สันนิษฐานกันและกันอย่างไร

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับผู้สนใจที่จะทำวิจัยในประเด็นที่ต่อเนื่องจากงานวิจัยนี้ ควรวิจัยในหัวข้อต่อไปนี้

๑) การประยุกต์ใช้หลักสารนิยธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

๒) ผลของกิจกรรมเชิงพุทธที่เน้นธรรมะเรื่องหลักสารนิยธรรมเพื่อการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๓.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือการศึกษาธรรมศึกษาขั้นตรี. กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๖.

กฤษณา ศักดิ์ศรี. มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น, ๒๕๓๔.

กฤษณา ศักดิ์ศรี. มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น, ๒๕๓๔.

กุลยา ตันติผลลาชีวะ. มนุษย์สัมพันธ์กับการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๖.

เกรียงศักดิ์ ราชโคตร. เอกสารประกอบการสอน วิชามนุษยสัมพันธ์ (๕๐๒-๑๐๒). กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๒.

จรูญ ทองถาวร. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๓๑.

จินตนา ณ สงขลา. เอกสารคำสอน มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครูพระนคร, ม.ป.ป..

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาภาษา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๘.

ธรรมรส โชติคุณุช. มนุษย์สัมพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

บุญสม เจริญใจ. สามัคคีธรรม. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๐.

บุญสม เจริญใจ. สारณียธรรม. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๐.

ประมวล ดิคคินสัน. **วัยพัฒนา จิตวิทยาพัฒนาการ เล่ม ๒** วัยรุ่น วัยเร่ง. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา, ๒๕๒๐.

ปราณี รามสุด. **จิตวิทยาวัยรุ่น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, มปป..

ปัญญา ใช้บางยาง. **ธรรมาธิบาย เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : รัตธรรม, ๒๕๔๖.

พรพิมล เจียมนาครินทร์. **พัฒนาการวัยรุ่น**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน แกรมมี่, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมนุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๖๗. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๗.

พระปิฎกโกศล. **สารนิยธรรมกถา**. กรุงเทพมหานคร : ทรงธรรม, ๒๔๘๑.

พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๑.

พระมหาสิทธิการ. **หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๓.

พุดสุข สัมบุรัง. **มนุษยสัมพันธ์ในองค์กร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๐.

ระวีง เนตรโพธิ์แก้ว. **มนุษยสัมพันธ์ในองค์กร**. กรุงเทพมหานคร : พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๒.

รัตติกรณ์ จงวิศาล. **มนุษยสัมพันธ์ : พฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก. **พระพุทธศาสนา ม.๖**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๐.

วิทยา นาควัชระ. **ตอบปัญหาการเลี้ยงลูกและวัยรุ่น**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาตนเองและนักบริหาร, มปป..

วิภาพร มาพบสุข. **มนุษยสัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๓.

ศรีเรือน แก้วกังวาน. **จิตวิทยาพัฒนาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประกายพริก, ๒๕๓๐.

ศรีเรือน แก้วกังวาน. **จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม 2** วัยรุ่น-วัยสูงอายุ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

สมพร สุทัศนีย์. **มนุษยสัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สร้อยตระกูล ดิวยานนท์ อรรถมานะ. **เอกสารทางวิชาการหมายเลข ๓** หลักสูตรมนุษยสัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖.

สุชา จันทน์เอม. **จิตวิทยาวัยรุ่น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. **วิถีชีวิต เศรษฐกิจพอเพียง แบบราชวินิต มัชฌม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักส์, ๒๕๕๐.

อำนาจ สุวรรณละเอียดและคณะ. **การพัฒนาบุคลิกภาพ**. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

(๒) วิทยานิพนธ์ / งานวิจัย :

จรัส ปันธิ. “วิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักสารนิยธรรมในการบริหารงานบุคคล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่”. **การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

ชุลีพร เหง้าพรหมมินทร์. “การศึกษาและการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖.

ดวงกมล จันทร์สม. “การปฏิบัติตามแนวพุทธธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย”. **งานวิจัยโรงเรียนราชวินิต มัชฌม**. กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๘.

ธงชัย บัวสมบุญ. “พฤติกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ตามแนวพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนตามทัศนะครู โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖”. **ปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต**. การบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๖.

ธีรศักดิ์ ศรีสุกุล. “ผลของการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ตามหลักสารนิยธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ประเสริฐ สิงหเสม. “ความพึงพอใจที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสารนิยธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **สารนิพนธ์ ศาสตราศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม (ยศขุน). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศาสตราศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ศุภพงศ์ ทองศรีนุ่น. “ศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อการใช้หลักสารเคมีธรรมชาติของ
ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”.
สารนิพนธ์ ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๕๐.

อัมพร แต่เกษม. “การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะทางด้านมนุษยสัมพันธ์”. **ปริญญานิพนธ์
การศึกษามหาบัณฑิต**. การวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕.

อาจารย์ ช่างประดับ. “องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของ
นักเรียน ช่วงชั้นที่ ๓ โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี”. **ปริญญานิพนธ์
การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐.

อำ ทองนอก. “ศึกษาการนำหลักสารเคมีธรรมชาติไปใช้ในหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านนอก
ตำบลการะเกด อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **สารนิพนธ์ ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

เอกชัย ฉายสิ่ว. “การศึกษาและการพัฒนามนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
โรงเรียนราชประชาสมาสัย ฝ่ายมัธยม รัชดาภิเษก ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัด
สมุทรปราการ”. **ปริญญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗.

(๓) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่

กฤษกร คำชาย. “จิตวิทยาแนะแนวเด็กวัยรุ่น”. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏ
สวนสุนันทา, ๒๕๔๒. (อัคราณา)

งานสารสนเทศ กลุ่มบริหารวิชาการ. “สารสนเทศ ๒๕๕๒ โรงเรียนราชวินิต มัธยม”.

กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนราชวินิต มัธยม, ๒๕๕๒. (อัคราณา)

มลวิภา สุวรรณมาลัย. “PC ๓๐๗ คำบรรยายกระบวนการวิชาจิตวิทยาวัยรุ่น”. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, มปป.. (อัคราณา)

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books :

Keith Davis. **Human Relations at Work : Human Relations and Organization Behavior.**

New York : Mc Graw Hill Book, 1952.

ภาคผนวก ก

หนังสือขอสัมภาษณ์นักวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังษีไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๐๙๒

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
เรียน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ,ผศ.ดร.
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวน้ำทิพย์ นามสกุล พรพัฒนานิคม เลขประจำตัวนิสิต ๕๒๐๑๔๐๕๐๘๔
นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมเพื่อการ
เสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนในโรงเรียนราชวินิต มัชฌิม” โดยในการทำวิจัย มีความ
จำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่
นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน
เป็นอย่างดี จึงขออัญมโทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th> E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมฺโม ๐๘๙-๙๘๐-๕๔๘๔

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๐๙๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์

เจริญพร ศ.ดร.สมภาร พรหมทา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวน้ำทิพย์ นามสกุล พรพัฒนานิคม เลขประจำตัวนิสิต ๕๒๐๑๔๐๕๐๘๔
นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสารานิยธรรมเพื่อการ
เสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนในโรงเรียนราชวินิต มัธยม” โดยในการทำวิจัย มีความ
จำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่
นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน
เป็นอย่างดี จึงขออัญมโทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th> E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม ๐๘๙-๙๘๐-๕๔๘๔

ภาคผนวก ข

คำถามสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัย

คำถามสัมภาษณ์นักเรียน

คำถามข้อมูลส่วนตัว

1. ชื่อ-นามสกุล
ชื่อเล่น
2. ครอบครัว มีพี่น้องกี่คน
อาศัยอยู่กับพ่อแม่หรือไม่/ถ้าไม่อยู่กับใคร
คุณพ่อ คุณแม่มีรายได้รวมกัน/ผู้ปกครองมีรายได้เท่าไร
3. เข้าเรียนที่โรงเรียนนี้ตั้งแต่ระดับชั้นไหน
ตอนนี้เรียนอยู่ระดับชั้นไหน
4. ตอนเข้ามาโรงเรียนอย่างไร
5. ตอนกลางวันทานข้าวกับใคร
6. ตอนเย็นกลับบ้านพร้อมใคร
7. อยู่ที่โรงเรียนสนิทกับใครมากที่สุด

คำถามความรู้เรื่องหลักสารนิยธรรม

1. หลักสารนิยธรรมคือหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใด
2. ผู้ประพฤติตามหลักสารนิยธรรมจะส่งผลได้อย่างไร
3. เมตตาคายกรรม ในความเข้าใจของเรา คือ
เมตตาวจีกรรม ในความเข้าใจของเรา คือ
เมตตามโนกรรม ในความเข้าใจของเรา คือ
สาธารณโภคี ในความเข้าใจของเรา คือ
ศีลสามัญญตา ในความเข้าใจของเรา คือ
ทิวฐิสามัญญตา ในความเข้าใจของเรา คือ

คำถามเกี่ยวกับหลักสารถนธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน

สารถนธรรม	ตนเอง	เพื่อน
เมตตากายกรรม	คิดว่าตัวเองควรปรับปรุงการรักษาสุขภาพร่างกายตนเองอย่างไรบ้าง	ถ้าเราเดินเข้าไปในห้องเรียนแล้วพบเพื่อนฟุบน้ำบนโต๊ะ เมื่อเข้าไปจับตัวปรากฏว่าเพื่อนตัวร้อน เราจะทำอย่างไร
เมตตาวจกรรม	คนอื่นบอกว่าเราพูดจาไพเราะและมีหลักการน่าเชื่อถือหรือไม่	เมื่อมีเพื่อนในห้องไปแข่งขันตอบปัญหาได้รางวัลมาเรามีอะไรจะพูดกับเพื่อนใหม่
เมตตามโนกรรม	เวลาเครียด มีวิธีจัดการตัวเองอย่างไร	-เมื่อเพื่อนพูดไม่ดีกับเรา เราารู้สึกอย่างไร ให้ภัยเพื่อนหรือไม่ -ถ้าเราพูดไม่ดีกับเพื่อน แล้วรู้สึกผิด เราจะขอโทษเพื่อนหรือไม่
สารถน โภคิตา	หากเราไปซื้อหนังสือพ็อคเก็ตบุ๊กมาใหม่เล่มหนึ่งยังไม่ได้อ่านเลยหยิบขึ้นมา ปรากฏว่ามีเพื่อนในห้องคนหนึ่งวิ่งเข้ามาขอยืมไปอ่าน จะให้เขายืมไหม	เราให้เพื่อนยืมอุปกรณ์การเรียน / ชื่อขนมมาแบ่งเพื่อนกินบ้างหรือไม่
ศีลสามัญญตา	ศีล ๕ ข้อ เรอบกพร่องหรือไม่	เวลานัดกับเพื่อน ไปตรงตามเวลาที่นัดหมายหรือไม่
ทฤษฎีสามัญญตา	คิดว่า การตัดสินใจแก้ไขปัญหาในชีวิตที่ผ่านมา เราได้ตัดสินใจไปได้ อย่างถูกต้องเหมาะสมหรือไม่	ถ้าเพื่อนมาปรึกษาเราว่าเห็นแฟนเขาไปเที่ยวกับคนอื่น เราจะบอกเพื่อนว่าอย่างไร

คำถามเกี่ยวกับหลักสารนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน

สารนิยธรรม	พ่อแม่	คุณครู	สังคม
เมตตาการุณธรรม	ได้ช่วยเหลืองานบ้านอะไรบ้าง	เราได้ช่วยเหลือครูเมื่อถูกให้อ่านหรือไม่	เข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมบ่อยหรือไม่
เมตตาวิจิตรธรรม	โกหกคุณพ่อ คุณแม่บ่อยไหม	เฝ้าที่ครูหลังบ่อขี้ไก่	เวลาเดินสวนกับคนรู้จักเราทักเขาก่อนบ่อขี้ไก่
เมตตาโมกขธรรม	คะแนนความเคารพ ๑-๑๐ ให้คุณพ่อคุณแม่เท่าไร	คะแนนความเคารพ ๑-๑๐ ให้คุณครูเท่าไร	เราสนใจร่วมกิจกรรมจิตอาสาไหม
สาธารณโภคิตา	มีของขวัญเซอร์ไพรส์คุณพ่อคุณแม่ในโอกาสพิเศษบ้างรึเปล่า	ได้นำสิ่งของไปกราบแสดงความเคารพครูในโอกาสที่เหมาะสมหรือไม่	ได้บริจาคทรัพย์สิน สิ่งของเพื่อผู้ด้อยโอกาสในสังคมบ้างหรือไม่
ศีลสามัญญตา	ปฏิบัติตามกฎระเบียบของบ้านหรือไม่	ปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนอย่างเคร่งครัดหรือไม่	คิดว่าตนเองปฏิบัติตามคตินิยมไทยบ้างหรือไม่
ทักขิสามัญญตา	ปรึกษาปัญหาต่างๆกับคุณพ่อคุณแม่หรือไม่	ได้ซักถามครูเมื่อไม่เข้าใจเนื้อหาในบทเรียนบ้างไหม	เราได้รับรู้ถึงปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อมมากน้อยแค่ไหน

คำถามคุณครู

คำถามเรื่องการสอน

คุณครูได้สอดแทรกการสอนเรื่องการปฏิบัติตนต่อเพื่อนให้นักเรียนอย่างไรบ้าง?

คำถามเรื่องการนำไปใช้ของนักเรียน

สารนิยธรรม	เพื่อน	คุณครู
เมตตาภยกรรม	นักเรียนดูแลเพื่อนเมื่อขามป่วยไข้ใหม่	นักเรียนได้ให้ความช่วยเหลือครูเมื่อถูกไหว่วานใหม่
เมตตาวจีกรรม	นักเรียนกล่าวคำชมเชยเมื่อเพื่อนทำดีหรือให้กำลังใจเมื่อเพื่อนเศร้าเสียใจใหม่	นักเรียนเขามีการต่อว่าครูอาจารย์ลับหลังใหม่
เมตตามโนกรรม	-เมื่อเพื่อนได้คืนนักเรียนพลอยยินดีไปด้วยหรือไม่ -เมื่อนักเรียนทำร้ายเพื่อนทางกาย วาจา แล้วนักเรียนรู้สึกผิดได้ขอโทษเพื่อนหรือไม่ -เมื่อเพื่อนพูดไม่ดีกับนักเรียน นักเรียนให้อภัยเพื่อนหรือไม่	นักเรียนเขาแสดงความเคารพครูอาจารย์มากน้อยเพียงไร
สาธารณโภคิตา	นักเรียนให้เพื่อนยืมอุปกรณ์การเรียนหรือแบ่งขนมให้เพื่อนบ้างใหม่	นักเรียนได้นำสิ่งของมากราบแสดงความเคารพครูในโอกาสที่เหมาะสมบ้างใหม่
ศีลสามัญญตา	นักเรียนปฏิบัติตนอยู่ในกฎระเบียบของโรงเรียนมากน้อยเพียงใด	นักเรียนเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์ใหม่
ทักขิสามัญญตา	เมื่อเพื่อนขอคำปรึกษา นักเรียนเขาชักนำไปในทางที่ถูกที่ควรหรือไม่	นักเรียนกล้าซักถามเมื่อไม่เข้าใจบทเรียนที่ครูสอนหรือไม่

คำถามนักวิชาการ

สามารถนำหลักสารนิยธรรมไปประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ได้อย่างไร ?

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาวน้ำทิพย์ พรพัฒนานิกม
- เกิด : วันเสาร์ที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๖
- สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๕ นิติศาสตร์บัณฑิต
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- : พ.ศ. ๒๕๕๒ ประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
- การทำงาน : พ.ศ. ๒๕๕๐ – ปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ห้องสมุด โรงเรียนราชวินิต มัธยม
- ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๒
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๒๔/๗๓๑ หมู่บ้านเรวดี ๑ ถนนติวานนท์ ตำบลตลาดขวัญ
อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐

ตารางที่ ๒.๑ หลักธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้หลักสารถีธรรมทำงานประสบความสำเร็จ

หลักธรรม	สารถีธรรม	โยนิโสมนสิการ	ภavana ๔	พรหมวิหาร ๔	สังคหัตถุ ๔	อัปปริสทาน ๘	กุศลกรรมบถ ๑๐
๑.	เมตตากายกรรม		กายภาวนา		อิตถจริยา		ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ ละเว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม
๒.	เมตตาวจีกรรม				ปิยวาจา		ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ
๓.	สาธารณโภคีตา				ทาน	ให้ของที่สะอาด ให้ของที่ประณีต ให้ตามกาล ให้ของที่สมควร เลือกให้ ให้เป็นนิตย์	
๔.	ศีลสามัญญตา		ศีลภาวนา		สมานัตตตา		
๕.	เมตตามโนกรรม		จิตตภาวนา	เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา		กำลังให้ก็ทำจิตผ่องใส กรั้นให้แล้วก็ตั้งใจ	ไม่ฟังเลื่องอยากได้ของเขา มีจิตไม่พยาบาท
๖.	ทัญญูสามัญญตา	โยนิโสมนสิการ	ปัญญาภาวนา				สัมมาทิฏฐิ